CUGETUL

Revistă de Istorie și Cultură

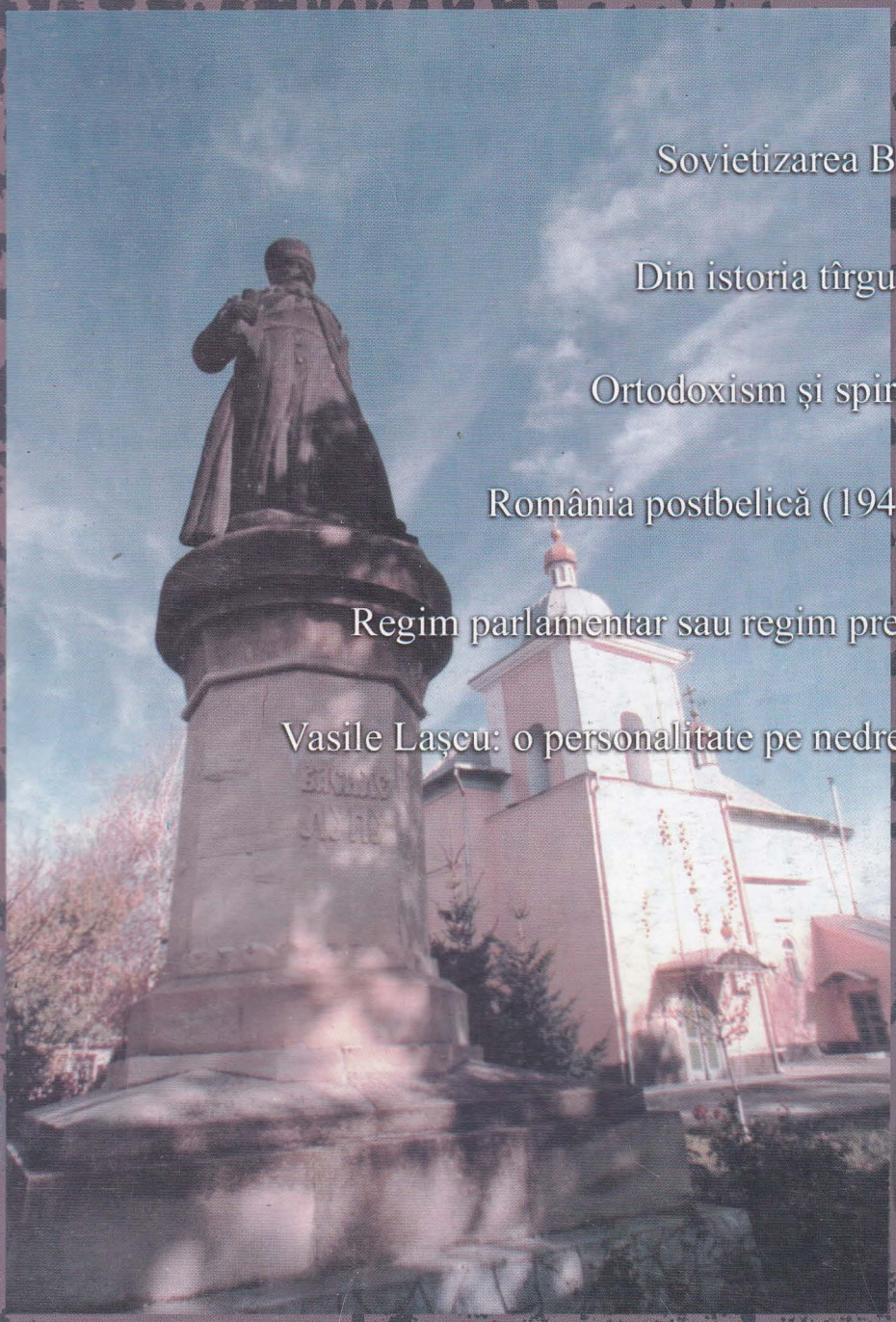

Sovietizarea Basarabiei

Din istoria tîrgului Orhei

Ortodoxism și spiritualitate

România postbelică (1945 -1989)

Regim parlamentar sau regim prezidențial

Vasile Lașcu: o personalitate pe nedrept uitată

1-2

Prut Internațional

1999

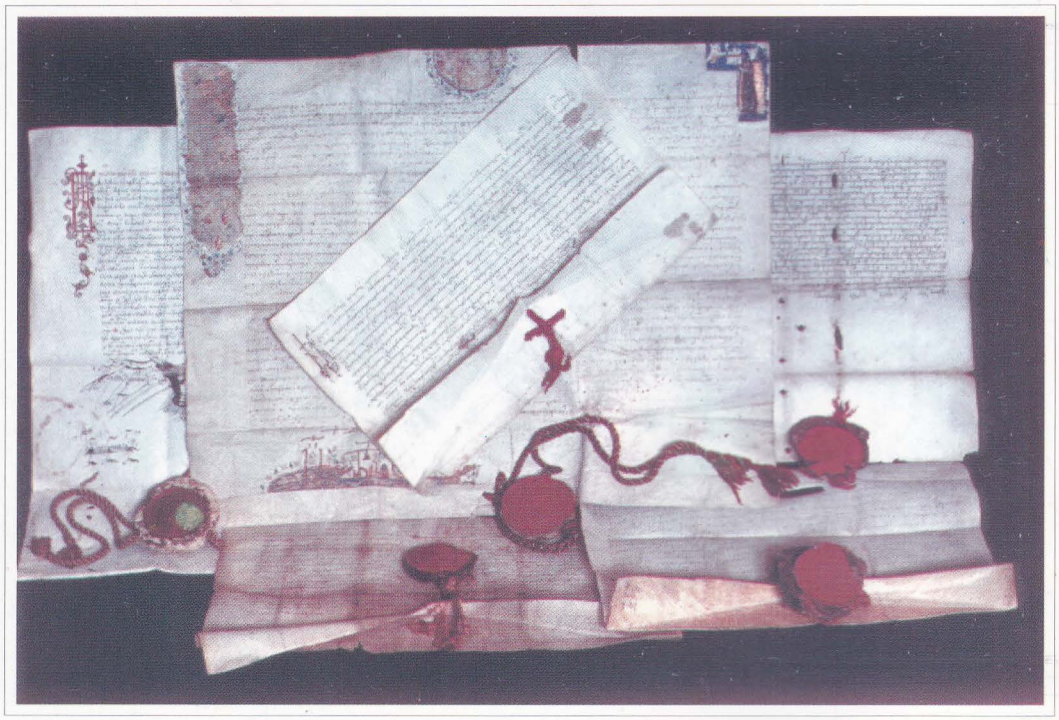

Hrisoave domnești din secolele XV– XVIII, păstrate în fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova.

CUGETUL

Revistă de Istorie şi Cultură

nr. 1–2 1999

Director Oleg Bodrug

Redactor-şef Ion Negrei

Colegiul de redacţie:

Gheorghe BOBÂNĂ,
doctor în filosofie

Anatol PETRENCU,
doctor habilitat în istorie

Pavel PARASCA,
doctor habilitat în istorie

Ion ŞIŞCANU,
doctor habilitat în istorie

Demir DRAGNEV,
doctor habilitat în istorie

Pavel CERBUŞCĂ,
doctor în pedagogie

Anton MORARU,
doctor habilitat în istorie

Gheorghe POSTICĂ,
doctor în istorie

Boris VOLOSATÎI,
profesor de istorie

Revista este destinată cadrelor didactice din şcolile de cultură generală, gimnazii, licee, instituţiile de învăţămînt superior, precum şi elevilor, studenţilor, tuturor celor care se interesează de istoria şi cultura neamului românesc.

Lector: Vlad Pohilă
Corectori: Elena Bivol, Sofia Fleştor
Tehnoredactare: Marcel Şendrea, Marina Uraeva
Coperta I–IV: foto Valeriu Volontir

Editura *Prut Internaţional*, str. Ion Creangă nr. 59, Chişinău, MD 2051
Tel/fax: 74-23-77, 74-93-18; e-mail: edit@prut.mldnet.com
Distribuţie: Salonul de Carte şi Artă *Alba Iulia*, str. Alba Iulia nr. 23/1
Tel.: 51-67-18; e-mail: libr@prut.mldnet.com
© 1999 Editura *Prut Internaţional*
Tipărit la F.E.P. *Tipografia Centrală*. Comanda nr. 896

SUMAR

● RESTITUTIO

Apostol D. CULEA — VADUL DE LA SOROCA 3

● STUDII ŞI MATERIALE

Viorel BUŞCĂNEANU — DIN ISTORIA TÎRGULUI ORHEI 6

Veronica BÎTCĂ — ORTODOXISM ŞI SPIRITUALITATE ROMÂNEASCĂ ÎN BASARABIA INTERBELICĂ 16

Elena ŞIŞCANU
Ion ŞIŞCANU — ÎNCEPUTUL SOVIETIZĂRII BASARABIEI (iunie 1940–1941) 21

Anton MORARU
Ion NEGREI — REINSTAURAREA ŞI CONSOLIDAREA REGIMULUI COMUNIST ÎN R.S.S. MOLDOVENEASCĂ. EVOLUŢIA VIEŢII POLITICE (1944–1956) 32

● PERSONALITĂŢI

Victor JUC — VIAŢA ŞI OPERA LUI VASILE LAŞCU 40

● ÎN AJUTORUL LICEENILOR

Anatol PETRENCU — ROMÂNIA POSTBELICĂ: DE LA INSTAURAREA DICTATURII COMUNISTE PÎNĂ LA PRĂBUŞIREA EI (1945–1989) 46

● ÎN AJUTORUL STUDENŢILOR

Ştefan MARCHITAN — REGIMUL POLITIC ŞI FORMA DE GUVERNARE 57

● ARHIVĂ ISTORICA

DIN NOTELE ULTIMATIVE SOVIETICE DIN 26–27 IUNIE 1940, ADRESATE ROMÂNIEI, ŞI RĂSPUNSUL GUVERNULUI ROMÂN 63

LEGEA UNIUNII REPUBLICILOR SOVIETICE SOCIALISTE CU PRIVIRE LA FORMAREA REPUBLICII SOVIETICE SOCIALISTE MOLDOVENEŞTI 64

● NOUTĂŢI EDITORIALE

Eugenia DANU
Gheorghe NICOLAEV — «CIVITAS» – O EDITURĂ DE CARTE ISTORICĂ NAŢIONALĂ 65

● CLIO DIVERTISMENT

«TITANICUL» ÎN ZECE ÎNTREBĂRI ŞI RĂSPUNSURI 74

Apostol D. CULEA

VADUL DE LA SOROCA

De la gara Floreşti pînă la Soroca ar fi trei ceasuri de drum cu trăsura. Străbatem ţinutul cel mai curat din vechea Moldovă. Întîlnim numai ţărani de ai noştri, care ne arată bucuroşi drumul şi ne privesc cu mirare că mai trec pe aici şi „domni" care ştiu româneşte ca ei. La o cotitură de drum, iaca un băieţaş cu şapcă, în straie prăfuite, mînînd nişte vite la păscut. Ce-o fi muscălaşul acela? zic eu şi-l întreb:

– A cui sînt oile, băieţele?

– A cui să cie? A mele!

– Mai încape vorbă? Dar ale cui să fie oile pe care le mînă feciorul de mazil, urmaş de boier din această parte de Moldovă? Fireşte că ale lui! Să i le ţie Dumnezeu! zic eu către tovarăşul meu de drum.

Şi mai urcăm un deal, şi mai trecem pe lîngă o pădure, şi numai iacă se zăreşte ceva...

Birjarul întinde biciul spre răsărit: „Uite Soroca!" şi-l lasă mai jos: „Uite şi Nistrul"...

Sorocă, cuibul vulturilor neamului meu, şi tu Nistru, apă sfinţită cu atîta sînge moldovenesc, care e întocmai ca acel ce mă însufleţeşte acuma. Sorocă şi Nistru, am trăit să vă văd...

E o zi îmbelşugată de primăvară. Pîlcuri, pîlcuri stau pădurile pe vîrfurile de dealuri. Iar de unde sîntem noi şi pînă la Soroca, vişinii, cireşii, zarzării sînt numai omăt de floare. Şi e atîta albastru deasupra şi atîta pajişte verde împrejur, de pare că eşti în grădina frumoasă din poveşti, unde cresc merele de aur pentru Făt-Frumosul care va şti să le fure.

Aşa scria profesorul Iorga în 1904, cînd a făcut drumul pe aceste meleaguri răscolitoare de amintiri din Moldova de altădată.

Se făcea mare iarmaroc la Soroca, ca şi azi, încă din 1405, cînd blîndul gospodar al Moldovei Alexandru cel Bun a pus aici strajă şi vamă la drum mare.

Se adunau negustori străini din cele patru vînturi: de la Crîm şi de la Ţarigrad, de la leşi şi unguri, de la nemţi şi de la muscali curgeau chervane încărcate cu postavuri şi mătăsuri înflorite, cu paloşe şi arcuri, cu blănuri şi podoabe scumpe de-ţi luau ochiul. Clocoteau împrejurimile de neastîmpărul turmelor, cirezilor şi hergheliilor, de care cu miere şi ceară şi cu multe soiuri din roadele pămîntului nostru binecuvîntat de Dumnezeu. Foiau încoace şi încolo moldoveni fudui în sumanele şi cămăşile lor înflorite, cu cuşmele cu pene, arătîndu-şi unii altora chimirurile cu alămuri şi ciubotele pînă la genunchi, atuncea cumpărate de la jupînii ce trec pe aceste drumuri, adulmecînd cîştiguri cu mărfurile lor ispititoare.

Cetatea Sorocii e mult mai nouă ca Hotinul şi e cea mai mică între toate. Ea a fost strajă în calea tătarilor şi a cazacilor, făcută în grabă de Ştefan cel Mare, şi mai apoi fiul său, Petru Rareş, a întărit-o. Aicea au păzit multă vreme pîrcălabi şi vameşi de ai noştri. De pe crestele turnurilor şi prin ferestrele mici, ce n-au căzut încă, priveau malurile Nistrului spre văile Podoliei, de pe unde veneau călăreţi cu ochi mici pe cai iuţi ca vîntul. Pe aici năvăleau cetele de cazaci şi de tătari ispitiţi de mana Moldovei, despre care se dusese vestea peste nouă ţări. Şi de aceea bieţii locuitori nu ştiau ce este liniştea, ca cei de la Orhei, ascunşi după perdele de dealuri şi păduri dese. Cetatea a fost cucerită de ostaşii regelui polon Ian Sobieski, pe la 1690, din mîna domnului moldovean Constantin Cantemir, ajutat de ceva oaste turcească. Turcii n-au mai lovit-o, fiindcă pe aici nu era drum militar de oştiri şi nici cale de seamă pentru negoţ. Numai tătarii s-au aşezat în ea pentru scurtă vreme, după 1717, cînd Hotinul a trecut în mîinile turcilor. După aceea ruşii au luat-o fără lupte. Pesemne că de aceea au rămas întregi toate feţele cetăţii, ele fiind ferite de bătăile tunurilor.

Despre numele cetăţii, un scriitor rus povesteşte că, pe acele vremuri, locuitorii săraci, goniţi de tătari, se ascundeau prin codri şi sub stîncile de pe malul Nistrului. Aici s-au întemeiat nişte schituri şi zidurile vechi serveau drept adăpost fugarilor. Locuitorii megieşi le ziceau acestor nenorociţi „saraci"; de acolo s-ar fi numit şi aşezarea lor „Saraca", care apoi s-a schimbat în Soroca.

Despre o ascunzătoare în stîncile Sorocii, avem o carte – mărturie din anul 1747, ianuarie 30, care spune cele ce urmează:

Adecă Todiraşcu, feciorul lui Pahomie, mărturisesc cu această adevărată mărturie a mea ce am făcut-o la mîna lui Constantin Cidin, feciorul Mariei Mihăese, nepotul lui Ştefan Cidin, precum să se ştie că în vremile de demult, pe cînd erau turcii în Cameniţa şi era nepace, trăind eu, în stînca Sorocii, dimpreună cu alţi oameni, de frica oştilor, ţinem în casă pe un Gavril Buzdugan şi-l sprijinim la vreme de bătrîneţă şi de neputinţă fiind orb şi pe acea vreme tot venia acel Ştefan Cidin din Soroca de-l cerca cu vederea la casa mea.

Iată ce se mai scrie în hîrtiile vechi despre stînca Sorocii, unde a trăit Todiraşcu lui Pahomie:

Această stîncă se află aproape de Nistru la răsărit-miază-zi, acoperită de o mulţime de vii pe o întindere destul de însemnată; se zice că, de frica tătarilor, locuitorii de prin Basarabia au fost nevoiţi să sape un adăpost în acea stîncă. Intrarea ei era atît de îngustă, încît abia un om, tîrîndu-se, poate intra şi numai la oarecare depărtare ea începea a se lărgi, încît ar putea lăcui mai multe familii. După aceea iarăşi se îngustă şi pe urmă se lărgeşte, încît cu chipul acesta locuitorii, ce se adăposteau în acea stîncă, dacă erau alungaţi din întîia boltitură, se trăgeau în a doua, în a treia şi aşa mai departe, apărîndu-se cu armele pînă la răsuflătoarea ei de la miază-zi care da în satul numit Zăstînca.

Întinderea acestor peşteri de deasupra poate fi de 20 minute, iar pe dinăuntru nu se ştie, căci nimenea nu cutează a face o asemenea cercare, temîndu-se de primejdii, ori de frica superstiţiilor ce se zic despre această stîncă.

Tot pe stînca aceasta, la răsărit, se află săpat în o piatră cretoasă o chilie care se zice că din vechime ar fi fost locuinţa unui pusnic care numai o dată pe an se arăta oamenilor, în ziua Bobotezei. Cînd preoţii din Soroca şi de peste Nistru sfinţeau apa aceasta, el sta cu picioarele goale departe, ascultînd sfinţirea apei. Pentru nutrirea lui, se zice că la podul numit al lui Bechir ce este pe valea Zăstîncei, sta atîrnat un paneraş în care drumeţii aruncau ceva merinde. Înlăuntrul chilioarei se poate vedea şi acum un fel de catapeteazmă săpată în piatră şi în fund o săpătură cît un om în picioare, unde se zice că pusnicul îşi făcea rugăciunile.

Aceasta poate fi o poveste cu ceva adevăr istoric în ea. Cei de prin partea locului pot cerceta şi afla ceea ce învăţatul culegător de hîrtii vechi, Teodor Codrescu, scria pe la 1853, la Iaşi:

Şi tot ce spune istoria locului să ştie orice om şi copiii lui, din neam în neam.

Aşa se păstrează amintirile pămîntului nostru, care ne-au legat de el şi ne-au ferit de înstrăinare, vreme de două mii de ani. Din ele aflăm şi vedem tăria neamului nostru în Basarabia şi cum atîtea seminţii, oploşite dincoace de Nistru, sînt oaspeţi noi de mai puţin de o sută de ani, veniţi pe cînd Rusia era stăpînă puternică aici, iar noi eram slabi şi neuniţi într-o ţară mare.

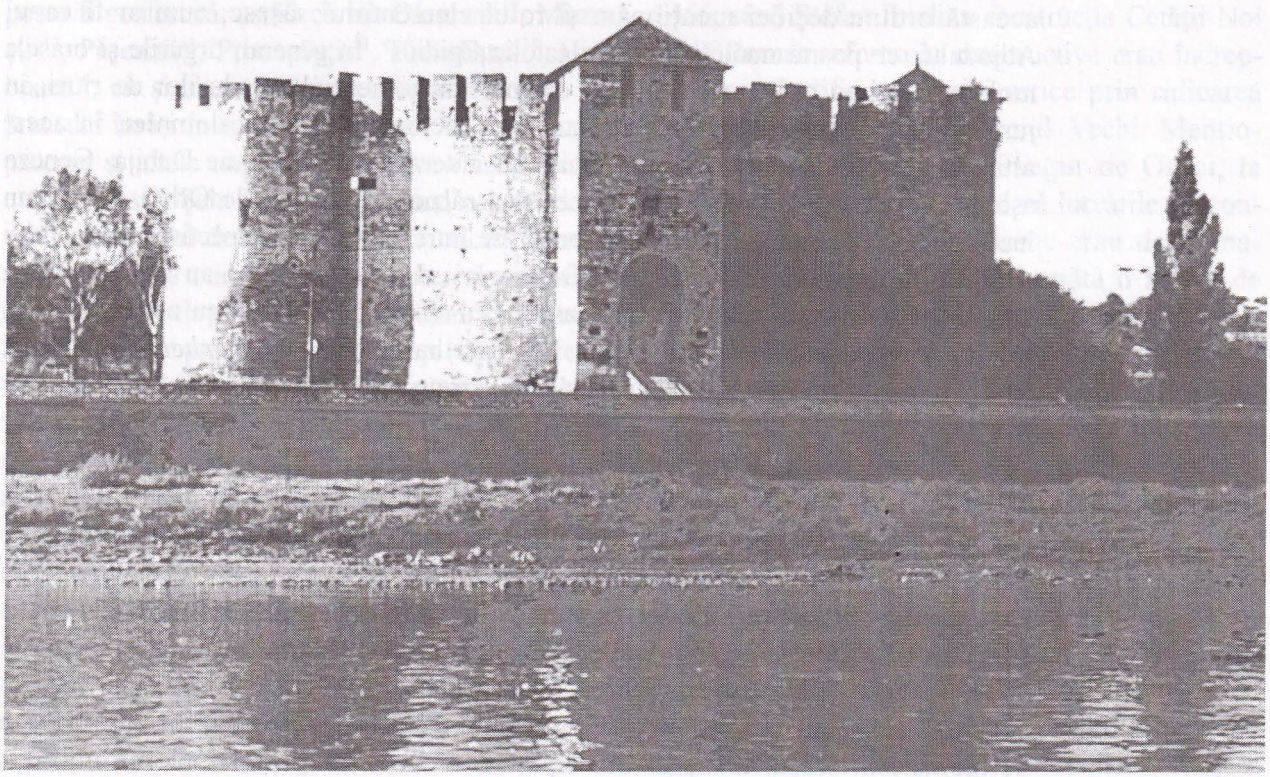

Viorel BUŞCĂNEANU

DIN ISTORIA TÎRGULUI ORHEI

I. Apariţia şi dezvoltarea tîrgului Orhei (sec. XIV–mijlocul sec. XVI)

Apariţia şi evoluţia tîrgului Orhei nu pot fi cercetate decît în contextul dezvoltării în general a vieţii urbane în Moldova. Trebuie să recunoaştem, de la bun început, faptul că geneza oraşelor din Moldova nu s-a produs ca un fenomen separat, ci ca unul complex, existînd şi anumite influenţe, uneori destul de puternice, din statele vecine, în speţă cele polono-baltic şi ungar. Aceste influenţe au oferit tipare avansate pentru geneza formelor orăşeneşti caracteristice spaţiului de unde veneau, ele însă nefiind destul de convingătoare în faţa elementului autohton. Astfel, putem afirma: calea parcursă în procesul de întemeiere şi dezvoltare a vieţii orăşeneşti la est de Carpaţi este originală, şi nu are sens să căutăm o paralelă perfectă între evoluţia oraşelor occidentale şi a celor moldoveneşti. Din cele patru căi posibile general acceptate în apariţia aşezărilor urbane[1], geneza tîrgului Orhei o putem atribui căii a treia, ce clasifică oraşele apărute în urma procesului de formare datorat evoluţiei redutabile a aşezărilor rurale în contextul unor condiţii geografice favorabile, dar luăm în considerare şi faptul că tîrgul apare pe fundalul unei aşezări urbane mai vechi, de sorginte asiatică. Gr. Ureche[2], M. Costin[3], D. Cantemir[4] pun întemeierea oraşelor pe seama elementului străin, acordînd un credit deosebit genovezilor. În această ordine de idei menţionăm şi rolul elementului săsesc, cum ar fi cazul Adjudului, ce poartă numele sfîntului catolic Egidius[5]. În general, tîrgurile şi oraşele moldoveneşti au apărut de-a lungul drumurilor comerciale, vadurilor de rîuri, în jurul unor reşedinţe domneşti, sau au fost întemeiate cu voia domniei, în acest ultim caz avînd exemplul tîrgului Chişinău, întemeiat de Eustratie Dabija. Geneza aşezării rurale de pe capul Peştera, ce avea să poarte numele de Orhei, de la bun început ridică în faţa noastră multe semne de întrebare. Din perspectiva elementului străin ni se prezintă însăşi denumirea aşezării. Unii cercetători au încercat să ia drept bază a argumentării termenul slav орѣхъ (nucă)[6], alţii însă au mers pe filiera toponimiei de sorginte ungurească, luînd ca bază termenul *varhely* (pronunţat *vorhei*), ce are, în acest caz, sensul de *loc păzit, cetate*[7]. Prima explicaţie nu are nici un argument în favoarea sa, pe cînd a doua pare să fie mai rezonabilă, unde mai pui că o localitate cu astfel de nume întîlnim şi în Transilvania. Nu avem dovezi pentru a atribui acest nume unei statuări a ungurilor în această zonă la sfîrşitul sec. IX, înainte de plecarea lor în Panonia. Totodată, numele de *Orhei-Varhely* nu-l putem atribui nici unor eventuale eforturi militare maghiare de anvergură în izgonirea tătarilor pe timpul lui Dragoş Descălecătorul, deoarece se ştie cu certitudine că în această perioadă pe locul unde mai tîrziu avea să fie Orheiul Vechi se afla oraşul Şehr-al-Djedid (oraşul nou)[8].

Tîrgul Orheiului, ca aşezare, exista înainte de 1369–1370, cînd încetase baterea de monede în oraşul tătăresc. Curtea hanului Abdulah şi efectivele militare ale

acestuia au fost nevoite să părăsească orașul și să se replieze spre răsărit peste Nistru sub presiunea trupelor moldovenești, probabil, în timpul domniei lui Petru Mușat[9]. Nu credem că izgonirea tătarilor din această zonă în perioada respectivă s-a făcut cu vreun concurs maghiar direct sau indirect, deoarece după noua interpretare de documente privitor la începutul Statului Moldovenesc, făcută de prof. dr. Ștefan S. Gorovei, anul 1363 este considerat an de constituire a Țării Moldovei, știindu-se că *restaurarea* rîvnită de coroana maghiară a suferit eșec în 1364[10]. Astfel, e puțin probabil ca regele ungar să fi acordat ajutor militar moldovenilor după o ofensă atît de gravă suferită doar cu cîțiva ani în urmă. Cu toate că lipsa de informație condiționează persistența diferitelor supoziții, e cert că denumirea locului Orhei apare nu mai devreme de 1370, prin ea înțelegîndu-se fortăreața de pe Răut care împrejmuia fostul oraș tătăresc. Rezultatele săpăturilor arheologice au demonstrat că e vorba de un tîrg întemeiat de autohtonii din această zonă care, pe de o parte, au fost atrași de construcțiile rămase după replierea tătarilor, de barierele naturale constituite din malurile abrupte ale Răutului și codrii din apropiere, pe de altă parte, au simțit necesitatea construirii unui centru zonal meșteșugăresc-comercial. Din start, aceste necesități și avantaje au propulsat așezarea ca una de centru pentru facilitatea legăturilor economice și de securitate în bazinul răuto-nistrean.

Vechimea așezărilor rurale din această zonă nu poate fi contestată, astfel că atît Oleșcanii[11], Mîrzeștii[12], Păscanii[13], Procopinții[14], Horodiștea[15], Hulboaca[16], cît și alte așezări atestate arheologic[17] au precedat însăși întemeierea statului. Aceste așezări, precum și altele angajate în căutarea unui centru, au găsit fostul Șehr-al-Djedid ca fiind cel mai indicat pentru rolul de centru zonal. Concentrarea în această zonă a unor oameni cu interese specifice, antrenați în relații economice, avînd și garantul securității, s-a produs în scurt timp (după părerea noastră), la sfîrșitul sec. XIV. Întemeierea noii localități pe ruinele Șehr-al-Djedid-ului i-a conferit așezării o evoluție rapidă cu orientare vădită spre urbanizare, datorată, în primul rînd, concentrării meseriașilor și negustorilor locali. Debutul activității acestora avea să contureze linia care a adus la cristalizarea rapidă a caracterului de tîrg.

Privitor la momentul definitivării Orheiului drept centru comercial meșteșugăresc-agrar cu caracter de tîrg s-a dus o polemică acerbă, dar, conform descoperirilor de monede în mare parte bătute de monetăria lui Alexandru cel Bun, s-a ajuns la concluzia unanimă că despre „tîrgul" Orhei se poate vorbi din deceniul trei al secolului al XV-lea[18], de altfel printre primele în Moldova.

Trăsăturile de tîrg s-au reliefat în jurul anului 1430. Parametrii acestui debut nu pot fi concretizați, din lipsă de izvoare documentare, dar procesul în sine rămîne atestat arheologic. Faptul că la Orheiul Vechi s-au efectuat lucrări de construcție a unei cetăți din lemn și pămînt, ce a precedat-o pe cea de piatră, conferea așezării un statut aparte vis-a-vis de cel de tîrg. Nu am depistat dovezi pentru organizarea ținutului în acea perioadă, ceea ce nu înseamnă că le excludem, însă cununa unei fortificații oferea tîrgului un rol strategico-militar deosebit[19].

Perioada domniilor instabile de după Alexandru cel Bun și pînă la începutul domniei lui Ștefan cel Mare (1457) avea să se reflecte într-o lumină palidă și asupra vieții tîrgului. O dată cu ridicarea în scaunul de la Suceava a lui Ștefan cel Mare, datorită promovării unei politici interne și externe realiste, tîrgul Orheiului, ca nucleu al zonei „de margine", intra în sfera interesului special al domniei.

În contextul unei situații nefavorabile pentru Țara Moldovei, Ștefan cel Mare începe cu înfrigurare o serie de construcții cu caracter militar în vederea întăririi și refacerii sistemului de fortificații al țării. Orheiul, ca tîrg la *marginea țării*, este remarcat de voievod, acordîndu-i-se un loc esențial în cadrul acestui sistem. Astfel, după 1466, cînd Ștefan finaliza construcția Cetății Noi de la Roman, eforturile constructive erau îndreptate spre fortificarea liniei estice prin ridicarea unei cetăți de piatră la Orheiul Vechi. Menționarea primului pîrcălab, Gangur de Orhei, la 1 aprilie 1470, reflectă faptul că lucrările de construcție sub aspect arhitectonic erau deja finalizate. În 1470, tîrgul Orhei capătă o formă de construcție militară desăvîrșită, datorită fortificațiilor, administrației cu caracter militar și garnizoanei militare orheiene.

În general, activitatea tîrgului se înscrie pe aceeași linie ascendentă, care va cristaliza premisele transformării lui în oraș. Noul statut încă nu-i fusese conferit, cînd, la 1499, în urma unei invazii tătăre, sînt distruse cetatea și tîrgul[20]. Viața localității se va perpetua după acest an fatidic, însă nu putem încă vorbi despre orașul, ci mai degrabă despre tîrgul Orhei. Refacerea cetății și a vieții economice, periclitată mereu de prezența tătarilor de la est de Nistru, reușeș-

te într-o oarecare măsură, însă lovitura aplicată de invazia tătărească condusă de Beti-Ghirei de pe timpul lui Bogdan al III-lea în august–septembrie 1513 avea să zdruncine din nou edificiul orheian[21]. Noile ciocniri moldo-tătărești de pe timpul lui Ștefăniță (1517–1527) se pare că au afectat zona de mijloc a Răutului și în special tîrgul Orhei[22], ridicînd grave semne de întrebare atît asupra statutului de tîrg, cît și asupra existenței așezării.

O redare perfectă a evoluției vieții tîrgului Orhei nu poate fi realizată cu exactitate după această dată, mai ales că distrugerile cauzate tîrgului, ținutului în ansamblu au lăsat spațiu deschis vidului informațional. Mențiunea documentară relativ tîrzie a ținutului Orhei la 7 martie 1531[23] într-un act de întărire de sate făcută de Petru Rareș, pe lîngă faptul că ne arată zona organizată administrativ, ne vorbește și despre perpetuarea tîrgului, în cazul dat, drept centru ținutal. După această dată, referitor la existența tîrgului, rămîne loc doar pentru supoziții.

Rezumîndu-ne la viața internă a tîrgului, referitor la populație, se poate afirma cu certitudine că a fost mai puțin eterogenă decît în orașele apărute înainte de fondarea Statului Moldovenesc. Orheiul Vechi era un tîrg de mărime medie. Conform aprecierilor lui L. L. Polevoi, la sfîrșitul sec. XV aici locuiau în jur de 2000 de oameni[24]. Creșterea numărului populației a fost proporțională cu dezvoltarea așezării, însă o sporire cantitativă relevantă a avut loc, cu certitudine, după anul 1470, o dată cu finalizarea cetății și constituirea garnizoanei orheiene. Sporirea continuă a numărului militarilor, negustorilor, meșteșugarilor avea să înceteze brusc după 1499. Spectrul social era variat, cuprinzînd toate clasele și păturile societății medievale, iar din punctul de vedere al apartenenței naționale, majoritatea absolută o constituiau autohtonii. Conform descoperirilor arheologice[25], se poate afirma cu ușurință că în urbe locuiau negustori, meșteșugari, militari, preoți, țărani, activitatea cărora acoperea întreaga gamă a preocupărilor cu caracter urban și rural. Datele arheologice au permis și reconstituirea planului tîrgului, fapt foarte important pentru cunoașterea istoricului așezării. Nucleul acesteia se afla în nord-estul capului Peștera (cum avea să fie numit mai tîrziu), pe malul abrupt al Răutului. Pe parcursul dezvoltării sale vatra s-a extins treptat spre est și spre sud, în această parte a tîrgului încercîndu-se și ridicarea cetății din lemn și pămînt în timpul domniei urmașilor lui Alexandru cel Bun. Concepută într-o formă semicirculară, aceasta avea spatele orientat spre nord, direcție inaccesibilă pentru pătrunderea în cetate, cauza fiind malurile înalte ale Răuțului. În partea de vest a așezării, unde era singura trecere accesibilă, a fost săpat un șanț secundat de o palisadă de lemn cu turnuri semicirculare, în partea de est un alt șanț[26] constituia un baraj însemnat în eventualitatea pătrunderii dinspre această direcție. După distrugerea palisadei de lemn, fapt datorat unui mare incendiu, s-a recurs la un nou sistem de fortificare a tîrgului, finalizat de această dată în 1470. Cea mai importantă piesă din tot ansamblul defensiv a constituit-o cetatea de piatră protejată dinspre vest de două valuri din bîrne acoperite cu pămînt și pietre. O dată cu finisarea cetății, a palatului pîrcălabului, a atelierelor meșteșugărești din cetate, aici a fost zidită și atestată arheologic prima biserică creștină, al cărei fundament de piatră ne desemnează stilul triconc[27]. În imediata apropiere a bisericii se găsea și un cimitir, care și-a pierdut destinația după 1499, an cînd biserica a fost distrusă de tătari.

În general, vatra Orheiului Vechi atingea în perioada respectivă o suprafață de 0,7 km^2. După cum am arătat deja, centrul așezării era situat în nord-estul capului Peștera, unde erau concentrate cetatea, reședința pîrcălabului și locuințele aristocrației orheiene. În incinta cetății, lîngă palatul care prezenta o construcție din zece încăperi cu o mărime de 34 × 20 m, ornamentată cu turnuri decorative pe colțuri[28], s-au mai descoperit ateliere de prelucrare a fierului, oaselor, pieilor, arcurilor și cuptoare pentru arderea ceramicii.

La est de cetate, în pantă, se întindea tîrgul propriu-zis, constituit din locuințe de suprafață ridicate din piatră și lemn, prevăzute cu subsoluri și construcții auxiliare de lemn pentru păstrarea produselor, dar și din locuințe neproporționale, sub formă de bordeie, cu o singură încăpere, ale locuitorilor de rînd. Primele, săpate în pămînt, aveau acoperișurile la suprafața solului. De regulă, acestea erau dreptunghiulare, cu aria de 4,5–25m^2. Adîncimea lor, de la 110 cm pînă la 180 cm, practic, nu permitea o ieșire a pereților în exterior. Pereții erau căptușiți cu scînduri, ce erau prinse de bîrnele de lemn[29]. Locuințele de suprafață sînt mai slab reprezentate, fiind în general concentrate în jurul cetăților. Ele erau constituite din temelii din piatră masivă, acestea completate cu piatră și mortar. Pereții erau

construiți din bîrne suprapuse cu deschizături mici pentru pătrunderea luminii[30]. În general, locuințele nu erau orientate spre un anume punct cardinal, iar intrarea în locuință se făcea la dorința locatarului. Acestea se înscriau în cadrul obișnuit al unui tîrg de epocă. Neregularitatea caracteristică a construcțiilor dădea străzilor un aspect neuniform, de proporții reduse, scunde. Între locuințe erau amenajate ateliere, care în partea de est a așezării, în chiar imediata apropiere a apelor Răutului, formau un adevărat cartier meșteșugăresc[31].

Un element destul de important al locuinței îl reprezenta sistemul de încălzire, alcătuit la Orheiul Vechi din sobe și vetre. De regulă, sobele se construiau la intrarea în locuință, orientate cu gura spre exterior. Mai uzitate erau totuși vetrele simple din punctul de vedere al construcției, amenajate în chiar centrul locuinței, pe o bază de piatră și lut. Acestea îndeplineau cu ușurință funcția de încălzire a încăperilor, fiind întîlnite mai ales în bordeiele ce reușeau să conserveze relativ bine căldura[32].

Erau destul de frecvente și locuințele auxiliare, cu funcții de depozit de unelte, produse agricole și de adăpost pentru animale. Din lipsă de spațiu, nu ne vom ocupa de ele, frecvența depistării lor reflectînd activitățile de bază ale tîrgoveților[33].

În general, locuințele orheiene sînt identice cu cele descoperite, bunăoară, la Baia și Suceava, deosebirile dintre ele fiind minore. Faptul că primele locuințe ale orheienilor au fost construite pe baza materialului rămas din orașul tătăresc (piatră de construcție, vechi fundații, gropi) nu a influențat cîtuși de puțin modelul de construcție al autohtonilor, existent în sec. XV–XVI.

Din lipsă de documente pentru sec. XV, nu putem trasa nici cele mai vagi contururi privitor la hotarul tîrgului. Vom conchide totuși, cu siguranță, că acesta a existat în jurul vetrei tîrgului, cuprinzînd fînețe, păduri, heleșteie, mori și alte bunuri. De altfel, nu știm nimic nici despre ocolul tîrgului, a cărui existență doar o presupunem în măsura în care acesta trebuia să îndeplinească cel puțin funcția de întreținere a cetății. În această ordine de idei, prin analogie, putem folosi alte exemple de această natură, cum ar fi cazul ocolului Vaslui, căruia în 1491, pe 15 octombrie, Ștefan cel Mare îi dăruia 17 sate. Hotarul tîrgului era în folosința tuturor tîrgoveților, atît pentru sectorul particular cît și pentru cel colectiv.

Datele privitoare la circuitul bunurilor din hotarul tîrgului erau înscrise de șoltuz în catastiful tîrgului. Privitor la clasificarea proprietății din perimetrul hotarului, rămîne în vigoare remarca făcută de Nicolo Barsi, care avea să noteze în anii 30 ai sec. XVII, precum că nimeni dintre tîrgoveții sau țăranii din hotarul tîrgului nu-și poate arăta *cu certitudine care este locul său*[34].

Dezvoltarea meșteșugurilor și comerțului în bazinul Răutului mijlociu a fost marcată îndeosebi de locuitorii Orheiului Vechi, care s-au evidențiat prin constituirea unui centru negustoresc-meșteșugăresc încă în prima jumătate a sec. XV. Bogatul material arheologic depistat pentru această perioadă ne permite să facem o analiză exactă a evoluției în acest sens în spațiul est-carpatic.

Din ramurile meșteșugărești, un rol deosebit l-a avut fierăritul. Necesitatea obiectelor de fier în viața de toate zilele a propulsat această meserie pe o scară destul de înaltă a randamentului și calității. Profesionalismul meșterilor este relevant, fapt confirmat și prin formele originale ale obiectelor. Astfel, descoperirea unor ateliere de fierărie a fost urmată de depistarea unui număr mare de obiecte din fier (cîrlige pentru pești, piese de harnașament, unelte agricole etc.).

Destinația militară a așezării e confirmată și de descoperirea unor fragmente de arme, cum ar fi vîrfuri de sulițe, săgeți, fragmente de sabie, zale etc. Inventarul universal meșteșugăresc mai este reprezentat de foarfece, cuțite, sule, lacăte, cremene pentru aprinderea focului, vase metalice și alte obiecte ce denotă diverse ocupații ale locuitorilor[35].

Accentul deosebit pus pe confecționarea bijuteriilor, a obiectelor de lux, produse în ateliere specializate pentru acest gen de lucrări, prezența unor ciocănașe speciale, a fragmentelor de foi de bronz și argint, a vaselor de bronz lucrate în miniatură ne vorbește despre rafinamentul și doleanțele aristocrației orheiene[36].

Obiectele de cult, reprezentate de iconițele executate prin metoda de imprimare, cum este cazul celeia ce îl reprezintă pe avers pe Isus Christos, iar pe revers pe Sf. Nicolae bătînd cu biciul pe necurat, ne demonstrează înalta măiestrie a meșterilor, dar și viața spirituală a localnicilor[37].

Sistemul de fortificații și ansamblul arhitectural al urbei denotă existența unor meșteri locali calificați, care, probabil, la ridicarea cetății au fost „secundați" de constructori străini. Cel puțin, construcția de locuințe și a bisericii tîrgului relevă

în special profesionalismul meșterilor autohtoni. Folosirea elementelor decorative, a cărămizii arse și a varului ca material de construcție indică o metodologie înaintată, mai ales că cetatea Orheiului era să fie printre primele construcții citadine din țară, concepută cu bastioane semicirculare, potrivit noilor tehnici de luptă aplicate, celelalte edificii de această natură suportînd reconstrucți, după 1476[38]. Prezența cuptoarelor pentru arderea cărămizii și a cărămizii decorative relevă finețea „gusturilor arhitectonice" orheiene.

Prelucrarea lemnului oferit de pădurea din vecinătate era efectuată de meșterii lemnari din tîrg. Atestarea acestora este mai dificilă, dată fiind perisabilitatea materialului prelucrat, dar uneltele pentru prelucrarea lemnului, găsite în mare număr, confirmă o intensă activitate tîmplărească.

O ocupație aparte o constituie prelucrarea oaselor de animale. Din acest material s-au găsit mînere de cuțite, ace de cusut, nasturi și alte obiecte necesare vieții de zi cu zi. Frecvența depistărilor acestora reflectă un cadru lărgit al acestei preocupări.

Ambianța favorabilă propulsării Orheiului ca tîrg vis-a-vis de așezările rurale din împrejurimi a facilitat nașterea și dezvoltarea unor relații comerciale chiar din primele momente ale apariției așezării. Într-o primă fază, comerțul avea un caracter zonal axat pe relații simpliste, dominat de troc între țăranii așezărilor rurale vecine și meșteșugarii din tîrg[39]. În piața tîrgului, care se găsea sub zidurile cetății, se vindeau fructe, cereale, unelte agricole, arme, vite, piei de animale, stofă, miere de albine și alte produse[40]. Relațiile comerciale aveau să-și schimbe conținutul o dată cu dezvoltarea relațiilor economice, cu conexiunea zonei la alte spații comerciale, devenind mult mai originale și mai avansate în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

Numărul mare de monede din timpul lui Alexandru cel Bun găsite la Orheiul Vechi dezvăluie un trafic intens al negustorilor orheieni, aceștia fiind atrași în sfera comerțului internațional. Importanța Cetății Albe și a Chiliei ca porturi comerciale sudice ale Moldovei, dar și prezența principalului drum comercial ce asigura prin această zonă traficul internațional de la Marea Baltică la Marea Neagră și-au spus cuvîntul asupra *universului economic* orheian. Materialul numismatic descoperit aici – groșii de Praga, dinarii ruești și monedele moldovenești – reflectă acest fapt[41].

Căderea în 1484 a Cetății Albe și a Chiliei sub stăpînirea otomană a dus în prima fază la diminuarea comerțului internațional, practicat pe drumul principal ce lega spațiul polono-baltic cu gurile Dunării prin Hotin, Iași, Suceava, linia Nistrului fiind mai puțin uzitată din cauza nesiguranței acesteia conferită de pericolul ce îl genera spațiul tătăresc de la est de Nistru.

Odată ajunși în acest loc al expunerii noastre, nu putem să nu remarcăm și caracterul agrar al tîrgului, general valabil pentru toate tîrgurile moldovenești din epocă. Prezența unui hotar al tîrgului menit să asigure existența tîrgoveților este certă. Astfel, la Orheiul Vechi se poate constata cu ușurință numărul mare de vite mari cornute, cai, ovine, porcine ca aparținînd tîrgoveților. Pescuitul și apicultura completau sfera preocupărilor auxiliare.

În ceea ce privește viața internă a tîrgului, după cum am arătat și în rîndurile de mai sus, în perioada 1470–1499 ea a fost strîns legată de prezența cetății. Din acest moment tîrgul revine la viața cotidiană obișnuită, dar nu va mai atinge niciodată nivelul cunoscut în preajma anului 1499. Evenimentele de la începutul sec. XVI, marcate de noi incursiuni tătărești, s-au desfășurat în defavoarea tîrgului. Lipsa de informații îngreuiază o analiză constructivă a vieții economico-sociale a vieții tîrgului după 1500. Totuși, după acest an, este evidentă perpetuarea tîrgului prin acea mențiune a ținutului Orhei (1531).

Invazia otomană din 1538 de sub conducerea sultanului Soliman Magnificul s-a soldat pentru Moldova cu noi pierderi teritoriale. Ca urmare a invaziei, ținutul Orhei a fost devastat, avînd soarta celorlalte ținuturi ale Moldovei. Intenția tătarilor era de a reface Orheiul ca punct fortificat. Ei doreau să-l preia sub stăpînire în forma unui cap de pod pentru realizarea viitoarelor cuceriri. Din acest moment nu avem nici o informație despre Orheiul Vechi, pînă în 1572, cînd, dintr-un document de la Ioan Vodă, aflăm despre un loc „la capătul peșterilor, mai sus de Orheiul Vechi, unde cade drumul Orheiului Vechi în Răut".

II. Evoluția tîrgului Orhei (mijlocul sec. XVI–începutul sec. XVIII)

Reconstituirea situației existente la mijlocul sec. XVI vis-a-vis de evenimentele care au determinat schimbarea vetrei tîrgului Orhei rămîne o problemă nerezolvată. Cercetările noastre vor

reuşi, poate, într-un viitor apropiat prin depistarea a noi elemente constitutive ce ne-ar permite o distanţare de „punctul zero".

După cum am menţionat mai sus, la 10 mai 1574, un document semnat de însuşi Ioan Vodă arăta: *Мъсто на конец пещерам по више старого врхіа, где упадает дорога Старого врхіа у рѣвта*[42], ceea ce ne demonstrează existenţa la acea dată a unui Orhei „vechi" ca o contrapondere a altuia, „nou". Această realitate va fi consemnată atît pe timpul lui Ieremia Movilă, cît şi pe timpul altor domnitori, cum ar fi documentul din 15 aprilie 1617, care vorbea despre: *Брод за минт роут, где изидает роут от стенку, пониж Старого врхіа*[43]. Întrebarea de ce Orheiul nu este menţionat o bună perioadă de timp capătă un aspect retoric, explicaţiile rămînînd conectate la sfera calculelor prezumtiv-analitice. Se pare că menţionarea pîrcălabilor de Orhei, începînd cu 1572, e mai mult decît o simplă coincidenţă. Respectivul fapt ne vorbeşte nemijlocit de acţiunile ambiţiosului Ioan Vodă, care, pe lîngă amplele eforturi diplomatice întreprinse, încearcă şi diverse acţiuni organizatorice interne, în care, în materie militară, un rol aparte revenea pîrcălăbiei orheiene. Revigorarea valorilor militare de la Orhei, personalizată la acea dată prin menţionarea pîrcălabilor Cîrstea şi Danciul (1572–1574), a dus la o creştere a rolului tîrgului remarcabil prin spiritul combativ al locuitorilor săi[44]. După această dată, lista pîrcălabilor de Orhei devine mult mai completă şi mai exactă.

În ceea ce priveşte cetatea de la Orheiul Vechi, vom menţiona încercarea lui Ieremia Movilă de a rezidi fostul bastion denumit în acte ca Moghilov, Movilova, Peştera[45], efortul său în organizarea ocolului cetăţii din jurul Movilovei şi edificării unui tîrg nou vis-a-vis de cel existent la Orhei.

Menţionarea, la 1617, a lui *Dragul, pîrcălab de Peştere şi şoltuzul de acolea*[46], desemnează tentativa domnitorului de a reconstitui fostul tîrg de la Orheiul Vechi, gest continuat oarecum şi de urmaşii săi, cel puţin dacă nu referitor la cetate, al cărei ocol era dizolvat începînd cu Constantin Movilă[47], atunci privitor la tîrg. Drept argument avem faptul existenţei în acea perioadă în ţinutul Orhei a doi pîrcălabi: unul rezidînd în noul tîrg al Orheiului în calitate de şef de ţinut, altul, la Peştera, ca administrator al cetăţii. Menţionarea unui şoltuz de Peştera indică, indirect, statutul de tîrg al aşezării, aflat, probabil, cumva în disputa cu tîrgul Orhei pentru deţinerea funcţiei de centru ţinutal. Documentele de proprietate relevă faptul că hotarul tîrgului Peştera *fusese al Orheiului*, ceea ce tîrgoveţii orheieni revindecau la 1630[48]. După 1632, Peştera va deveni proprietatea lui Apostol Catargiul, mare postelnic, iar în 1640 se vorbea deja despre satul Peştera[49]. Astfel, nesusţinerea iniţiativei Movileştilor, poziţia geografică devenită nefavorabilă, imposibilitatea extinderii tîrgului din cauza specificului locului constituiau minusurile ce n-au asigurat concurenţa cu noul Orhei.

Cît priveşte noul tîrg, acesta îşi mutase vatra cu 18 km mai sus pe albia Răutului. Apariţia şi dezvoltarea noii vetre a tîrgului sînt atestate, indirect, în jurul anului 1555 conform unui document de la Constantin Movilă voievod. La 25 aprilie 1609 acesta emitea un document prin care dăruia mănăstirilor Dragomirna şi Secul *un iaz cu iezătură pustiu lîngă tîrgul Orhei, pe apa Răutului, pe care să-şi iezească şi să-şi facă şi mori, care iaz mai înainte era iezit de Alexandru Voievod şi din vremea ceea sunt trecuţi 55 de ani pînă la domnia noastră şi nimeni din domni nu l-au înnoit după ce s-a rupt*. Prin urmare, iazul a fost îndiguit încă în 1554, desigur, la cererea şi cu concursul tîrgoveţilor din Orheiul nou, anul 1554 fiind un indiciu că vatra tîrgului era deja stabilită şi delimitată.

Primul document emis în mod special despre tîrg avea să fie cel din 15 aprilie 1607, semnat de Nicoară Donici, pîrcălabul Orheiului, în care sus-numitul arată că *am dat şi am miluit dintru a noastră milă de Dumnezeu dată avere pre Sfînta monastire... Secu... cu nişte casă şi cu tot locul lor şi cu dughene, care sunt în mijlocul tîrgului Orheiului*[50]. Menţionarea caselor şi dughenelor la 1607 demonstrează că Orheiul, la acea dată, corespundea întru totul denumirii de tîrg. După 1607, casele şi dughenele dăruite de Nicoară Donici vor mai face subiectul altor întăriri documentare[51]. În acelaşi an, la 27 august, Gheorghe vornicul de asemenea dăruia nişte dughene făcute *cu banii săi* aceleiaşi mănăstiri Secul[52].

În general, viaţa tîrgului Orhei se desfăşura în cadrul unei evoluţii lente caracteristice sec. XVII. Monotonia vieţii tîrgului avea să fie întreruptă de răscoale care prin desfăşurarea lor aveau să capete un caracter relevant la începutul sec. XVII. Acestea, adesea organizate chiar de administraţia orheiană, ca şi cele din 1592, de pe timpul lui Aron Vodă[53], sau din 1615[54], 1616[55], de sub domnia lui Alexandru Movilă, şi 1617[56],

1618[57], de sub Radu Mihnea voievod, aveau să releve aspecte nebănuite ale spiritului militar orheian. Dorința unor *capete orheiene* de a culege roadele unor posibile răsturnări favorabile de domnie se alimenta dintr-un cadru economic și social-politic instabil secundat de spiritul revanșat al orheienilor. Răscoala organizată de orheieni pe timpul lui Gaspar Grațiani în 1619–1620 avea să sfîrșească dezastruos pentru răsculați, cronica arătînd că *l-au prins pre... domnișor şi cîteva capete de la Orhei pre care i-au omorîtu îndată*[58], iar pe ceilalți prizonieri *i-au mustratu şi le-au dzis pre sîrbeşte: Да имаете средце чисто ко господарю*. Frecventa implicare pe cale armată a orheienilor în viața politică a țării avea să fie etichetată, pe bună dreptate, de T. Porucic prin remarca: *domnii Moldovei nu prea erau domni pentru ei* (pentru orheieni – *n. n.*), *iar administraţia ţinutului se făcea mai mult după voia lor*[59].

Administrația tîrgului se efectua de către șoltuz și pîrgari, care erau în număr de 12. Aceștia se alegeau din cadrul obștii tîrgului pe un an de zile, fiind totodată întăriți și de domnie. Prima mențiune a șoltuzului și a pîrgarilor de Orhei are loc în 1580, cînd este menționat un „Pantea, șoltuz de Orhei, și cei 12 pîrgari"[60]. Menționarea tîrzie a șoltuzului și pîrgarilor de Orhei, dacă avem în vedere faptul că prima menționare a șoltuzilor și pîrgarilor în Moldova avea loc în 1418[61], nu denotă decît aceeași lipsă de documente, deoarece, logic, tot aceste instituții au administrat și tîrgul Orheiului Vechi. Administrația locală a tîrgului le dădea o serie de împuterniciri ca: eliberarea-legitimarea de acte necesare în hotarul tîrgului, administrarea circuitului bunurilor, evidența lor prin notarea în catastiful tîrgului, rezolvarea problemelor de ordin intern ale tîrgului. Pentru conferirea unei autentificări a actelor emise de administrație, acestea se legitimau prin pecetea tîrgului, care avea o formă circulară reprezentînd în centru un cal, iar pe margine avînd inscripția: „печать т(р)о=ул О(р)хею."[62].

Pe timpul lui Vasile Lupu voievod, viața tîrgului Orhei va cunoaște o ascendență relevantă. Domnitorul a avut o grijă deosebită pentru organizarea și înzestrarea tîrgului, numărul hrisoavelor orheiene emise evocînd acest lucru. Din porunca voievodului este refăcut iazul tîrgului[63], sînt construite noi poduri, refăcute străzi și înființată suburbia Slobozia Doamnei, spre „cinstirea și folosul doamnei sale", ce avea să fie populată în special de străini aduși de peste hotare[64]. Cel mai de preț lucru pentru tîrg avea să fie ctitoria bisericii, catedrală a tîrgului cu hramul Sf. Dumitru, realizată din piatră în stil triconic. Placa de piatră ce păstrează încă pisania slavonă are imprimată la etajul superior stema Moldovei, iar mai jos se poate citi inscripția votivă, care în traducere are următorul conținut:

Cu voia Tatălui şi săvîrşirea Fiului şi a Sfîntului Duh a început şi ridicat această biserică în numele sfîntului, slăvitului, marelui Dimitrie, făcător de minuni, Io Vasile voievod din mila lui Dumnezeu, domn al Ţării Moldovei, şi doamna sa Teodosia şi copilul lor Ioan.[65]

Cu toate că documentar nu am atestat în ținut proprietăți funciare ale lui Vasile voievod, ele, probabil, au existat, de vreme ce construia o catedrală domnească și se preocupa atît de mult de viața internă a tîrgului. Construirea bisericii domnești s-a făcut, probabil, pe locul uneia mai vechi, neatestată arheologic, dar existentă cu siguranță, o dată ce la 1599 se menționa pentru acest loc un *preot Istrate, cel domnesc*[66]. Faptul că Paul de Alep vorbea la mijlocul sec. XVII de o *episcopie a Orheiului*[67] denotă o necunoaștere a realității existente, dar o face fiind, probabil, impresionat de importanța și măreția bisericii domnești pe care o vizitează în drum spre Moscova. El descria Orheiul ca pe un *tîrg mare de pe acel iaz... reşedinţa unui episcop*. Totodată, acesta arată existența unui pod de plute ce permitea trecerea peste iaz, a străzilor pavate cu trunchiuri de copaci, afirmînd că erau *lucruri minunate*, printre care menționa și *podurile clădite odinioară de Vasile voievod* [68].

Prosperitatea vieții tîrgului în această perioadă a încurajat și apariția în jurul lui a unor instituții monahale. Atît descoperirea în apropierea Orheiului Vechi a mănăstirilor din stîncă, de unde avem și inscripția *Această mănăstire a făcut-o robul lui Dumnezeu Bosie, pîrcălabul de Orhei, împreună cu soţia şi copiii săi, spre cinstirea lui Dumnezeu, întru iertarea păcatelor sale. Seleveastru, anul 7173 (1665)*, cît și *Acest zapis este a lui Vasile Iddeescu şi cu răzăşii Raţelec... zilele lui Constantin Vodă Ducă. În Ivance şi au fost Steţ hatman la Ucraina şi am ernat atunce aici, anul 1690 noiembrie 20*[69] ne vorbesc tocmai despre aceasta.

Un fapt important cu repercusiuni remarcabile constituie instituționalizarea serdăriei în a doua jumătate a sec. XVII. Această instituție concepută cu un caracter militar își avea sediul

la Orhei și era condusă de serdarul de Orhei[70], care avea în subordinea sa ținuturile Orhei, Lăpușna și Soroca. Împuternicit cu autoritate deplină în ținuturile menționate, cu funcția de organizare a pazei hotarului, prin prezența sa la Orhei remarcă încă o dată poziția centrală deținută de tîrgul Orhei în materia administrativ-militară în spațiul pruto-nistrean. Prerogativele serdarilor erau atît de mari, încît în a doua jumătate a sec. XVII se urmărește o stare conflictuală în domeniul administrativ între aceștia și pîrcălabii din ținut. Serdarii, prin autoritatea și deciziile lor, au marcat viața tîrgului. Prosperitatea conferită tîrgului de Vasile Lupu era să fie redusă la net în timpul răscoalei din 1672, organizată de serdarii de Orhei Mihalcea Hîncu și Apostol Durac contra lui Duca Vodă[71]. Victoria balansa de la o tabără la alta, însă hotărîrea Porții de a restaura situația de pînă la 1672 rămîne definitivă, răscoala fiind anihilată. Lupta de pe Ichel, de lîngă satul Pașcani, se soldează cu o înfrîngere gravă a răsculaților[72], aceasta fiind și un semnal de declanșare a pustiirii tîrgului „buclucaș", a ținutului și a țării în întregime de către trupele turcești și tătărești.

După 1672–1673 tîrgul reușește să se refacă, încît la începutul secolului al XVIII-lea D. Cantemir îl descrie *tîrg micșor, dar frumos și îmbelșugat, cu toate cele necesare vieții omenești. Hrană îndestulătoare îi procură lacul din apropiere, lung de 6 mile și lat de 2 mile, format din rîurile Răut și Cula. În centru, lacul are o insulă mică... odenioară împodobită cu vii alese și cu roade de tot felul*[73].

Perioada neliniștită de la finele sec. XVII, ce marca pustiirea ținutului Orhei după 1672, domnia zbuciumată a lui Constantin Cantemir, cînd Orheiul a jucat un rol aparte[74], desele incursiuni de peste Nistru ale cazacilor[75] și alte evenimente de acest gen vin să reliefeze decăderea economică a tîrgului Orhei și a ținutului în general.

Dezastrul ce cuprinse Moldova după încercarea nereușită a lui D. Cantemir de a aboli regimul suzeran instituit de Poarta Otomană se resimte și la Orhei. Heinrich von Weismantel, ofițer de origine germană în armata suedeză, descria la 1712 tîrgul ca semănînd mai degrabă cu un sat sărăcăcios decît cu un oraș[76]. Informația nu trebuie absolutizată, dacă ținem cont de faptul că ofițerul în cauză aparținea unei societăți occidentale, unde orașele aveau o cu totul altă înfățișare, dar nici nu trebuie să o respingem în totalitate, avînd în vedere situația creată în Moldova după lupta de la Stănilești (1711).

În ansamblu, pe parcursul perioadei 1550–1711, dezvoltarea economică a cunoscut cu siguranță o evoluție ascendentă, atît cantitativă, cît și calitativă. Construcția de locuințe în această perioadă se deosebește în plan arhitectonic foarte puțin de cea din sec. XV, atît doar că se observă o creștere cantitativă a lor, fapt datorat extinderii segmentului demografic. La capitolul calitate, în afară de alte îmbunătățiri minore arhitectonice, se observă o preferință pentru locuințele de suprafață. Agricultura rămîne ramura principală ce s-a extins teritorial în detrimentul spațiilor vecine împădurite. Noua vatră plasată într-un loc destul de favorabil pentru practicarea agriculturii indică nu numai predominarea acestei ramuri, dar și motivul schimbării vetrei tîrgului.

Descrierea unei serii de drumuri de Jean-Baptiste Tavernier[77] și de Paolo Bonici[78], unde era menționat și Orheiul, explică, indirect, conectarea tîrgului la sfera relațiilor comerciale, unde acesta își păstrează un loc aparte.

Catastiful de cisle, alcătuit din porunca lui Petru Șchiopul la 20 februarie 1591, indica pentru ținutul Orhei 2657 oameni săraci, 380 curteni, 226 nemeși[79], iar pentru cisla oilor – 4376 de capete, date care, credem, sînt incomplete[80].

Încheiere

Rolul tîrgului Orhei, ca centru comercial meșteșugăresc în bazinul Răutului, este relevant și nu poate fi contestat sub nici o formă. Chiar din primele momente ale apariției sale, la sfîrșitul sec. XIV, acesta se definește drept centru preponderent cu o autoritate recunoscută în bazinul Răutului, evoluînd sub egida unui urbanism de sorginte autohtonă. Evoluția continuă a relațiilor economico-sociale avea să-i confere acestuia, în jurul anului 1430, statutul de tîrg și un loc aparte în sistemul urban al Moldovei medievale. Implicațiile în sfera economică și comercială în decursul sec. XV aveau să fie din ce în ce mai mari, tîrgul conectîndu-se la sfera comerțului internațional. Ridicarea la Orheiul Vechi a unei cetăți din lemn și pămînt, desăvîrșită în 1470 prin edificarea uneia din piatră și a noului sistem de fortificații, îi confereau așezării un loc important în sistemul militar defensiv al Moldovei. Aspectele vieții militare nu intimidau

viața tîrgului, ci, din contra, i-au conferit acestuia o autoritate deplină, în bazinul Răutului, ca un centru fortificat între Hotin și Cetatea Albă. Evenimentele derulate o dată cu 1491 au fost în defavoarea tîrgului. Motivele rezultate în urma distrugerii așezării de natură economică și politică au făcut posibilă schimbarea vetrei așezării în jurul anului 1550. Noua vatră va moșteni numele vechii așezări și caracterul urban al acesteia, totodată cunoscîndu-se că, cel tîrziu în 1531, tîrgul devenise și centru ținutal. Evident este faptul că, o dată ce ținutul a preluat numele tîrgului, unitatea teritorial-administrativă s-a creat în jurul tîrgului Orhei. Dezvoltarea tîrgului pe o nouă vatră are loc într-un ritm rapid, cunoscîndu-se construirea unui iaz la 1554, menționîndu-se case și dughene la 1607. Pe timpul lui Ieremia Movilă e cunoscută strădania acestuia de a reface cetatea orheiană și de a întemeia pe ruinele Orheiului Vechi un nou tîrg, Movilova, dar și refacerea ocolului cetății.

Moartea acestuia împiedică realizarea planurilor sale, urmașii săi nefiind interesați în a le duce la capăt și, la 1640, se vorbea deja de satul Movilova. Cu toate că viața tîrgului la începutul sec. XVII a fost marcată de puternice răscoale cu repercusiuni deosebite asupra tîrgului, el va cunoaște o dezvoltare aparte în timpul lui Vasile Lupu, atingînd, practic, apogeul evoluției sale, cînd în tîrg se ridică o frumoasă catedrală domnească și se îndeplinesc o serie de lucrări arhitectonice menționate de călătorii străini. Administrarea tîrgului se făcea de către șoltuzi și pîrgari, care aveau o autoritate deplină în hotarul tîrgului. Instituționalizarea serdăriei pentru ținuturile Orhei, Soroca și Lăpușna cu sediul la Orhei constituie un argument în plus în favoarea poziției centrale deținută de tîrg în spațiul prutonistrean. Urmările răscoalei din 1672, secundate de invaziile cazacilor de peste Nistru, și dezastrul survenit după lupta de la Stănilești (1711) aveau să aducă tîrgul la o decădere substanțială, încît remarca lui Weismantel rămîne fără replică.

În general, dacă ar fi să schițăm grafic o linie a evoluției tîrgului de la 1550 pînă la începutul secolului al XVIII-lea, aceasta ar fi de natură ascendentă, cu puncte maxime evolutive în perioada domniei lui Vasile Lupu și cu decăderi în perioadele deja menționate. Schița sumară oferită în rîndurile de mai sus nu cuprinde întregul spectru, alte subtilități ale vieții tîrgului rămînînd a fi prezentate într-un viitor ce ni-l dorim cît mai apropiat, cînd, după noi cercetări ale unor aspecte încă neelucidate, vom reveni cu un studiu amplu asupra existenței de altă dată a Orheiului.

NOTE

[1] **Mircea Matei D.,** *Studii de istorie orășenească medievală (Moldova, sec. XIV–XVI), Muzeul județean Suceava,* Suceava, 1970, p. 54–55.

[2] **Ureche Gr.,** *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediția a II-a de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 71.

[3] **Costin M.,** *Cronica Ţărilor Moldovei şi Munteniei*, în „Cronica Polonă". Ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 205, 222, 223.

[4] **Cantemir D.,** *Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 22–23.

[5] **Minea I.,** *Despre cel mai vechi nume al orașului Roman*, „Cercetări istorice", vol. X–XIII, 1934–1936, nr. 1, p. 347–348.

[6] **Giurescu C. C.,** *Istoria Românilor*, vol. II, ed. IV, p. 412.

[7] **Sava A. V.,** *Documente privitoare la tîrgul şi ţinutul Orhei.* București, 1940, p. 7.

[8] **Abîzova E. N., Bîrnea P. P., Nudelman A. A.,** *Древности Старого Орхея (молдавский период)*, Chișinău, 1982, p. 84–85.

[9] **Spinei V.,** *Carpica*, 1972, p. 161.

[10] *Istoria Românilor*, vol. II, Chișinău–Iași, 1992, p. 50–51.

[11] *Documente privind Istoria României.* A. Moldova, sec. XIV–XV, partea I, p. 147–148 (în continuare – DIR).

[12] *Ibidem*, p. 368.

[13] *Ibidem*, p. 130–131.

[14] *Ibidem*, p. 147.

[15] *Ibidem*, p. 240.

[16] *Ibidem*, p. 237.

[17] **Bîrnea P. P.,** *Молдавский средневековый город в Днестровско-Прутское междуречье*, Chișinău, 1984, p. 40.

[18] *Ibidem*, p. 43.

[19] *Ibidem*, p. 94.

[20] *Ibidem*, p. 46.

[21] **Ureche Gr.,** *op. cit.*, p. 91.

[22] **Iorga N.,** *Istoria armatei românești.* București, 1970, p. 118–119.

[23] **Balan T.,** *Vornicia în Moldova*, Extras din *Codrii Cozminului*, VII, 1931, Cernăuți, p. 171.

[24] **Polevoi L. L.,** *Очерки исторической географии Молдавии*, Chişinău, 1979, p. 47.

[25] **Bîrnea P. P.,** *op. cit.*, p. 76.

[26] *Ibidem*, p. 84.

[27] **Vătăşianu V.,** *Istoria artei feudale în Ţările Române*, Bucureşti, 1978, p. 633.

[28] **Bîrnea P. P.,** *op. cit.*, p. 88.

[29] **Bîrnea P. P.,** *Жилища Старого Орхея*, în *Археологические исследования в Молдавии*, Chişinău, 1978, p. 55.

[30] *Ibidem*.

[31] *Ibidem*.

[32] *Ibidem*, passim, p. 96–99.

[33] *Ibidem*, p. 130.

[34] *Călători străini despre Ţările Române.*, vol. V, Bucureşti, 1973, p. 8.

[35] **Bîrnea P. P.,** *op. cit.*, passim, p. 125–143.

[36] *Ibidem*, passim, p. 143–146.

[37] *Ibidem*, p. 146.

[38] **Grigoraş N.,** *Moldova în timpul lui Ştefan cel Mare*, Iaşi, 1982, p. 250.

[39] **Costăchescu M.,** *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. II, Iaşi, 1932, p. 509.

[40] *Documenta Romaniae Historica*, seria A, vol. II, Bucureşti, 1976, p. 190 (în continuare – DRH).

[41] **Abîzova E. N., Bîrnea P. P., Nudelman A. A.,** *op. cit.*, p. 68–72.

[42] **DIR**, A., XVI/III, nr. 45, p. 36.

[43] **Sava A. V.,** *op. cit.*, nr. 45, p. 26.

[44] *Ibidem*, p. 36.

[45] *Ibidem*, nota 2, p. 13.

[46] *Ibidem*.

[47] **DIR**, XVII/II, nr. 245, p. 186.

[48] **DRH**, XIX/V, nr. 344, p. 479; *Moldova în epoca feudalismului*, vol. III, nr. 118, p. 243.

[49] *Catalogul documentelor moldoveneşti*, vol. II, nr. 1415, p. 293.

[50] *Ibidem*, nr. 1318, p. 306.

[51] **DIR**, A. XVII/II, nr. 116, p. 96.

[52] **Iorga N.,** *Istoria armatei româneşti*, Bucureşti, 1970, p. 191.

[53] *Ibidem*, p. 196.

[54] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. IV, p. 384–414.

[55] *Ibidem*, p. 411.

[56] **Caproşu I.,** *Despre politica internă a lui Radu Mihnea şi răscoalele ţărăneşti din prima domnie a lui în Moldova (1616–1619)*, în *Studii şi cercetări ştiinţifice*, nr. 13, fasc. 1, 1962, p. 90–91.

[57] *Ibidem*, p. 94.

[58] **Costin M.,** *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Iaşi, 1984, p. 40.

[59] **Porucic T.,** *Regiunile naturale dintre Prut şi Nistru*, în *Viaţa Basarabiei*, 1933, p. 155.

[60] **Iorga N.,** *Studii şi documente cu privire la Istoria Românilor*, vol. V, p. 74.

[61] **DRH,** A., II, p. 109.

[62] **Sava A. V.,** *op. cit.*, p. 17.

[63] *Ibidem*, p. 11.

[64] **Ghibănescu Gh.,** *Ispisoace şi zapise*, VI, 2, III, p. 146–149.

[65] **Ciobanu Ştefan,** *Biserici vechi din Basarabia*, extras din *„Anuarul comisiunii monumentelor istorice"*, Secţia Basarabia, Chişinău, 1924.

[66] **Sava A.,** *op. cit.*, nr. 86, p. 81.

[67] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. IV, p. 104.

[68] *Ibidem*, p. 153.

[69] **Ciobanu Şt.,** *op. cit.*, p. 43.

[70] **Cantemir D.,** *op. cit.*, p. 16.

[71] **Grigoraş N.,** *Marea răscoală populară din Moldova dintre 1671–1672*, în *Studii şi cercetări ştiinţifice*, anul 13, fasc. II, 1966, p. 209–237.

[72] **Amiras Al.,** *Cronica anonimă a Ţării Moldovei (1662–1673)*, în *Cronicele României*, II, ed. M. Kogălniceanu, ed. II, Bucureşti, 1872, p. 102.

[73] **Cantemir D.,** *op. cit.*, p. 16.

[74] **Amiras Al.,** *op. cit.*, p. 133.

[75] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. II, Bucureşti, 1975, p. 152.

[76] *Ibidem*, vol. VIII, Bucureşti, 1983, p. 321–323.

[77] *Ibidem*, vol. VIII, Bucureşti, 1980, p. 525.

[78] *Ibidem*, vol. V, Bucureşti, 1973, p. 19–21.

[79] **DIR,** XVII/IV, nr. 5, p. 4.

[80] *Ibidem*, nr. 24, p. 22.

Veronica BÎTCĂ

ORTODOXISM ŞI SPIRITUALITATE ROMÂNEASCĂ ÎN BASARABIA INTERBELICĂ

E bine cunoscut faptul că pentru lumea culturală românească *ortodoxism* înseamnă *curent de idei şi de expresie literar-artistică creştină, care consideră, în spiritul tradiţionalismului, că nota esenţială a românismului este ortodoxia* (1994 : 194). Curentul acesta, în a cărui frunte a fost Nichifor Crainic, favorizat de munca şi de conducerea revistei *Gîndirea*, a atras personalităţi de rangul lui Lucian Blaga, Vasile Voiculescu, Sandu Tudor, Ştefan I. Neniţescu, Constantin Goran, Ion Marin Sadoveanu. În cohorta lor l-am putea include şi pe Radu Gyr, cel cunoscut mai cu seamă prin poezia din detenţie, dată tiparului abia de curînd, pe basarabeanul Sergiu Grossu cu poezia sa din închisoare.

Răstimpul interbelic basarabean şi-a avut exponenţii săi de seamă, care au exprimat spiritualitatea românească prin cuvînt şi astfel au şi păstrat-o, cea care s-a identificat, am putea spune, cu creştinismul. *Creştinismul,* spunea Simone Weil, *nu ne dă un mijloc miraculos de a scăpa de suferinţă, dar ne dă mijlocul de a folosi în mod miraculos suferinţa. (De a o preface, adică, în mijloc de cunoaştere – cum spune Dostoievski – de mîntuire şi de iubire)* (1994 : 21), găsim în cele lăsate în scris de monahul de la Rohia, iar partea basarabeană de Românie a avut de îndurat asemenea suferinţe, care s-au identificat cu un drum spre Golgota.

Avea dreptate Nae Ionescu, cînd scria în 1926 că: *Cea mai de seamă dificultate pe care o întîmpinăm la înţelegerea vieţii religioase provine din faptul că noi aplicăm categoriei „sanctităţi" reţetele de cunoaştere pe care le întrebuinţăm sau pe care le-am scos din teoria ştiinţei, şi ce este mai grav încă, noi construim aşa-numitul „a priori" nu din Logos-ul care stăpîneşte întreaga existenţă, ci din elementele structurale ale unei raţiuni subiective, care totuşi rămîne aceeaşi de-a lungul vremilor şi culturilor* (1993 : 25). În albia adevărului era şi Vasile Băncilă, cînd opina, în 1936, că, în schimbul comunicării directe cu Divinul, şi de nevoie, *s-a ajuns la primatul confesionalului şi la supremaţia Bisericii ca organizare istorică asupra religiosului pur. Biserica azi face impresia unei armate în timp de pace, care-şi păstrează toate cadrele pentru cînd va fi iarăşi nevoie de ele* (1996 : 74).

Cu toate acestea însă, nu pot fi negate anumite evidenţe. Contribuţia Bisericii a fost una de excepţie în acest teritoriu. Înfiinţată la 8 noiembrie 1926, Facultatea de Teologie din Chişinău a avut un rol determinant pentru destinul intelectual din ţinut. *Afară de preoţi,* scria Nichifor Crainic în 1941 în *Revista Fundaţiilor Regale*, nr. 8–9, număr consacrat Basarabiei şi Bucovinei, *studenţii tineri, care o populau din belşug, alcătuiesc prima generaţie de basarabeni naţionalişti în*

deplină concordanţă cu naţionalismul regăţean. Adevărata conştiinţă românească s-a cristalizat în jurul acestei şcoli de ortodoxie naţională. Din această facultate au ieşit preoţii-publicişti Vasile Ţepordei, Sergiu Roşca, Gheorghe Cunescu, Chiril Pistrui, Alexandru Bardieru, preoţii-poeţi Anton Luţcan şi Trofim Suruceanu, precum şi cercetătorul de vechi documente româneşti avva Paul Mihail. Se cere remarcat şi faptul că, deşi n-au funcţionat ca preoţi, majoritatea intelectualilor basarabeni au urmat această facultate. Printre aceştia se numără şi N. Popovschi, I. Pe-

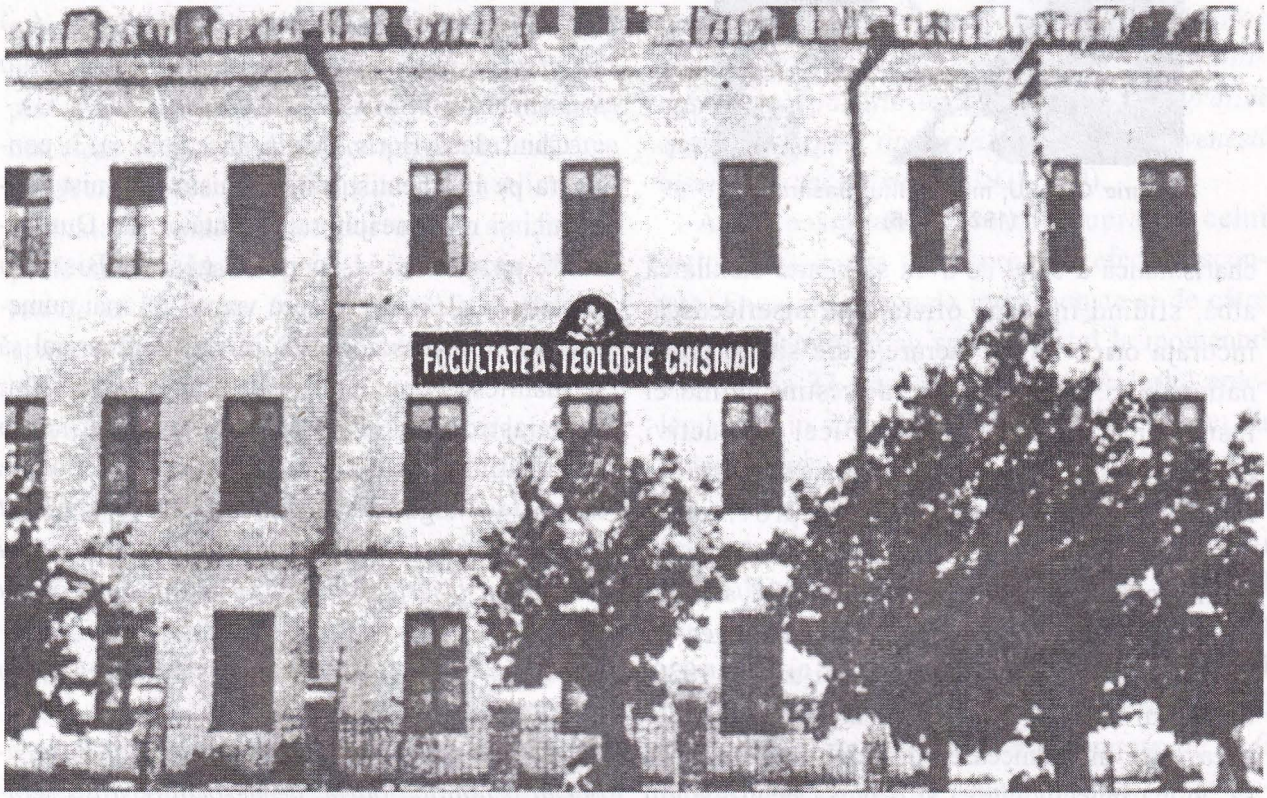

livan, G. V. Madan, T. Porucic, fraţii Inculeţ, A. Frunză, V. Harea, P. Stihi, L. Donici, E. Balan-Isanos ş.a.

Deşi s-a acceptat cu foarte mare greutate să fie deschisă la Chişinău, facultatea şi-a demonstrat potriveala în tot înţelesul cuvîntului. *La Facultatea de Teologie din Chişinău*, scrie Boris Buzilă, *s-au întîlnit tineri din toate ţinuturile româneşti, viaţa şi studiul în comun apropiindu-i unii de alţii, încît din acel mozaic de elemente umane să se poată alcătui, dincolo de micile deosebiri cu care venea fiecare de-acasă, o singură familie, ai cărei membri se vor întîlni peste ani şi ani, cu aceeaşi conştiinţă a fraternităţii* (1996:177–178). Or, acest mixaj de *elemente umane* româneşti era unul capital pentru acest colţ de România. Naţionalismul sănătos, ca să se prindă, avea nevoie de o bună doză de infuzie spirituală din Vechiul Regat.

Acei studenţi care s-au preoţit şi au rămas în această provincie s-au demarcat de fraţii lor clerici din alte zone geografice prin specificul activităţii lor. *Este simptomatic faptul că în Basarabia României Mari, între 1918 şi 1940, cuvîntul de ordine al preoţimii* – ne referim, firește, la elementele cele mai active şi mai înzestrate ale clerului – *era misionarismul. O activitate care cuprindea un larg cîmp de desfăşurare, de la lupta pentru introducerea şi respectarea calendarului îndreptat, pînă la contracararea nostalgiilor proruse şi a propagandei comuniste, dirijată de peste Nistru şi servită de alogeni; de la deplina naţionalizare a Bisericii, la lupta cu viciile şi cu tarele unui organism social care continuă să se resimtă de pe urma marilor convulsii de la sfîrşitul celui de al doilea deceniu al secolului* (1996:183). La Chişinău a şi apărut, din 1928 pînă în 1943, revista *Misionarul*, care punea în lumină activitatea respectivă, concomitent exercitînd-o. Mitropolitul Gurie, încă înainte de a deţine înalta demnitate, în 1908, paralel cu munca alături de Constantin Popovici la revista *Luminătorul*, publică şi vestita sa *Bucoavnă* (Abecedarul), pe care o reeditează în 1918. Autoritatea

Gurie GROSU, mitropolitul Basarabiei (1928–1936)

charismatică a celui ce avea să poarte camilafcă albă, sfidînd întreaga oficialitate bisericească, încuraja orice fel de lucrare, care slujea ideea națională și, implicit, pe cea creștină. Fiind el însuși, în tinerețe, unul dintre cei mai activi misionari, cum putea să nu încurajeze zvîcnirile românești juvenile din capitala provinciei? Astfel, sub protia sa a activat Societatea tineretului creștin *Sf. Gheorghe*, din 1928 a putut să apară revista studenților de la Facultatea de Teologie *„Studentul"*, iar peste doi ani, în 1930, directorul ei, Paul Mihail (Mihailovici), cel care avea să se învrednicească de titlul de avva, avea să obțină binecuvîntarea și o bursă pentru studii în Franța.

Rolul de misionar și-l îndeplineau și alte tipărituri, care, cu greu, dar începeau să apară. Sub titlul *Din istoria calendaristicii noastre*, Liviu Marian scria: *Născut mai întîi dintr-o trebuință practică, imediată a bisericii, aceea de a aduce la cunoștință norodului drept-credincios datele serbătorilor bisericești pe anul următor, calendarul devine cu timpul o anexă la cărțile sfinte, vorbind credincioșilor despre istoria religiei creștine și a bisericii ortodoxe, despre viețile și faptele sfinților ș.a., trecînd apoi pe nesimțite la nevoile și trebuințele de toate zilele ale creștinului, pe care căuta să-l lumineze pe calea cea bună cu sfaturi înțelepte, cunoștinți folositoare și povestiri moralizatoare* (1927 : 44).

În regiune aceste manifestări își aveau rolul lor sporit din motive declanșate încă în 1812. Rusificarea, pe lîngă binecunoscuta sa ingerință, mai era și benevol acceptată în multe saloane boierești naționale. Ortodoxismul „de provincie", pietatea și sensibilitatea basarabeană, care nu totdeauna au fost înțelese de către Sfîntul Sinod și chiar de restul credincioșilor din Vechiul Regat și la care au fost forțate își aveau justificarea în specificul sociopolitic.

În asemenea climat spiritual emulativ, toate formele de schismă, de sectarism, de „stilism" sînt, aproape, iviri normale. Nici nu se putea altfel, cînd *preoțimea basarabeană era departe de a fi omogenă din punct de vedere național. (...) Totodată, o bună parte a preoțimii basarabene a fost cuprinsă în mrejele rusificării* (1998 : 51).

Chiar dacă Boris Buzilă, în cartea sa, îi considera pe inochentiști niște schismatici, niște habotnici și niște neajutorați „căutători de Dumnezeu", pe care nu l-au putut găsi în Biserica oficială, ei alcătuiau la acea vreme cel mai numeros grup românesc ortodox care a avut curajul să se manifeste, opunîndu-se deschis presajului lor ecleziastic velicorus. Meritul în menținerea demnității naționale și în incitarea la patriotism nu poate fi tăgăduit. *Această mișcare a zguduit din temelii Biserica din Basarabia. Moldovenii au părăsit biserica oficială. Nimic nu putea să-i oprească să meargă după păstorul lor iubit, chiar și atunci cînd el a fost trimis la mănăstirea nordică Soloveț din Marea Albă.* (...)

Astfel au răspuns țăranii români din Basarabia la o politică oarbă de nesocotire a deosebirilor locale, la lipsa de suficientă cultură națională românească în această provincie. Curentul inochentist a demonstrat înaintea lumii întregi incapacitatea bisericii ruse de a-și păstori turma și incapacitatea guvernelor ruse de a conduce Basarabia (1992 : 394–395) – avea să constate istoricul A. Boldur. La rîndul său, și Pan Halippa avea să accentueze meritul întemeietorului acestei mișcări sectare: *Călugărul basarabean din Cosăuți, Soroca, alias părintele Inochentie de la Balta, prin trimișii lui, cumpăra și răspîndea printre participanții la marea mișcare religioasă, în raiul lui de lîngă Lipețkoe, ziarul* Cuvînt Moldovenesc (1939 : 17–2–3). Că inochentismul a fost cel mai amplu și cel mai influent misionarism, nu avem nici un dubiu.

El amenința cu nesupunerea sa însăși autocrația țaristă, de unde și interesul sporit, pe care îl suscita atît organelor de stat, cît și celor eclezіastice. Mărturie ne servește investigația pe care a efectuat-o la fața locului avocatul Teodor N. Păduraru.

Născut la 1893, în Țiplești, județul Bălți, urmează Seminarul Teologic din Chișinău, apoi își ia licența în Drept la Universitatea din Iași. Alături de Pavel Gore, Alexei Mateevici, Simion Murafa, N. N. Alexandri, Tudose Roman și Pan Halippa, în 1913 a fost unul dintre colaboratorii revistei *Cuvînt Moldovenesc*, care apare din luna mai 1913. Unul din primii cercetători ai satelor basarabene, în 1917, a fost trimis de către Arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului Anastasie să cerceteze și să facă raport cu privire la mișcarea inochentistă de la Balta, din stînga Nistrului (actuala Ucrainã). De raportul său s-a folosit profesorul Nicolae Popovschi în lucrarea *Mișcarea de la Balta sau Inochentismul în Basarabia*, apărută în 1926. În 1917 este ales membru în *Sfatul Superior Eparhial*.

Pe atunci, Teodor N. Păduraru lucra la o carte care va produce senzație la apariție – *Însemnări din timpul Unirii. Oameni și evenimente*. Astea le consemna rubrica *Cronică* din revista *Viața Basarabiei* (1937:87).

Pe lîngă celelalte mișcări schizioniste, sau cum mai erau ele numite – presbiteriste, care aveau caracter pur religios, inochentismul purta marca unui pronunțat naționalism, de unde și sporitul interes al ambelor puteri: bisericească și laică. Pe cît de legitim a fost să fie eșecul mișcării, prin insuficienta instruire a lui Inochentie, prin spontaneitatea populară, pe atît de legitimă a fost să fie și manifestarea ei, căci în ținut *începu odiosul proces de deznaționalizare a moldovenilor basarabeni prin școală și biserică, pusă la cale de vlădica Pavel și cinovnicii săi clerici și mireni; atunci începu tentativa de încătușare a conștiinței naționale a unui neam dornic de viață și de progres. Mai puternică însă decît aceste tentative s-a dovedit dreptatea cauzei noastre care a trebuit să învingă și a învins* (1991:262). Aceste constatări de la 1923 ale istoricului Ion Nistor, dovadă cauzei noastre drepte, le găsim consemnate pe parcursul anilor în diverse mărturii scrise. Una din ele este și cea din revista *Viața Basarabiei* de la 1938, unde Theodor Inculeț (care semna în gazeta *Basarabia* și cu numele Toader Scarandiu), sub titlul *Zorile Unirii*, scria că *cei mai vîrstnici: Ion Pelivan, Pan Halippa, Mihai Vîntu, Iulian Friptul, Sergiu Cujbă; aceștia îi ghidau pe cei mai tineri: Al. Mateevici, subsemnatul, Gh. Stîrcea, Gh. Druță, Tudose Roman, Petre Gheorghian, C-tin Porumbescu etc.*

Elevi ai Seminarului Teologic din Chișinău, duceam făclia Bunăvestirii, îndemnîndu-i pe colegi să ceară introducerea limbii române ca obiect...

Tot atunci clerul basarabean, sub imboldul vrednicilor păstori ca iconomul mitrofor C. Popovici, protoiereul C. Partenie, Gr. Constantinescu etc., păşeşte la deschiderea Tipografiei eparhiale pentru tipărirea de cărți moldovenești bisericești cu chirilițã (1938 : 49).

Acest pasionalism creștin, suprapus celui național, nu putea să nu producă efectele scontate. Energiile regionale impulsionate și de către cele ardelenești și-au spus cuvîntul la momentul oportun: la 27 martie/9 aprilie 1918. Rolul ardelenilor, și în special cel al lui Onisifor Ghibu, la redeșteptarea spiritualității românești în Basarabia a fost covîrșitor. Personalitatea acestui profesor a putut influența chiar și unele decizii clericale. Istoricul Ion Negrei, într-un articol al său, consemna pe bună dreptate că *angajarea preoțimii în mișcarea de emancipare națională nu era un lucru lesne de realizat. În primul rînd, preoțimea basarabeană era departe de a fi omogenă din punct de vedere național. În rîndurile ei, pe lîngă români, erau ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi şi reprezentanți ai altor etnii, fapt ce se răsfrîngea asupra organizării, combativității şi mentalității acestei pături sociale* (1998:19–3). În acest mixaj etnic, O. Ghibu a putut interveni cu cuvîntul argumentat și convingător la 19–25 aprilie 1917, cînd la Chișinău și-a ținut lucrările primul congres al clerului din Basarabia, la care profesorul de peste munți face o adunare separată cu preoții *adevărați moldoveni*.

Acestora le-a vorbit despre importanța și rostul lor în viața spirituală a neamului, convingîndu-i să se înscrie în rîndurile P.N.M., trecînd peste faptul că anterior Pan Halippa se pronunțase vehement împotriva antrenării lor în viața

politică a provinciei, avînd şi acesta partea sa de dreptate, dacă ne gîndim la rusofilia care prevala în această tagmă. Rezultatul respectivei întruniri *separate* a fost votul, spre consternarea preoţimii ruse şi filoruse, pentru cea mai largă autonomie a bisericii basarabene, care presupunea înfiinţarea propriei mitropolii, ca mitropolitul şi episcopii să fie dintre băştinaşi, biserica să nu fie influenţată de către stat, iar conducerea Bisericii să se efectueze de către reprezentanţi ai clerului şi mirenilor.

Aceste vremelnice victorii au fost în permanenţă adumbrite de neîncredere şi suspiciune pentru preoţime, momente pe care a încercat să le atenueze Nicolae Popovschi, care vedea în membrii clerului (copii de preoţi sau intelectuali şcoliţi la Seminarul Teologic) meritul suprem în pregătirea terenului pentru actul Unirii. *Cîtă nedreptate şi nedreptate dureroasă a fost în acele învinuiri de rusofilism, antiromânism, care în vremea din urmă nu o dată au fost aduse basarabenilor şi mai cu seamă preoţimii basarabene! Aceste învinuiri adesea erau o simplă neînţelegere, dar nu o dată au fost şi un abuz de cuvinte, căci deloc nu corespundeau cu realitatea. Să nu confundăm românismul cu regimul, românismul înrădăcinat, implîntat în suflet din copilărie şi prin urmare nestrămutat, şi regimul nou adus şi chiar aflat în stare trecătoare* (1922 : 11). Şi tot el scria pe o altă pagină: *Cursul superior, unde pe temelia pusă în familie se aşezau alte impresii cu acelaşi spirit românesc, ne-au fost Biserica, Seminarul Teologic. Aici înrîurirea românismului venea din alt izvor, pe altă cale, din cărţi bisericeşti, din cîntarea evlavioasă, din limbă, din tradiţii poporane; dar urmarea era aceeaşi: adîncimea românismului în suflet, deşteptarea într-însul a unor cerinţe nedesluşite, dar şi nestrămutate* (10).

BIBLIOGRAFIE

Băncilă, Vasile 1996 *Duhul sărbătorii*. Anastasia, Bucureşti.

Boldur, Alexandru 1992 *Istoria Basarabiei*. Victor Frunză, Bucureşti.

Buzilă, Boris 1996 *Din istoria vieţii bisericeşti din Basarabia*. Editura Fundaţiei Culturale Române, Editura Ştiinţa, Bucureşti, Chişinău.

Halippa, Pan 1939 *În slujba scrisului românesc în Basarabia // Viaţa Basarabiei*, nr. 2–3, Chişinău.

Inculeţ, Theodor 1938 *Zorile Unirii // Viaţa Basarabiei*, nr. 4–5, Chişinău.

Ionescu, Nae 1993 *Roza vînturilor*. Hyperion, Chişinău.

Marian, Liviu 1927 *Contribuţii la istoria literaturii româneşti din veacul al XIX-lea*. Tipografia Eparhială *Cartea Românească*, Chişinău.

Moraru, Anton, **Negrei,** Ion 1998 *Anul 1918. Ora astrală a neamului românesc*. Civitas, Chişinău.

Negrei, Ion 1998 *Onisifor Ghibu şi problemele Bisericii din Basarabi (1917–1918) // Cugetul*, nr. 3 (martie), Chişinău.

Nistor, Ion 1991 *Istoria Basarabiei*, Cartea Moldovenească, Chişinău.

1937 *Viaţa Basarabiei*. Cronică, Chişinău.

Popovschi, Nicolae 1922 *Românismul în Basarabia şi Unirea. Viaţa Românească*, Iaşi.

Streinhardt, N. 1994 *Dăruind, vei dobîndi*. Dacia, Cluj-Napoca.

Stoican, Ion M. 1994 *Dicţionar religios*. Garamond, Bucureşti.

Elena ŞIŞCANU
Ion ŞIŞCANU

ÎNCEPUTUL SOVIETIZĂRII BASARABIEI (iunie 1940–iunie 1941)

În a doua jumătate a deceniului al patrulea în politica U.R.S.S. se manifestau două tendinţe principale: teroarea faţă de cetăţenii Uniunii Sovietice, pe de o parte, şi pirateria în relaţiile cu statele vecine, pe de altă parte. Aceasta de la urmă rezulta din concepţia geopolitică privind asigurarea securităţii statului sovietic pe contul extinderii sferelor de influenţă şi acaparării de teritorii străine. Victime ale acestei politici aveau să devină statele independente din Europa, limitrofe cu U.R.S.S.

În acel timp ascensiunea lui Hitler devenea tot mai ameninţătoare pentru democraţiile occidentale şi U.R.S.S. Marea Britanie şi Franţa, avînd o influenţă considerabilă în Europa, depuneau eforturi în vederea organizării unei rezistenţe colective împotriva ameninţării naziste. Guvernele acestor state, după ce au acordat garanţii României şi Poloniei, au iniţiat acţiuni diplomatice în scopul asocierii Uniunii Sovietice la frontul anglo-francez împotriva agresorului.

În virtutea principiului că *adversarii inamicilor mei sînt prietenii mei*, Uniunea Sovietică părea să aparţină în mod logic sistemului apărării colective, pe care Marea Britanie şi Franţa încercau să-l organizeze împotriva lui Hitler. Negocierile anglo-sovietice începute în aprilie 1939 au continuat în cursul lunilor mai–iulie, izbindu-se de tot felul de dificultăţi provocate de negociatorii sovietici.

28 iunie 1940. **Trupele sovietice**

28 iunie 1940. **Trupele sovietice trec Nistru**

În timp ce tratativele anglo-franco-sovietice de la Moscova băteau pasul pe loc, diplomații sovietici duceau, paralel și în cel mai mare secret, negocieri cu reprezentanții Guvernului german în vederea încheierii unui acord politic. Acest fenomen nu era întîmplător, or, regimul stalinist, în plan politic și moral, era mult mai pregătit pentru o cîrdășie cu Hitler decît de o alianță cu Anglia și Franța. Pe de altă parte, nici Marea Britanie și Franța nu au avut o atitudine sinceră la negocieri. În octombrie 1938 între ambasadorul german la Moscova, W. von Schulenburg, și comisarul poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., M. Litvinov, s-a ajuns la înțelegerea privind suspendarea atacurilor la radio și în presă, la adresa persoanelor din conducerea ambelor state. La 19 decembrie 1938 a urmat încheierea unui acord comercial mutual avantajos. Cuvîntarea lui Hitler din 30 ianuarie 1939 nu mai conținea, ca în trecut, atacuri la adresa Uniunii Sovietice și politicii ei externe.

La 10 martie 1939 I. Stalin a prezentat congresului al XVIII-lea al partidului bolșevic raportul asupra activității Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice. Istoricii consideră că această cuvîntare a lui Stalin trebuia să fie apreciată de Hitler drept invitație la începerea tratativelor sovieto-germane cu privire la normalizarea relațiilor dintre cele două țări.

La 3 mai 1939, M. Litvinov a fost eliberat din funcția de comisar al afacerilor externe al U.R.S.S. În acest post a fost numit V. Molotov, președintele Consiliului Comisarilor Poporului al U.R.S.S. Diplomații de la Ambasada germană la Moscova și liderii de la Ambasada U.R.S.S. la Berlin erau satisfăcuți de acest pas al lui Stalin.

Deja în cadrul primelor contacte ce au avut loc în lunile de vară ale anului 1939 între diplomații sovietici și germani a fost conturată platforma *Pactului Molotov–Ribbentrop*. La 17 august, Schulenburg, vizitîndu-l pe Molotov, i-a comunicat că *Germania este gata să încheie cu U.R.S.S. un pact de neagresiune*. La rîndul său, Comisarul poporului i-a remis ambasadorului un memoriu în care anunța că U.R.S.S. este disponibilă să încheie un pact de neagresiune și, în același timp, să adopte un protocol special privind interesele părților în unele probleme de politică externă. Așadar, inițiatorul protocolului secret era U.R.S.S.

La 22 august 1939 Adolf Hitler i-a oferit ministrului de Externe al Reichului J.von Ribbentrop toate împuternicirile pentru a negocia, în numele Reichului German, cu reprezentanții desemnați ai Uniunii Sovietice în vederea încheierii Pactului de neagresiune și a altor acorduri. A doua zi, la 23 august 1939, la Moscova a fost semnat Pactul de neagresiune germano-sovietic și Protocolul adițional secret. În preambulul *Protocolului*, U.R.S.S. și Germania au neglijat realitățile politice existente în Europa de Est, asumîndu-și dreptul de a atenta la suveranitatea statelor din această zonă. Se constată că reprezentanții celor două părți au discutat în cadrul unor convorbiri strict confidențiale problema delimitării sferelor de interese în Europa de Est.

Prin semnarea *Protocolului* între U.R.S.S. și Germania a fost încheiată de jure o înțelegere de război, deoarece schimbări teritoriale și politice în regiuni ce aparțineau unor state terțe puteau avea loc numai în urma unui război sau a aplicării forței. Așadar, prin consens, a fost pusă baza împărțirii Europei de Est.

Punctul 3 al *Protocolului* menționa următoarele: *În ceea ce privește Europa de Sud-Est, partea sovietică insistă asupra interesului ei pentru Basarabia. Partea germană a declarat că manifestă o totală lipsă de interese față de aceste teritorii.*

Desfășurarea evenimentelor ulterioare în estul Europei s-a înscris perfect în aranjamentul sovieto-german din 23 august 1939.

Ulterior, în scopul realizării punctului 3 al Protocolului adițional secret la Pactul sovieto-german de neagresiune, Uniunea Sovietică acționa în trei direcții principale: 1) intimidarea României prin mijloace politice și diplomatice; 2) pregătirea unui război împotriva acestei țări și 3) finisarea negocierilor cu partenerul său, Germania nazistă, privind interesul pe care prima îl manifesta pentru Basarabia.

Chestiunea Basarabiei a fost lansată într-un mod încă echivoc în raportul prezentat la 29

martie 1940 în ședința sesiunii Sovietului Suprem al Uniunii Sovietice, cînd președintele Consiliului Comisarilor Poporului, comisarul Afacerilor Externe V. Molotov spunea:

...Printre țările meridionale vecine pe care le-am citat, este una cu care noi nu avem un pact de neagresiune, România. Aceasta se explică prin existența unei chestiuni litigioase nerezolvate, acea a Basarabiei, a cărei anexare de către România nu a fost niciodată recunoscută de Uniunea Sovietică, cu toate că aceasta n-a pus niciodată chestiunea înapoierii Basarabiei pe cale militară...

Acest discurs al lui Molotov, apreciat în cercurile diplomatice românești ca un avertisment serios la adresa României, a trezit uimirea și neliniștea oamenilor politici. Alexandru Cretzianu, secretar de stat la Ministerul Afacerilor Externe al României, comentînd sus-numita cuvîntare a lui V. Molotov, avea să spună că *aceasta înseamnă că Kremlinul s-a hotărît să ignoreze nu numai pactul Briand–Kellog, ci și Convenția pentru definirea agresorului.* În acest caz, n-ar trebui decît să ne reamintim ce s-a întîmplat în Polonia, Finlanda și în cele trei republici baltice, care toate avuseseră acorduri formale și specifice de neagresiune cu Uniunea Sovietică.

În condițiile în care ostilitățile de pe Frontul de Vest intraseră în faza lor decisivă, prin capitularea, la 22 iunie 1940, a Franței și imobilizarea trupelor engleze de pe continent, Guvernul Uniunii Sovietice, profitînd de totala izolare internațională a României, la 23 iunie 1940, anunța pe partenerul său, Germania nazistă, că U.R.S.S. intenționează să-și satisfacă pretențiile teritoriale față de România și să obțină teritoriul Basarabiei. Ba mai mult, pretențiile sovietice s-au extins și asupra unei părți a Bucovinei.

Pretențiile sovietice asupra Bucovinei, care nu a fost niciodată parte componentă a Imperiului Rus și nici a Ucrainei, constituia un aranjament al aparatului diplomatic stalinist. Ele au trezit chiar și nemulțumirea Germaniei, partenerul de atunci al U.R.S.S. Cînd Hitler a primit nota, care se referea și la Bucovina, teritoriu ce nu figura în Protocolul adițional secret din 23 august 1939, ar fi strigat: *Nu vreau să fiu luat drept un imbecil de către ruși!*

La întîlnirea din ziua următoare, Schulenburg, avînd instrucțiunile respective, i-a transmis lui Molotov comunicarea șefului diplomației germane privind interesele Reichului în România și pretențiile sovietice. Comisarul sovietic *și-a exprimat recunoștința pentru înțelegerea și hotărîrea de a susține cerințele Uniunii Sovietice, manifestate de Guvernul german*, subliniind din nou că *chestiunea este extrem de urgentă și nu suferă nici un fel de amînare.*

Ca urmare a poziției Berlinului față de chestiunea Bucovinei, V. Molotov l-a convocat la

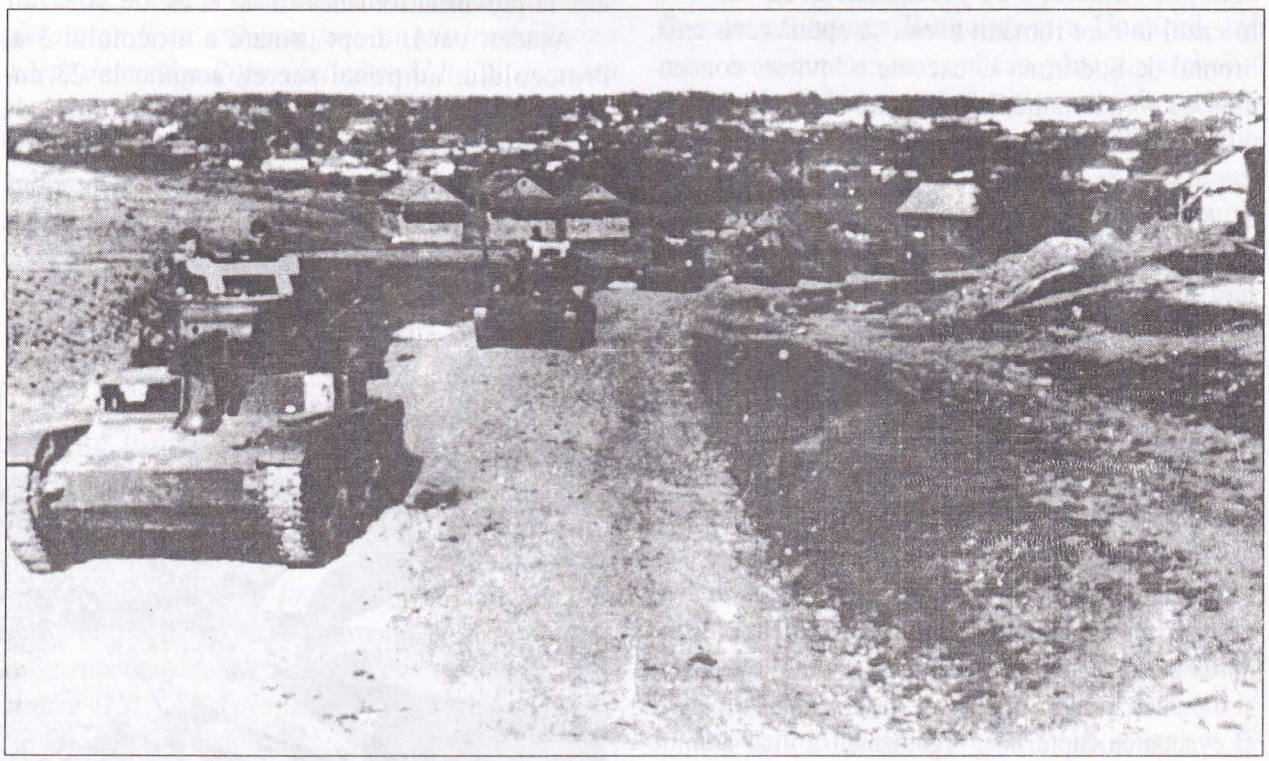

28 iunie 1940. **Intrarea unităților de tancuri sovietice în orășelul Lipcani**

26 iunie pe ambasadorul german la Moscova şi i-a declarat că guvernul sovietic *a hotărît să-şi limiteze pretenţiile sale la partea de nord a Bucovinei, cu oraşul Cernăuţi,* subliniind că, după opinia sovietică, *hotarul trebuie să treacă din cel mai de sud punct al Ucrainei Apusene sovietice, de lîngă muntele Cneateasa, spre est, de-a lungul rîului Suceava, şi apoi mai spre nord-est de Herţa pe Prut.* Hotarul pe acest rîu era trasat în aşa mod încît Ucraina Sovietică să obţină legătura feroviară directă din Basarabia, prin Cernăuţi, spre Lemberg (Lvov).

Aşadar, către finele zilei de 26 iunie 1940 înţelegerile dintre U.R.S.S. şi Germania nazistă privind răpirea Basarabiei şi nordului Bucovinei erau încheiate. Urmau să intre în acţiune forţe şi mijloace de realizare a planului de cotropire.

Pregătirea războiului împotriva României

Mult mai devreme de perfectarea înţelegerilor sovieto-germane din 23–26 iunie 1940, prin joncţiunea districtelor militare Kiev şi Odesa, a fost creat Frontul de Sud, format din Armatele 5, 9, 12 şi condus de generalul Gh. Jukov.

Directivele privind concentrarea trupelor de-a lungul frontierei sovieto-române au fost date de la 15 aprilie pînă în seara zilei de 10 iunie 1940.

Pentru acţiunile trupelor, în conformitate cu doctrina militară, s-au preconizat două variante. În cazul în care românii aveau să opună rezistenţă, Frontul de Sud urma să execute o lovitură concentrată cu forţele unităţilor Armatei a 12-a de-a lungul rîului Prut, spre Iaşi, şi cu forţele Armatei a 9-a la sud de Chişinău, spre Huşi.

A doua variantă prevedea acţiuni în eventualitatea în care trupele române aveau să se retragă fără luptă la vest de rîul Prut. Misiunea trupelor sovietice în aceste condiţii consta în ieşirea cît mai rapidă a eşaloanelor mobile la rîul Prut pentru a controla retragerea trupelor române. Unităţile de infanterie trebuiau să se deplaseze în eşalonul doi, avînd misiunea să sprijine în caz de necesitate primul eşalon.

Totodată, au fost elaborate şi trimise la trupe indicaţii amănunţite privind: recurgerea, în luptă, la aviaţie, conform planului ei de acţiune de luptă; dispunerea şi asigurarea materială; serviciile, evacuarea şi tratarea răniţilor uşor; evidenţa, folosirea, scoaterea şi evacuarea capturilor; organizarea militar-administrativă a teritoriului cucerit, numirea comandanţilor şi efectivului garnizoanelor; organizarea cooperării trupelor terestre cu aviaţia; organizarea drumurilor militare etc.

În aşa mod, comandamentele de toate treptele au fost pregătite în vederea executării misiunilor şi au avut din timp toate dispoziţiile şi indicaţiile necesare pentru a acţiona.

La 26 iunie 1940 pe Frontul de Sud au fost concentrate 32 divizii infanterie, 2 divizii infanterie moto, 6 divizii cavalerie, 11 brigăzi de tancuri, 3 brigăzi de desant aerian, 16 regimente de artilerie din rezerva comandantului-şef, 14 regimente de artilerie de corp şi 4 divizioane de artilerie. Astfel, pe direcţiile principale de ofensivă a armatelor Frontului de Sud a fost asigurată şi desfăşurată o superioritate de mai bine de trei ori în forţe şi mijloace de luptă.

Pregătirea operaţiei militare de ocupare a Basarabiei şi Nordului Bucovinei impunea comandamentului sovietic şi o minuţioasă pregătire ideologică, atît a trupelor ce urmau să invadeze Basarabia şi Nordul Bucovinei, cît şi a viitorilor cetăţeni sovietici.

Metodele întrebuinţate de propaganda sovietică, pentru a susţine absurdele pretenţii asupra vechilor teritorii româneşti de la est de rîul Prut, au fost: falsificarea realităţilor istorice; prezentarea tendenţioasă a situaţiei din România şi în special din Basarabia, în comparaţie cu starea de lucruri din U.R.S.S.; discreditarea oricărei activităţi pozitive a administraţiei româneşti; condamnarea politicii externe a României; întreţinerea unei campanii de neadevăruri şi insulte cu privire la România şi mai ales la provincia românească de la est de Prut.

Aşadar, dacă, drept urmare a articolului 3 al Protocolului adiţional secret, semnat la 23 august 1939 la Moscova, U.R.S.S., susţinută de Germania nazistă, *a subliniat interesul deosebit pentru Basarabia*, apoi transpunerea în practică a acestui *interes* urma să fie făcută pe calea întrebuinţării forţei masive a Armatei Roşii, bine echipată şi moral pregătită în scopul cotropirii de pămînturi străine.

Unităţi româneşti dezarmate

Ultimatumul sovietic

Pe 26 iunie 1940, la ora 10 seara, V. Molotov l-a invitat la Kremlin pe ministrul (ambasadorul) român la Moscova, Gh. Davidescu, și i-a remis următoarea notă ultimativă:

În anul 1918, România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a desfăcut de la Uniunea Sovietică (Rusia) o parte din teritoriul ei – Basarabia, călcînd prin aceasta unitatea secular a Basarabiei, populată în principal cu ucraineni, cu Republica Sovietică Ucraineană.

Uniunea Sovietică nu s-a împăcat niciodată cu faptul luării cu forţa a Basarabiei, ceea ce Guvernul Sovietic a declarat nu o singură dată şi deschis în faţa întregii lumi. Acum, cînd slăbiciunea militară a U.R.S.S. e de domeniul trecutului, iar situaţia internaţională care s-a creat cere rezolvarea rapidă a chestiunilor moştenite din trecut pentru a pune, în fine, bazele unei politici solide între ţări, U.R.S.S. consideră necesar şi oportun ca, în interesul restabilirii adevărului, să păşească, împreună cu România, la rezolvarea imediată a chestiunii înapoierii Basarabiei Uniunii Sovietice.

Guvernul Sovietic consideră că chestiunea întoarcerii Basarabiei este legată în mod organic cu chestiunea transmiterii către U.R.S.S. a acelei părţi a Bucovinei, a cărei populaţie este legată, în marea sa majoritate, cu Ucraina Sovietică prin comunitatea destinului istoric, cît şi prin comunitatea de limbă şi compoziţie naţională. Un astfel de act ar fi cu atît mai just, cu cît transmiterea părţii de nord a Bucovinei către U.R.S.S. ar putea reprezenta, ce-i drept, numai într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi care a fost pricinuită U.R.S.S. şi populaţiei Basarabiei prin dominaţia de 22 de ani a României în Basarabia.

Guvernul U.R.S.S. propune Guvernului Regal al României:

1. să înapoieze cu orice preţ Uniunii Sovietice Basarabia;

2. să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei cu frontiera potrivit cu harta alăturată.

Guvernul sovietic îşi exprimă speranţa că Guvernul român va primi propunerile de faţă ale U.R.S.S. şi că aceasta va da posibilitatea de a se rezolva pe cale paşnică conflictul prelungit dintre U.R.S.S. şi România.

Guvernul Sovietic aşteaptă răspunsul Guvernului Regal al României în decursul zilei de 27 iunie curent[1].

Comisar sovietic în activitate

În asemenea împrejurări, România s-a adresat guvernelor german și italian pentru a afla care era poziția acestora față de situația creată.

Guvernul german a sfătuit Guvernul român ca, *în interesul evitării unui război între România şi Uniunea Sovietică, să cedeze cerinţelor Guvernului sovietic.* Aceleași sfaturi de a ceda s-au primit și de la Roma, unde se considera că *este de un interes european esenţial ca România să evite un conflict armat cu U.R.S.S.*

În această situație extrem de complicată, regele Carol al II-lea a hotărît să convoace, la 27 iunie, ora 12, Consiliul de Coroană.

Rezultatul votului a fost: pentru rezistență – 11, pentru cedare – 10, pentru discuții – 4 și 1 rezervat.

Nota ultimativă a Guvernului U.R.S.S. a influențat atitudinea Bulgariei și a Ungariei, țări care, de asemenea, revendicau părți din teritoriul național românesc. Dîndu-și seama de situația grea în care se afla România și dorind să profite de izolarea acesteia pe plan internațional pentru satisfacerea revendicărilor teritoriale, cercurile guvernante hortyste, la sfîrșitul lunii iunie 1940, și-au intensificat campania revizionistă împotriva României. În acest scop, la 27 iunie 1940, la Budapesta, a avut loc o ședință a Guvernului ungar, la care s-a hotărît să se acționeze cu toate mijloacele pentru ca România să fie *constrînsă să satisfacă pretenţiile teritoriale ungare.* Ungaria a cerut revizuirea Tratatului de la Trianon.

În aceeași zi, la 27 iunie 1940, ministrul Bulgariei la Berlin, Pîrvan Draganov, a prezentat Departamentului politic german un *memorandum* prin care solicita Dobrogea ca revendicare anexionistă.

În seara zilei de 27 iunie 1940, Carol al II-lea a convocat a doua întrunire a Consiliului de Coroană, care trebuia să decidă asupra acceptării

sau respingerii ultimatumului sovietic. Regele României consemnează astfel desfășurarea lui: *...Numai 6 din cei 26 prezenţi au fost pentru rezistenţă. Numele lor merită să fie înscrise cu litere de aur în cartea demnităţii româneşti: Nicolae Iorga, Victor Iamandi, Silviu Dragomir, Traian Pop, Ştefan Ciobanu, Ernest Urdăreanu. Toţi ceilalţi, cu o oarecare nuanţă, au fost pentru acceptarea ultimatumului.*

Aşadar, după lungi dezbateri, s-a ajuns la concluzia că în urma unei rezistenţe prelungite, bazată numai pe forţele româneşti, în lipsa oricărui ajutor din afară, ultimatumul sovietic nu putea fi respins.

La 27 iunie 1940 România a dat următorul răspuns: *Guvernul U.R.S.S. a adresat Guvernului român o notă, care a fost remisă la 26 iunie 1940, la ora 10 seara, de către excelenţa sa dl Molotov, preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului al Uniunii Sovietice şi comisar al poporului pentru afacerile externe, Excelenţei sale dlui Davidescu, ministrul României la Moscova.*

Fiind însufleţit de aceeaşi dorinţă ca şi Guvernul sovietic de a vedea rezolvarea prin mijloace paşnice toate chestiunile care ar putea să producă o neînţelegere între U.R.S.S. şi România, Guvernul regal declară că este gata să procedeze imediat şi în spiritul cel mai larg la discuţia amicală şi de comun acord a tuturor propunerilor emanînd de la Guvernul sovietic.

În consecinţă, Guvernul român cere Guvernului sovietic să binevoiască a indica locul şi data care doreşte să le fixeze în acest scop. De îndată ce va fi primit un răspuns din partea Guvernului sovietic, Guvernul român îşi va desemna delegaţii şi speră că conversaţiile cu reprezentanţii Guvernului sovietic vor avea ca rezultat crearea unor relaţii trainice de bună înţelegere şi prietenie între U.R.S.S. şi România.

Seara, la ora 10.50, ministrul român la Moscova, Gh. Davidescu, a comunicat lui Molotov nota de răspuns a Guvernului Român. La ora 1.30 noaptea el este convocat pentru a i se transmite cea de a doua notă ultimativă a U.R.S.S. privind cedarea neîntîrziată a Basarabiei şi a Nordului Bucovinei. În ea se arăta: *Guvernul U.R.S.S. consideră răspunsul Guvernului regal al României, din 27 iunie, ca imprecis, deoarece în răspuns nu se spune direct că el acceptă propunerea Guvernului sovietic de a-i restitui neîntîrziat Basarabia şi partea de nord a Bucovinei. Însă cum ministrul României la Moscova, domnul Davidescu, a explicat că răspunsul menţionat al Guvernului regal al României înseamnă acceptarea propunerii Guvernului sovietic, Guvernul sovietic, primind această explicaţie a domnului Davidescu, propune:*

1. În decurs de patru zile, începînd cu ora

Între bucurie și frică

Trupe românești în retragere

14, ora Moscovei, la 28 iunie, să se evacueze teritoriul Basarabiei şi Bucovinei de trupele româneşti.

2. Trupele sovietice, în acelaşi timp, să ocupe teritoriul Basarabiei şi partea de nord a Bucovinei.

3. În decursul zilei de 28 iunie, trupele sovietice să ocupe următoarele puncte: Cernăuţi, Chişinău, Cetatea Albă.

4. Guvernul regal al României să ia asupra sa răspunderea în ceea ce priveşte păstrarea şi nedeteriorarea căilor ferate, parcurilor de locomotive şi vagoane, podurilor, depozitelor, aerodromurilor, întreprinderilor industriale, uzinelor electrice, telegrafului.

5. Să se numească o comisie alcătuită din reprezentanţi ai Guvernelor Român şi U.R.S.S., cîte doi din fiecare parte, pentru lichidarea chestiunilor în litigiu în legătură cu evacuarea armatei române şi instituţiilor din Basarabia şi partea de nord a Bucovinei.

Guvernul Sovietic insistă ca Guvernul regal al României să răspundă la propunerile susmenţionate nu mai tîrziu de 28 iunie, ora 12 ziua (ora Moscovei)[2].

În această situație România nu avea de ales decît între: cedare ori război. În condițiile în care se afla, un război ar fi mistuit întreaga armată română, fără ca România să mai fie capabilă de vreo apărare împotriva altor eventuale atacuri. Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar fi avut recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei, s-a văzut silit să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic.

Invadarea Basarabiei, a Nordului Bucovinei și a Ținutului Herța

În conformitate cu ultimatumul sovietic, evacuarea Basarabiei și a Nordului Bucovinei de către trupele românești și invadarea acestor teritorii de către trupele sovietice urma să se producă în termen de 4 zile, cu începere de la 28 iunie, ora 14.00.

Marele Stat-Major al Armatei Române a transmis, la 28 iunie 1940, trupelor dislocate în Basarabia și Bucovina următorul ordin:

1. Guvernul a hotărît evacuarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord şi ducerea rezistenţei pe Prut. 2. Evacuarea trebuie să fie terminată în 4 zile, pînă la 2 iulie inclusiv, ora 12 românească; 3. Oraşele Cernăuţi, Chişinău şi Cetatea Albă vor trebui evacuate şi predate pînă astăzi, 28 iunie, ora 20. Restul teritoriului va fi evacuat succesiv, în patru etape...[3]. În continuarea textului, a fost indicată consecutivitatea evacuării.

Marele Stat-Major al Armatei Române interzicea categoric orice distrugere de căi ferate, instalații, depozite, aerodromuri, întreprinderi industriale, uzine electrice, telegraf, telefon, gări, locomotive, vagoane.

În ziua de 28 iunie, ora 14.00, trupele Frontului de Sud al U.R.S.S. au trecut frontiera conform variantei nr. 2.

În istoriografia sovietică aproape că nu găsim referiri privind acțiunile Armatei Roșii în Basarabia și Nordul Bucovinei, în perioada iunie–iulie 1940. Însuși mareșalul Jukov, care a condus trupele în acest sector, în memoriile sale de mai tîrziu, a evitat să descrie respectivele evenimente.

Pe drumurile Basarabiei

Documentele de arhivă atestă că trupele sovietice, văzîndu-se pe pămînturile românești, s-au dedat la acte de vandalism.

La 28 iunie au fost ocupate orașele Cernăuți, Hotin, Bălți, Chișinău și Cetatea Albă.

În cursul zilelor de 29 și 30 iunie pe unele direcții, elemente militare rapide, depășind ritmul de evacuare convenit, depășeau trupele române în retragere, generînd incidente locale.

Deși, prin convenția încheiată, era stabilit ca orașul Bălți să fie cedat la 30 iunie, ora 12, în realitate armata sovietică a intrat în acest oraș la 28 iunie, iar la 30 iunie, ora 17, a ocupat Sculenii-Tîrg, ziua stabilită pentru evacuare a acestuia fiind 3 iulie, ora 13.

Documentele depuse în arhivele din România atestă numeroase acțiuni brutale ale trupelor sovietice pe tot teritoriul ocupat. La 2 iulie, trupele sovietice continuau să dezarmeze unități românești. Mulți ofițeri și subofițeri români capturați de Armata Roșie erau trimiși sub escortă la Chișinău. La 3 iulie, o coloană sovietică intră pe teritoriul județului Maramureș, pătrunzînd circa 20 km către Baia Borșa. Unul din evenimentele cele mai tragice, după aprecierea lui Al. Cretzianu, a fost cucerirea localității Herța din județul Dorohoi: harta sovietică anexată la nota ultimativă era întocmită la scara 1 : 1 800 000, linia trasată cu creion roșu cuprinzînd astfel o fișie de pămînt de peste 10 km lățime. Pe această bază, Guvernul sovietic a interpretat, în mod unilateral, că localitatea Herța din Vechiul Regat, care era atinsă de linia roșie, să fie cuprinsă în teritoriul ce avea să se evacueze. Înaintînd spre Herța, trupele sovietice, au dezarmat două batalioane românești și au atacat apoi, în Herța, o baterie a regimentului 16 artilerie, omorînd doi ofițeri și patru soldați.

La ora 14.00, în ziua de 3 iulie, la termenul indicat de Guvernul sovietic, noua graniță sovieto-română a fost închisă. Toți soldații și ofițerii Armatei Române care n-au reușit să se retragă au fost reținuți și dezarmați.

Regimul sovietic din Basarabia (iunie 1940–iunie 1941)

Trecerea teritoriilor românești în componența U.R.S.S. a generat consecințe dramatice pentru populația autohtonă. Operațiunea de ocupare militară a pămînturilor românești de la răsărit de Prut era încă în deplină desfășurare, cînd, o dată cu unitățile, acest spațiu a fost invadat de numeroase trupe ale NKVD-ului și de „activiști" ai partidului bolșevic, reprezentanți ai Guvernului U.R.S.S., ai diferitelor structuri ale statului sovietic, toate avînd misiunea să efectueze cele mai radicale transformări de ordin politic, social, economic și cultural.

Întîi de toate, Moscova a avut grijă să-și extindă în Basarabia structurile partidului bolșevic. Merită să fie menționat următorul fapt: în zilele de 28 iunie–3 iulie 1940, comuniștii din Basarabia, pînă la acea dată în afara legii, au desfășurat o largă activitate în scopul umilirii ostașilor români în retragere și „întîmpinării cu flori" a trupelor sovietice. Fiind în majoritate absolută alogeni – evrei, ruși, ucraineni, – comuniștii basarabeni, mizînd pe susținerea din partea P.C.(b) din Uniunea Sovietică, sperau că anume ei vor veni la putere

în Basarabia ocupată. C.C. al P.C.(b) din U.R.S.S., de această dată, nu numai că nu a beneficiat de servilismul tovarășilor de idei, dar nici nu a recunoscut organizația de partid a acestora, lăsîndu-i în afara partidului bolșevic. Prin hotărîrea adoptată la 14 august 1940, C.C. al P.C.(b) din Uniunea Sovietică a transformat organizația regională de partid din R.A.S.S.M. în Partidul Comunist (bolșevic) al Moldovei. În postul de prim-secretar a fost numit P. G. Borodin, fost prim-secretar al organizației de partid din R.A.S.S.M., rus de naționalitate. Astfel a fost instaurată dictatura proletariatului, adică a partidului bolșevic, venit o dată cu armata roșie, trupele N.K.V.D-ului și sprijinindu-se pe forțele acestora.

Conducerea de la Moscova, înarmată cu experiența acumulată în 1924, cînd, la Harkov, a fost proclamată R.A.S.S.M., acum, după ce acaparase și Basarabia, n-a întîrziat să proclame în noile achiziții teritoriale Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. S-a repetat situația din 1924. La 2 august 1940, la Moscova, și nu la Chișinău, pentru românii moldoveni, însă fără participarea împuterniciților din partea majorității lor, a fost decisă crearea formațiunii statale moldovenești în componența U.R.S.S. Concomitent cu proclamarea Republicii Moldovenești unionale, același organ legislativ de la Moscova, Sovietul Suprem al U.R.S.S., a decis includerea județelor Hotin, Cetatea Albă și Ismail ale Basarabiei în componența R.S.S. Ucrainene.

După proclamarea R.S.S. Moldovenești au început transformările *menite să schimbe modul de producție capitalist prin acel socialist*. În realitate, sarcina consta în a include economia provinciilor românești în sistemul economic al U.R.S.S. La 15 august 1940, Prezidiul Sovietului Suprem al Uniunii Sovietice a emis decretul *Cu privire la naționalizarea băncilor, întreprinderilor industriale și comerciale, a transportului feroviar și pe apă, a mijloacelor de comunicație ale Basarabiei*, în conformitate cu care toate mijloacele de producție au fost declarate proprietate a statului sovietic, încă din 28 iunie 1940. Mai întîi au fost naționalizate întreprinderile Statului Român și ale cetățenilor români care au reușit să se evacueze peste Prut. Averea lor a devenit, astfel, proprietate a statului sovietic.

Din ziua publicării sus-numitului decret a început naționalizarea întreprinderilor private, proprietarii cărora nu reușiseră să se evacueze ori au rămas cu speranța că vor fi proprietari și sub regimul bolșevic. Acestora însă li s-a confiscat nu numai averea. Ei au constituit cea mai mare parte a „elementului ostil" regimului sovietic și au avut să umple GULAG-urile sovietice.

Regimul sovietic avea să fie resimțit, mai

Miting la Chișinău

întîi de toate, în satul basarabean. Era şi firesc, întrucît majoritatea românilor basarabeni locuiau în mediul rural. În aceeaşi zi de 15 august 1940 a fost declarată naţionalizarea pămîntului în Basarabia, astfel fiind lichidată proprietatea privată asupra pămîntului şi stabilite formele sovietice de folosire a lui. Este adevărat că mulţi ţărani au fost împroprietăriţi cu pămînt, însă aceasta s-a făcut nu din „sentimentul de mărinimie" al regimului sovietic faţă de ţăranii din Basarabia, dar, cum s-a dovedit mai tîrziu, din motiv că pămîntul lăsat de proprietari trebuia lucrat pentru a pune la dispoziţia statului sovietic mari cantităţi de produse alimentare. După ce acest pămînt a fost cultivat, însămînţat, a şi început crearea gospodăriilor agricole colective de producţie.

De asemenea, la 15 august 1940, în Basarabia a fost decretat sistemul fiscal sovietic, în conformitate cu care gospodăriile ţărăneşti ce aveau venit agricol erau obligate să plătească *impozitul agricol unic*. Calcularea acestui impozit se efectua în aşa mod, încît statul să stoarcă cît mai mulţi bani din gospodăriile ţărăneşti. În plus, ţăranii trebuiau să livreze statului cantităţi enorme de cereale şi de floarea-soarelui, cartofi, carne, lapte, ouă. Toate produsele agricole erau livrate în funcţie de suprafaţa de pămînt aflată în posesia ţăranilor, indiferent dacă în gospodării erau ori nu cultivate culturile respective.

Tot ce s-a întîmplat în Basarabia după iunie 1940 în sfera vieţii culturale a fost prezentat în istoriografia sovietică drept *revoluţie culturală*, avînd menirea să contribuie la *reînnoirea vieţii spirituale a oamenilor ce au suferit mult timp putreda influenţă a orînduirii burgheze* româneşti. Sarcina principală, la acest capitol, o constituia *lichidarea analfabetismului în rîndurile populaţiei şi educarea omului nou, sovietic.*

În realitate, însă, se urmărea scopul deznaţionalizării şi rusificării Basarabiei. Semnificativă a fost, în acest sens, hotărîrea C.C.P. al U.R.S.S. din 11 noiembrie 1940 „Cu privire la trecerea scrisului moldovenesc în raioanele noi ale R.S.S. Moldoveneşti (Basarabia) de la alfabetul latinizat la cel rus".

Pe teritoriul Basarabiei a fost pus în aplicare sistemul sovietic al învăţămîntului public şi al organizării instruirii în şcoală. Astfel, elevii care în anul de învăţămînt 1939–1940 învăţaseră în clasele I–IV au fost promovaţi în aceleaşi clase ale şcolii sovietice, acei care învăţaseră în clasele V–VI au fost trecuţi în clasa IV a şcolii sovietice. Totodată, au fost lichidate şcolile eparhiale, elevii acestora fiind trecuţi în clasele respective ale şcolii medii sovietice. De asemenea, au fost lichidate seminarele teologice şi de învăţători pentru băieţi şi fete.

Imediat după anexarea Basarabiei au fost scoase statuile Regelui Ferdinand I, lui Ştefan

Prutul devenit hotar între fraţi

cel Mare și Sfînt, generalului Poetaș, basoreliefurile lui Simion Murafa, Andrei Hodorogea și Alexei Mateevici, bustul lui B. P. Hasdeu. Totodată, responsabilii pentru *educarea omului nou, sovietic* au avut grijă să completeze golul creat. La 16 iulie 1940 C.C.P. al U.R.S.S. a decis înălțarea la Chișinău a unui monument, iar la Hîncești – instalarea unei plăci comemorative *lui Gr. I. Kotovski*.

Rezultatul nemijlocit al anexării teritoriilor românești a fost exodul a zeci de mii de români din Basarabia și din Nordul Bucovinei la vest de Prut.

Ceea ce a urmat avea să întregească *chipul eliberator al U.R.S.S.* În conformitate cu teoria și practica bolșevică a transformării socialiste a agriculturii, va urma colectivizarea însoțită de lichidarea *chiaburimii* ca clasă. La 14 iunie 1941 din R.S.S. Moldovenească au fost deportați în regiunile Altai, Kirov, Krasnoiarsk, Novosibirsk, Omsk, în republicile Kazahă și Komi 22.648 de oameni. În regiunea Novosibirsk, spre exemplu, în lagăre au ajuns 1950 de familii cu 5787 de oameni, dintre care 1958 erau copii[4].

Drept bază juridică pentru arestarea și deportarea acestor oameni a servit *Regulamentul cu privire la modul de aplicare a deportării față de unele categorii de criminali*. Astfel, mai mult de 22 de mii de oameni, foști cetățeni ai Statului Român, au fost declarați criminali, și, îmbarcîndu-i în 1315 vagoane, au fost surghiuniți în hăul Asiei.

După anexarea la U.R.S.S., Basarabia era tratată și ca o sursă de forță de muncă ieftină pentru șantierele industriale și minele de cărbune din diferite regiuni ale țării sovietice. Deja în august 1940 organele partidului bolșevic și ale puterii sovietice au mobilizat și au trimis la muncă forțată 53 356 de tineri din satele Basarabiei. Copiii țăranilor români, care posedau doar deprinderi de muncă în cîmp, peste cîteva săptămîni de la faimoasa *eliberare*, s-au văzut constructori și mineri sovietici.

Dar planul de ocupare al Basarabiei nu s-a redus la acestea. Organele sovietice de resort de la Moscova au luat măsuri ca generațiile ulterioare să se convingă de faptul că, dacă nu toată Basarabia, precum a fost declarat în ultimatumul Guvernului Uniunii Sovietice remis Guvernului României din 26 iunie 1940, cel puțin teritoriile a trei foste județe ale provinciei dintre Prut și Nistru urmau să fie populate *în majoritate de ucraineni*. La 5 septembrie 1940, la Moscova a fost semnată înțelegerea între U.R.S.S. și Germania privind evacuarea de pe teritoriul Basarabiei și Bucovinei de Nord pe teritoriul Germaniei a persoanelor de naționalitate germană.

În județele Cetatea Albă și Ismail ale Basarabiei, în urma strămutării coloniștilor germani, au rămas libere circa 500 mii de hectare de pămînt. Ar fi trebuit ca aceste locuri să le populeze țăranii cu puțin pămînt din alte județe ale Basarabiei, în primul rînd, din cele de nord, fapt ce ar fi fost nu numai echitabil, dar și justificat din punct de vedere istoric și economic. Dar în locul lichidării insuficienței de pămînt pentru țăranii din Basarabia, spre finele anului 1940, a fost organizată strămutarea în fostele județe basarabene a circa 10 mii de familii de țărani din regiunile Ucrainei. Strămutarea țăranilor ucraineni a fost efectuată în baza hotărîrii C.C.P. și C.C. al P.C.(b) din Uniunea Sovietică, adoptată la 31 octombrie 1940 și semnată de I. Stalin și V. Molotov. Consiliul Comisarilor Poporului și Comitetului Central (bolșevic) din Uniunea Sovietică au strămutat pe fostele pămînturi românești, de curînd încorporate în Ucraina, 9700 de gospodării, inclusiv din regiunile răsăritene ale R.S.S.U. – 6000 de gospodării colhoznice și din regiunile de vest ale R.S.S.U. – 3700 de gospodării țărănești individuale[5]. În consecință, în Basarabia, deja în anii 1940–1941, fuseseră operate substanțiale modificări demografice în direcția trasată de Moscova.

Acestea sînt doar unele aspecte, elucidate la modul cel mai general, dar care caracterizează procesul de instaurare a regimului sovietic în Basarabia anexată de către U.R.S.S. în 1940.

NOTE

[1] *Izvestia*, 1940, 29 iunie.

[2] *Pactul Molotov–Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia*, Culegere de documente, Chișinău, 1991, p. 19.

[3] *Moldova*, Iași, 1991, nr. 3, p. 31.

[4] *Nezavisimaia gazeta*, 1992, 28 ianuarie.

[5] *Vocea poporului*, 1990, 23 octombrie.

Anton MORARU
Ion NEGREI

REINSTAURAREA ŞI CONSOLIDAREA REGIMULUI COMUNIST ÎN R.S.S. MOLDOVENEASCĂ. EVOLUŢIA VIEŢII POLITICE (1944–1956)

Pentru populaţia Basarabiei şi a Transnistriei perioada 1944–1956 s-a prezentat ca un drum anevoios, pe cît de scurt în faţa istoriei, pe atît de greu, sîngeros, cu arestări, asasinări, urmăriri politice, deportări, foamete, cu anumite contradicţii şi schimbări radicale în toate domeniile vieţii politice, economice şi culturale.

Către sfîrşitul lunii august 1944, o mare parte din teritoriile româneşti, inclusiv Basarabia, erau ocupate de către Armata Roşie. Pînă nu demult operaţiile militaro-politice de ocupare a acestor teritorii erau caracterizate de istoriografia sovietică drept un act de *eliberare de sub jugul fascist*.

Reinstaurarea regimului totalitar comunist în Basarabia a început o dată cu desfăşurarea operaţiilor militare în februarie 1944 în partea de nord, apoi continuată în august 1944 în centrul şi la sudul Basarabiei. Aceste operaţii de război nu aveau un caracter de eliberare, ci de ofensivă, de ocupare prin forţă armată a Basarabiei şi Nordului Bucovinei în scopul restabilirii controlului militar şi reinstaurării sistemului totalitar comunist. În toate comunicatele Fronturilor II şi III Ucrainene se vorbea de *ocuparea* acestor teritorii. În martie 1944, în comunicatul operaţional al Frontului II Ucrainean se menţiona că Armata Roşie *a ocupat în partea dreaptă a fluviului Nistru mai mult de 40 de sate, inclusiv centrul judeţean Soroca*. La 21 martie 1944 de asemenea se informa că unităţile militare sovietice *au ocupat peste 50 de sate*. În ordinul lui Stalin din 25 august 1944 se menţiona că armatele Fronturilor II şi III Ucrainene *au pus stăpînire pe oraşul Chişinău*. La 27 august 1944 se înştiinţa că unităţile militare sovietice *au ocupat centrul raional Vulcăneşti*. Astfel, în documentele militare sovietice nu era vorba de *eliberare*, ci de *ocupaţie*. Militarii sovietici spuneau lucrurilor pe nume. Ei ştiau ce fac. Au ocupat aceste teritorii pentru a reinstaura aici regimul totalitar comunist.

În 1944 frontiera R.S.S.M. a fost stabilită într-un mod arbitrar, antidemocratic, conform Decretului Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. din 4 noiembrie 1940 privind delimitarea *frontierei* dintre R.S.S. Ucraineană şi R.S.S. Moldovenească. Deci, în 1944 a fost reconfirmată încorporarea judeţelor Ismail, Cetatea Albă şi Hotin (peste 15 mii km^2) în componenţa R.S.S. Ucrainene.

Aceste judeţe au fost supuse regimului de colonizare, rusificare şi ucrainizare. Prin Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Ucrainene din 14 noiembrie 1945 numai în judeţele Ismail şi Cetatea Albă au fost schimbate denumirile a peste 90 de sate româneşti. Astfel, satul Acmagit a fost rebotezat în *Belolesie*, Bairamcea în *Nikolaevka*, Balta în *Plavni*, Cantemir în *Zelionoe*, Amara în *Dolinskoe*, Aprodul Purice în *Peremoga*, Mihai în *Cernovoe*, Moldovca în *Krutoiarovka*, Regina Maria în *Marianovka*, Sărăţica în *Jovtnevoe*, Tomai în *Kamenskoe*, Frumuşica în *Staroselie* etc. Scopul acestei operaţiuni este foarte bine cunoscut. Prin redenominarea satelor româneşti administraţia Ucrainei dorea să

demonstreze că slavii ar fi trăit aici de secole, că ei ar fi adevăraţii stăpîni ai acestor pămînturi. Conducerea sovietică, de asemenea, dorea să propage ideologia comunistă despre aşa-numitul *viitor luminos*. Despre aceasta ne vorbesc denumirile satelor *Bogatoe*, *Rozovoe*, *Volinoe*, *Blagodatnoe*, *Novoe*, *Udobnoe*, *Kurortnoe* etc. (*Vocea poporului*, 1992, 18 februarie). Ca rezultat al politicii expansioniste promovate de Rusia şi Ucraina, R.S.S. Moldovenească a fost lipsită de ieşire la Marea Neagră şi Dunăre. Pentru R.S.S.M., ca subiect al Uniunii Sovietice, au fost stabilite frontierele: la nord, est şi sud – cu Ucraina Sovietică, iar la vest – cu România, pe Prut*.

Analiza documentelor de arhivă, a datelor statistice şi materialelor denotă că procesul delimitării teritoriale a R.S.S.M. şi R.S.S. Ucrainene s-a desfăşurat în condiţii foarte dificile pentru Basarabia. Cine deţinea puterea acela şi decidea. Stalin şi Hruşciov au împărţit teritoriile româneşti aşa cum au dorit. Moldovenii din Basarabia şi Transnistria au fost umiliţi şi marginalizaţi de către imperiul sovietic.

Împărţirea politico-administrativă a Basarabiei şi a Transnistriei, realizată în urma stabilirii sistemului stalinist de conducere în 1944, s-a răsfrînt negativ asupra dezvoltării economiei şi culturii R.S.S. Moldoveneşti. Astfel, republica a fost lipsită de porturile dunărene şi maritime (Bugaz, Cetatea Albă, Chilia, Ismail şi Reni).

În particular, în urma delimitării teritoriale din 1940 şi 1944, R.S.S.M. a pierdut 30 la sută din suprafeţele de viţă-de-vie şi, respectiv, din produsul lor global, 40 la sută din recolta globală de cereale, întregul venit din producţia piscicolă, 23 la sută din numărul de oi, 18 la sută din extracţia materialelor de construcţie, minerale etc. Relaţiile teritorial-administrative, politice, culturale, constituite pe parcurs de secole în Basarabia, au fost dereglate completamente.

Conform datelor oficiale, în anii 1939–1950 populaţia Basarabiei s-a micşorat cu 161,1 mii de persoane. Dacă în 1939 aici locuiau 2 452 000 de oameni, apoi în 1950 – numai 2 290 400. Potrivit altor date statistice, în aceeaşi perioadă, populaţia Basarabiei s-a redus cu peste 350 mii de oameni. Numai în 1940–1941 au fost deportaţi, arestaţi, judecaţi, împuşcaţi, mobilizaţi în armata sovietică, la muncă forţată în industrie, în minele de cărbune din Donbas, evacuaţi sau plecaţi de bunăvoie 43 807 persoane (*Moldova Suverană*, 1992, 7 aprilie). În lucrarea *Basarabia dezrobită* (1942, p. 93) se subliniază că, în 1940–1941, ocupaţia sovietică a nimicit peste 100 mii de oameni, dintre care 97 la sută erau români basarabeni. Peste 150 mii de basarabeni au murit în cel de-al doilea război mondial. Foametea organizată în 1946–1947 a „cosit" peste 200 mii de locuitori. Peste 11 mii de familii de basarabeni nevinovaţi au fost deportate la 6 iulie 1949, zeci de mii de locuitori au fost arestaţi, judecaţi, exilaţi. Anual erau mobilizaţi în Armata Roşie 10–20 mii de tineri, iar în şcolile de pe lîngă fabrici şi uzine (F.Z.O.) – circa 10 mii.

S-au produs schimbări considerabile în componenţa naţională şi socială a populaţiei. Dacă în 1950, din 2 290 400 de locuitori, peste 387 800 (sau 19 la sută) locuiau la oraşe, iar 1 902 600 (sau 81 la sută), respectiv, la sate, apoi în 1959, cînd a avut loc recensămîntul oficial, din 2 884 500, peste 643 300 (sau 22 la sută) locuiau la oraşe şi 2 242 200 (sau 78 la sută) – la sate. Densitatea populaţiei în perioada respectivă a crescut de la 68 la 89,6 locuitori pe kilometru pătrat.

A sporit considerabil cota populaţiei rusofone. Deosebit de intens a fost afluxul populaţiei de origine rusă şi ucraineană. Numărul populaţiei

* Populaţia românească din aceste ţinuturi nu era de acord cu dezmembrarea Basarabiei. Timp îndelungat, locuitorii puneau problema în faţa organelor de partid şi de stat ale U.R.S.S. Valul de scrisori, telegrame, apeluri şi rezoluţii ale adunărilor oamenilor muncii din satele Basarabiei, la adresa lui Stalin şi Kalinin cu privire la intrarea acestor localităţi în componenţa R.S.S.M. n-a încetat nici chiar după cel de-a doilea război mondial. Ne-o mărturisesc, în mod convingător, numeroase documente de arhivă. La 29 iunie 1946, conducerea R.S.S.Moldoveneşti i-a adresat lui I. Stalin o scrisoare oficială în care se spunea: *C.C. al P.C.(b) al Moldovei, Prezidiul Sovietului Suprem şi Consiliul de Miniştri al R.S.S. Moldoveneşti Vă roagă să examinaţi chestiunea cu privire la întoarcerea în componenţa R.S.S. Moldoveneşti a judeţelor Hotin, Cetatea Albă şi Ismail ale Basarabiei, ce intră astăzi în componenţa R.S.S.Ucrainene.* Scrisoarea a fost semnată de secretarul doi al C.C. al P.C.(b) al Moldovei N. Salagor şi preşedintele Consiliului de Miniştri al R.S.S.M. N. Koval. Însă această chestiune n-a fost rezolvată. Problema teritorială a persistat permanent în conştiinţa socială a oamenilor muncii din Basarabia. Această problemă a fost pusă de nenumărate ori de către istoricii moldoveni. Astfel, în ianuarie 1954 academicianul A. Lazarev, fiind membru al C.C. al P.C.M. şi ministru al Culturii al R.S.S.M., a făcut o încercare de a se întîlni cu N. Hruşciov, însă el n-a reuşit să discute această chestiune. În iunie 1958 A. Lazarev a înaintat o scrisoare similară conducerii de partid şi sovietice a R.S.S.M., în care a pus problema delimitării teritoriale dintre R.S.S.M. şi R.S.S.U. În 1984 un grup de veterani ai partidului, războiului şi muncii din Moldova a adresat Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. o scrisoare în care îşi exprimau atitudinea faţă de chestiunea cu privire la sudul Basarabiei, însă şi de data aceasta n-a urmat nici un răspuns.

rusofone a crescut în R.S.S.M. de la 188 300, în 1940, pînă la 293 500, în 1959, iar populaţia ucraineană, respectiv, de la 253 500 (9,7%) la 421 mii (14,6%) (*Probleme actuale ale evoluţiei relaţiilor dintre naţiuni în R.S.S. Moldovenească*, Chişinău, 1989, p. 21–22). Aceste schimbări radicale au avut un caracter colonial, ele s-au datorat politicii totalitare, promovate de conducerea de vîrf a Uniunii Sovietice. Regimul comunist de ocupaţie în R.S.S.M. a avut o structură politică bine definită, orientată spre nimicirea treptată a băştinaşilor.

Întregul sistem de conducere politică, economică, administrativă şi militară depindea de Moscova. Biroul Politic al P.C.(b) din Uniunea Sovietică, Consiliul de Miniştri al U.R.S.S. şi Prezidiul Sovietului Suprem al U.R.S.S. soluţionau toate problemele-cheie din aceste teritorii româneşti. În 1944–1956 Biroul Politic al P.C.(b) din Uniunea Sovietică şi Consiliul de Miniştri al U.R.S.S. au adoptat şi emis peste 80 de hotărîri, rezoluţii, indicaţii cu privire la instaurarea şi consolidarea sistemului totalitar în R.S.S.M. În baza acestor hotărîri îşi desfăşura activitatea aparatul de conducere republican.

În martie 1944, împreună cu Armata Roşie, la Soroca (capitala temporară a R.S.S.M.) a revenit Prezidiul Sovietului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti în frunte cu F. Brovko, Comitetul Central al P.C.(b) din Moldova în frunte cu secretarul doi al C.C. al P.C.(b)M., N. Salagor. Aceste organe superioare de stat şi de partid şi-au început activitatea prin crearea organelor locale de conducere. La 1 iulie 1944, în toate satele din judeţele Bălţi şi Soroca, au fost formate organe ale puterii sovietice şi 145 de organizaţii de partid de bază, organe economice şi obşteşti. La 23 februarie 1944, Biroul C.C. al P.C.(b) al Moldovei a adoptat o hotărîre specială în care se sublinia că, în scopul restabilirii organelor puterii sovietice, se organizează *grupuri operative raionale, orăşeneşti şi judeţene*. De regulă, aceste grupuri erau alcătuite în majoritate absolută din militari, lucrători ai organelor NKVD (Narodnîi Komisariat Vnutrennih Del – Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne). Ele au fost trimise în unităţile militare ale Fronturilor II şi III Ucrainene, care acţionau pe teritoriul Basarabiei. Aceste grupuri operative reprezentau puterea sovietică în judeţele Bălţi şi Soroca, iar după 24 august – şi în celelalte judeţe şi raioane.

Regimul comunist a fost reinstaurat în

Nichita SALAGOR născut în 1901, s. Konstantinovka, reg. Nikolaev, secretar al C.C. al P.C.(b)M. (1942–1946)

Basarabia în 1944–1945 prin anumite măsuri militare teroriste şi de intimidare a populaţiei. După 24 august 1944, pe teritoriul R.S.S.M. a fost dislocată brigada 25 puşcaşi din trupele interne ale NKVD-ului. Documentele de arhivă atestă că imediat după înaintarea Armatei Roşii pe teritoriul Basarabiei şi Transnistriei şi-a făcut apariţia NKVD-ul, care a început lupta cu populaţia civilă. Forţele NKVD-iste au restabilit puterea sovietică pe teritoriul R.S.S.M. prin teroare. Regimente întregi de soldaţi, miliţieni operau cîteva razii pe săptămînă prin satele şi oraşele Moldovei. Veneau pe neaşteptate, la diferite ore de noapte sau de zi, îi căutau pe *legionari*, *cuzişti*, *colaboraţionişti*, *naţionalişti* etc. S-a *evidenţiat* prin teroarea sa roşie batalionul 224, care, la 25 august 1944, a intrat în Chişinău şi a început *curăţarea oraşului de elementele contrarevoluţionare* cu scopul de a pregăti capitala pentru sosirea Guvernului R.S.S.M. şi a C.C. al P.C.(b)M. Fără prea multe menajamente, organele NKVD-ului şi MGB-ului (Ministerstvo Gosudarstvennoi Bezopasnosti – Ministerul Securităţii de Stat) ocupau cele mai bune clădiri, apartamente mobilate ale cetăţenilor. Pe uşile clădirilor care le plăceau erau fixate plăci de genul *Zaneato NKVD*, *Zaneato MGB*. Protestele erau inutile. Cei care încercau să protesteze erau arestaţi imediat şi dispăreau fără urmă.

Batalionul 224 de puşcaşi al brigăzii 25 NKVD-iste a organizat în judeţul Chişinău peste 20 de razii şi ambuscade, în judeţul Cahul – 15, în judeţul Tighina – 2. Asemenea operaţii de intimidare şi înfricoşare a populaţiei au fost organizate în toate cele 9 judeţe ale Basarabiei. Numai în judeţele Cahul, Tighina şi Chişinău au fost arestaţi peste 18 000 de cetăţeni, inclusiv 979 de persoane care nu doreau să-şi facă

serviciul în Armata Roşie, 4 000 de *colaboraţionişti* cu administraţia română, 2 060 de persoane care nu aveau buletin de identitate, 258 de persoane au fost arestate pentru că se întorceau din prizonierat. Peste 2 000 de ofiţeri şi ostaşi ai Armatei Române au devenit victime ale acestor operaţiuni represive ale sovieticilor. Astfel, regimul totalitar încerca să intimideze populaţia băştinaşă, să bage frica în ea, să-i înfrîngă pe oameni fizic şi moral.

La 15 martie 1945 C.C. al P.C.(b) din U.R.S.S. a format *Biroul C.C. al P.C.(b) din U.R.S.S. pentru Moldova*. Acest organ de partid avea rolul de conducător, supraveghetor, controlor, informator privind evenimentele din Moldova. *Biroul* întrunea 16 oameni, toţi veniţi din Rusia. În el fuseseră incluşi şi liderii organelor de partid şi de stat ai R.S.S.M. – N. Salagor, N. Coval şi G. Rudi. Funcţionau 8 secţii: de propagandă şi agitaţie (condusă de S. G. Zelenţov), a organelor de partid, comsomoliste şi sindicale (A. P. Sobolev), secţia agricolă (P. N. Lealin), secţia administrativă (A. V. Miciurin), secţia de planificare şi finanţare (P. V. Reabov), secţia industrie şi transporturi (A. I. Fedorenko), secţia muncă în rîndurile femeilor (M. N. Andreev). În 1945–1947 preşedinte al *Biroului* a fost numit F. M. Butov, iar în 1947–1949 – V. A. Ivanov. Acest grup din 16 persoane se afla în evidenţa de partid a C.C. al P.C.(b) din U.R.S.S., subordonîndu-se nemijlocit centrului, Moscovei. Hotărîrile acestui organ de partid erau obligatorii pentru toate organizaţiile de partid, de stat şi obşteşti din R.S.S.M. Acest organism era principala forţă de control. Membrii *Biroului* pentru Moldova aveau un sistem privilegiat de control, dictau voinţa lor întregii republici. Ei recurgeau la metode inchizitoriale, preluate din evul mediu. În arhivele de la Moscova s-au păstrat pînă astăzi denunţurile lui F. Butov, V. Ivanov asupra lui G. Rudi şi N. Coval. Din 1945 pînă în 1950, acest *Birou* constituia principala verigă politică în R.S.S.M.

E de menţionat că în R.S.S.M. au fost „importate" din Rusia şi din Ucraina cadre de partid şi sovietice. Numai în aprilie–iunie 1944 aici au sosit 1274 de activişti de partid şi de stat, iar în 1944–1956 – peste 22 de mii. Aceşti specialişti au alcătuit armătura, osatura regimului stalinist. Prin ei Moscova a promovat în Moldova politica sa comunistă. La congresele II–VI ale P.C.(b)M. nici un român basarabean nu a fost ales în componenţa Biroului C.C. al P.C.(b) din Moldova. Posturile-cheie au fost ocupate de cei veniţi din alte republici şi de cîţiva români din Transnistria.

La 23 iulie 1945, sesiunea XII a Sovietului Suprem al U.R.S.S. a adoptat Legea cu privire la demobilizarea a 13 contingente din efectivul Armatei Roşii; în octombrie 1946 a fost efectuată a doua, iar în 1948 – a treia demobilizare. Sute de mii de moldoveni s-au întors la vatră. S-au întors, de asemenea, mulţi din acei care se refugiaseră în alte republici unionale. Dar majoritatea au fost deportaţi, au suferit şi au murit de foame. În republică s-a încercat să se treacă de la dictatura militară la viaţa paşnică. Au fost anulate legile cu privire la contribuţia obligatorie de muncă şi cele privind munca suplimentară obligatorie. La 4 septembrie 1945 a fost desfiinţat Comitetul de Stat al Apărării al U.R.S.S. şi organele respective din R.S.S.M.

La 10 februarie 1946 au avut loc alegeri în Sovietul Suprem al U.R.S.S. de legislatura a doua. Campania electorală s-a desfăşurat în condiţii specifice sistemului totalitar. La 2 februarie 1946 a fost dat publicităţii *Apelul C.C. al P.C.(b) din toată Uniunea către toţi alegătorii*. Era o propagandă comunistă bine organizată. În oraşe şi în sate activau 35 mii de cercuri de studiere a Constituţiei U.R.S.S., a Regulamentului de alegeri în Sovietul Suprem al U.R.S.S., au fost organizate mitinguri, adunări, s-au ţinut mii de lecţii şi convorbiri, diferite întruniri ale alegătorilor cu candidaţii de deputaţi, cu oamenii de partid şi de stat. Această campanie electorală avea scopul să întărească regimul comunist, să umilească şi să altereze conştiinţa naţională, să propage românofobia, ura faţă de statul vecin – România. Alegerile s-au desfăşurat sub semnul fricii răspîndite între oamenii muncii de către forţele NKVD-iste. Ca rezultat, la alegeri au participat 99,8 la sută din numărul alegătorilor, dintre care 99,6 la sută şi-au dat votul, bineînţeles, pentru aşa-numitul *bloc al comuniştilor şi al celor fără de partid*.

Acest *bloc* în realitate nu exista, deoarece exista numai un singur partid politic – cel comunist. Conducerea R.S.S.M. se afla numai şi numai în mîinile Partidului Comunist. Însă comuniştii l-au numit *bloc* pentru atragerea maselor fără de partid la alegeri. Componenţa deputaţilor era determinată de C.C. al P.C.(b)M. Fiecare candidatură era confirmată de Biroul C.C. al P.C.(b)M. Majoritatea deputaţilor o alcătuia nomenclatura comunistă. Din partea

R.S.S.M. au fost aleşi 34 de deputaţi, dintre care 25 – în Sovietul Naţionalităţilor, şi 9 – în Sovietul Uniunii. Majoritatea deputaţilor erau ruşi, ucraineni. Cei cîţiva moldoveni aleşi nu aveau nici o influenţă politică asupra hotărîrilor adoptate de Sovietul Suprem. Toţi deputaţii, de frică sau din convingere ideologică, au susţinut regimul comunist, instaurat în R.S.S.M.

La 16 februarie 1947 au avut loc alegerile în Sovietul Suprem al R.S.S.M. Toţi candidaţii au fost selectaţi şi confirmaţi de Biroul C.C.al P.C.(b) din Moldova. Maşina ideologică a funcţionat exclusiv pentru consolidarea poziţiilor P.C.(b)M. La alegeri au participat 99,92% din numărul total al alegătorilor. Pentru candidaţii de deputaţi şi-au dat votul 99,69 la sută din alegători. Au fost aleşi 266 de deputaţi, inclusiv 186 de moldoveni, 47 de ruşi, 30 de ucraineni, 3 reprezentanţi ai altor naţionalităţi; 178 de membri şi candidaţi de partid comunist (bolşevic), iar 88 de deputaţi erau fără de partid.

Rezultatele alegerilor erau favorabile Partidului Comunist al Moldovei. Urma să se convoace prima sesiune a Sovietului Suprem al R.S.S.M. Din cauza foametei, instabilităţii politice, concurenţei dintre diferite grupări din conducerea P.C.(b) M., prima sesiune a Sovietului Suprem al R.S.S.M. de legislatura a doua (prima legislatură ţine de 1941) a fost convocată abia la 13 mai 1947. Sesiunea l-a reales în unanimitate pe F. G. Brovko în funcţia de preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S.M. De asemenea, a fost format Consiliul de Miniştri al R.S.S.M., preşedinte fiind confirmat G. Rudi.

La 21 decembrie 1947 au avut loc alegerile în sovietele orăşeneşti, raionale şi săteşti de deputaţi ai oamenilor muncii, acestea constituind, de fapt, primele alegeri locale în condiţiile regimului totalitar comunist. Din 1944 şi pînă în 1947 P.C.(b)M. n-a organizat alegeri, astfel a condus *în numele poporului* peste patru ani. Dar acum avea nevoie să-şi consolideze puterea de conducere, să controleze societatea. Deşi era foamete, totuşi în activitatea de propagandă au fost angajaţi aproape 40 mii de agitatori, peste două mii de colective de agitaţie. La adunările electorale au luat cuvînt peste 50 mii de cetăţeni. Fiind dependenţi economic, politic de P.C.(b)M., de organele de stat, toţi alegătorii erau nevoiţi să se prezinte la alegeri. Acei care nu doreau să voteze erau consideraţi *duşmani ai poporului*, *sabotori* ş.a.m.d. Nu întîmplător la alegeri au participat 99,92 la sută din numărul total al alegătorilor, 99,32 la sută votînd pentru candi-

Totuşi, pămîntul a rămas în grija ţăranilor

dații așa-numitului *bloc al comuniștilor și celor fără de partid*. În toate sovietele locale au fost aleși 21 mii de deputați – reprezentanți ai diferitelor pături sociale. Sovietele locale nu aveau nici o putere de influență, ele îndeplineau indicațiile organelor superioare de partid și de stat. Cu ajutorul sovietelor, P.C.(b)M. își promova politica sa totalitară. Nici nu putea fi vorba de un grad înalt de activitate a maselor. Toate păturile sociale se aflau sub controlul P.C.(b) din Moldova și al organelor NKVD-iste.

În lupta pentru instaurarea sistemului totalitar în R.S.S.Moldovenească un anumit rol l-a jucat ideologia comunistă. Întreaga activitate ideologică a fost orientată spre aprobarea politicii coloniale a U.R.S.S., promovată în Moldova și spre demascarea *ocupanților româno-fasciști, dușmanilor poporului, elementelor naționalchiaburești*, ș.a.m.d. La 3 mai 1944, C.C. al P.C.(b)M., stabilit temporar la Soroca, a adoptat o hotărîre specială cu privire la activitatea educativă în R.S.S.M., ridicarea nivelului teoretic al comuniștilor, mobilizarea populației la acordarea de ajutor Armatei Roșii. La 28 februarie 1945 C.C. al P.C.(b) din U.R.S.S. a adoptat de asemenea o hotărîre specială *Cu privire la starea și măsurile de îmbunătățire a muncii politice în rîndurile populației din R.S.S.M.* Acest document cerea să fie luată în considerare starea populației care în perioada 1918–1940 a trăit în componența României, iar munca ideologică să se desfășoare diferențiat, să se ducă lupta contra *propagandei antisovietice*.

De la bun început, brigada 25 NKVD, apoi C.C. al P.C.(b)M., Consiliul de Miniștri al R.S.S.M., Ministerul Securității de Stat al R.S.S.M. au interzis activitatea organizațiilor culturale care activau în Basarabia: ASTRA, *Asociația Femeilor Creștine, Comitetul Femeiesc pentru Ajutorarea Frontului, Asociația Tinerilor Creștini, Institutul Moldovenesc Științific* (Tiraspol), *Consiliul Național al Românilor Transnistreni* etc. Toate aceste organizații au fost interzise, iar liderii lor urmăriți, arestați și judecați *(Moldova socialistă*, 1945, 25 aprilie).

Au fost lichidate, de asemenea, toate ziarele care se editau în limbile română, rusă, germană, inclusiv *Transnistria, Odesskaia gazeta, Legea românească, Transnistria creștină* etc. *(Țăranul sovietic*, 1945, 14 iunie). Toată literatura românească din bibliotecile instituțiilor de cultură, de învățămînt, biserici și mănăstiri a fost distrusă, iar cele mai vechi cărți, de o valoare inestimabilă pentru cultura mondială au fost duse în Rusia, neștiindu-se nimic despre ele pînă în prezent.

P.C.(b) al Moldovei folosea în *munca ideologică* diferite forme și metode: lecții, convorbiri, adunări speciale, munca individuală cu anumite persoane, agitația intuitivă, presa, radioul, cinematograful. Deja în aprilie–octombrie 1944 au fost ținute peste 1 900 conferințe și peste 48 mii de convorbiri, la care au asistat mai bine de 634 mii de cetățeni. Numai în 1944, în R.S.S.M., activau 260 de lectori netitulari și 500 de agitatori. Numărul agitatorilor, propagandiștilor, lectorilor s-a mărit de la 5 360 în 1946 pînă la 21 000 în 1956. Conform calculelor noastre, în 1944–1956 în R.S.S.M. au fost organizate anual de la 60 mii pînă la 210 mii de conferințe. Presiunea ideologică marxist-leninistă asupra populației a fost fatală. Fiecare organizație de partid avea colectivul său de propagandiști și agitatori, care reacționau la orice eveniment politic din R.S.S.M. Tematica lecțiilor era foarte diversă, dar, în fond – monotonă, și obligatoriu confirmată de comitetele raionale și organizațiile de partid și organele NKVD-iste.

În 1944–1956 au fost adoptate circa 140 de hotărîri ale Biroului C.C. al P.C.(b)M. și peste 6 400 de hotărîri ale comitetelor raionale și județene de partid, în care erau determinate sarcinile, directivele, formele, metodele activității ideologice. *Baza ideologică au alcătuit-o operele marxist-leniniste*. Imediat după 1944 s-au editat multe lucrări ale lui Lenin: *Sarcinile Uniunii Tineretului, Despre cooperație, Marea inițiativă, Karl Marx* etc. În 1948 a fost creat Institutul de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.C.(b)M., una din sarcinile căruia era traducerea și editarea operelor *clasicilor marxism-leninismului*. Numai în 1948–1950 s-au editat în limba română 49 de lucrări ale lui Marx, Engels, Lenin, primul volum al operelor alese ale lui Lenin, iar mai apoi a fost tradusă și editată ediția a patra rusă a operelor lui V. Lenin.

În 1947 a fost formată societatea *Știința*, care avea menirea să propage cunoștințe politice și științifice exclusiv prin prisma învățăturii marxist-leniniste. În acțiunile de propagandă au fost atrași învățători, agronomi, lucrători medicali, savanți. Pentru propagarea ideologiei comuniste se foloseau pe larg bibliotecile, presa (cărți, ziare, reviste), căminele culturale, teatrele, muzeele, cinematograful, radioul și alte mi-

jloace. În 1958, de exemplu, în R.S.S.M. funcționau 1 592 biblioteci cu un fond de 10 168 mii de exemplare de cărți, în marea lor majoritate în limba rusă; 1 590 cămine culturale, 5 teatre, 9 muzee, 784 instalații de cinema, inclusiv 249 cinematografe ambulante. În același an s-au editat 842 titluri de carte (485 titluri în limba română), cu un tiraj de 6 418 mii exemplare (4 215 exemplare în limba română). În 1958 se editau, de asemenea, 42 reviste și alte publicații periodice, cu un tiraj de 1 mln. 722 mii de exemplare anual (1 mln. 219 mii în limba română) și 170 de ziare cu un tiraj anual de 552 mii de exemplare.

Toate acestea alcătuiau baza materială a sferei ideologice.

Leonid BREJNEV, născut în 1907, or. Dneprodzerjinsk, Ucraina, prim secretar al C.C. al P.C.(b)M. (1950–1952)

În această perioadă diriguitori ai muncii ideologice în R.S.S.M. au fost F. Butov, V. Ivanov, N. Salagor, N. Koval, S. Țaranov, S. Afteniuk, L. Brejnev, A. Lazarev, P. Tereșcenko, D. Gladki, M. Scurtul, Z. Serdiuk, D. Tkaci ș.a. Răspunderea personală a acestor militanți ai C.C. al P.C.(b)M. pentru propaganda comunistă era considerabilă, dar nu totală, deoarece ei întrucîtva executau indicațiile adoptate de Stalin, Molotov, Jdanov, Beria, Malenkov și alți conducători ai P.C.(b) din U.R.S.S. Unii din ei (A. Lazarev, de exemplu) au contribuit la apărarea patrimoniului cultural național. Însă F. Butov, V. Ivanov, L. Brejnev, C. Cernenko, Z. Serdiuk și alții erau reprezentanții lui Stalin și ai lui N. Hrușciov. Luînd cuvîntul la Plenara C.C. al P.C.(b)M. din 1948, V. Ivanov afirma: *Nu trebuie uitate indicațiile tov. Stalin privind faptul că fața și tactica dușmanului de clasă se schimbă, prin urmare, este necesar să ne schimbăm și noi tactica.* Tocmai ei determinau formele și metodele de luptă contra populației băștinașe, promovarea politicii de rusificare ideologică a R.S.S.M., instaurarea și consolidarea sistemului comunist.

E clar că organizațiile de partid și organele lor de conducere, începînd cu Biroul politic al C.C. al P.C.(b) din U.R.S.S., Biroul C.C. al P.C.(b)M. și terminînd cu liderii organizațiilor de partid de bază, au contribuit cel mai mult la instaurarea sistemului totalitar în Moldova. Moscova s-a bazat, chiar din capul locului, pe armată, NKVD și pe organizațiile de partid. La 6 iunie 1944 în Moldova fuseseră formate 97 de organizații și 2 grupe de partid cu 1094 de comuniști, majoritatea dintre care erau veniți în R.S.S.M. din diferite regiuni ale Rusiei și Ucrainei. La 1 ianuarie 1945, în R.S.S.M. activau deja 445 de organizații de partid cu un număr total de 5 649 comuniști. Majoritatea lor o constituiau rușii, ucrainenii, evreii veniți în R.S.S.M. după 1944. Moldovenii erau puțini la număr. Iată de ce, la 26 iulie 1946, C.C. al P.C.(b) din U.R.S.S. a adoptat o hotărîre specială prin care se permitea organizațiilor de partid din Moldova să selecteze pentru primirea în partid băștinași dintre cei mai verificați și mai devotați comunismului, inclusiv dintre țăranii care aveau gospodării individuale.

Prin această acțiune Moscova dorea să-și fortifice baza socială la sate, în rîndurile moldovenilor, să-i atragă pe aceștia la construcția socialismului.

La 8–9 octombrie 1946, a avut loc o plenară specială a C.C. al P.C.(b)M., la care s-a examinat problema extinderii organizației de partid din Moldova. Toți secretarii organizațiilor de partid au fost obligați să discute problema completării rîndurilor P.C.(b)M. Vorba e că din 1944 pînă în 1947 organizația de partid republicană s-a mărit pînă la 17 207 comuniști, dar au fost primiți în rîndurile partidului numai 2 902 persoane. La congresul II al P.C.(b)M. (5 februarie 1949) s-a menționat că în 1944–1949 au fost primite în rîndurile partidului 4 412 persoane, dintre care numai 1213 (27,4%) erau moldoveni (*Moldova socialistă*, 1949, 6 februarie).

Din 1944 pînă în 1956, problema completării rîndurilor P.C.(b) din Moldova s-a discutat la circa 50 de adunări, plenare, congrese ale P.C.(b)M. În 1956, P.C.(b)M. număra 39 499 de comuniști, dar moldoveni erau foarte puțini – 15–20%. Din 2 405 secretari ai organizațiilor de partid de bază numai 619 erau moldoveni (25,7%).

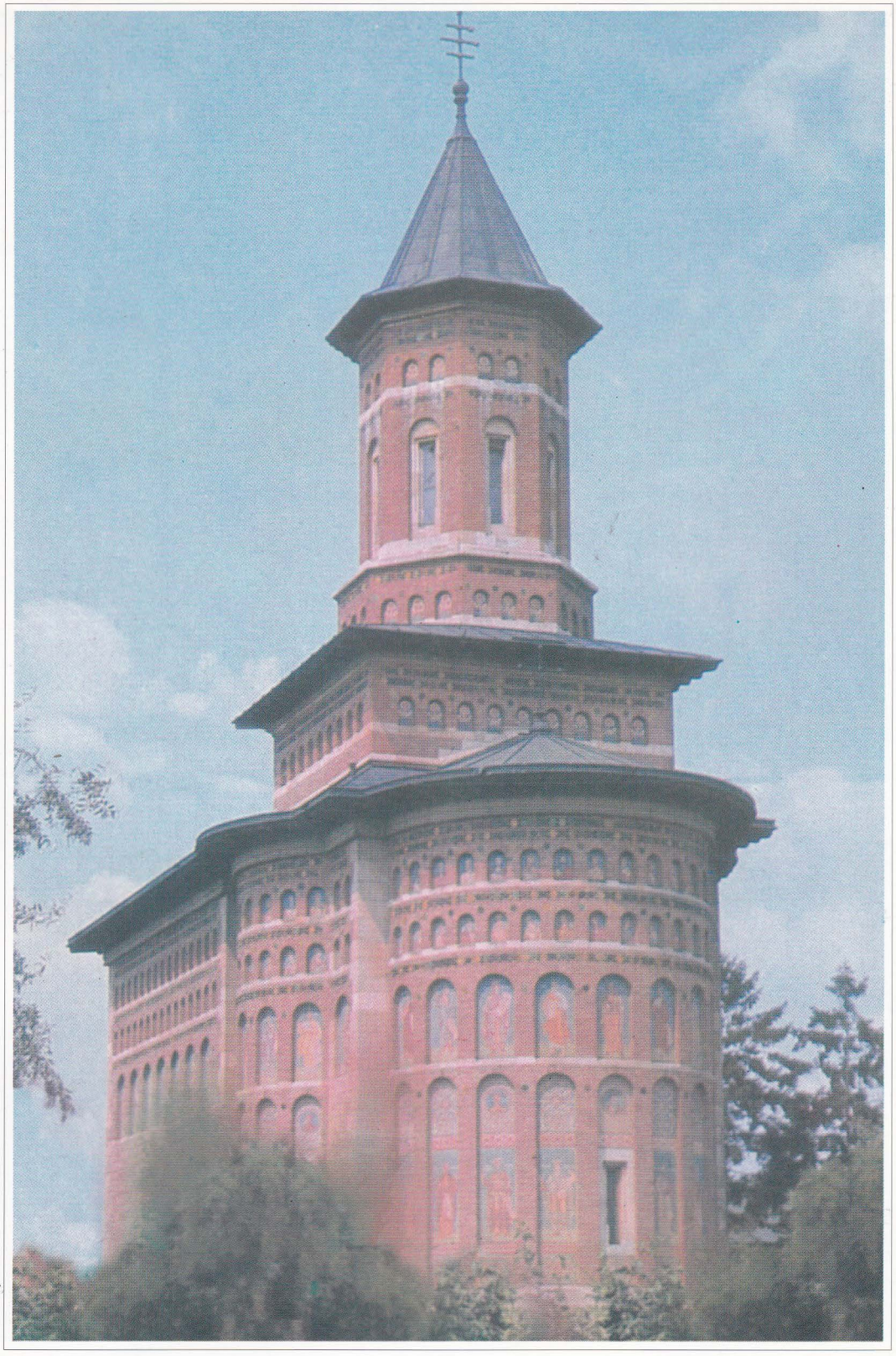

Biserica Sfîntul Nicolae Domnesc (1491-1492), ctitorie a lui Ștefan cel Mare și Sfînt

„În numele Tătălui și al Fiului și al Sfîntului Duh, Ioan Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Moldovei, fiul domnului Bogdan voievod, a binevoit și a zidit acest hram întru pomenirea și întru ruga Sfîntului Ierarh și Făcător de minuni Nicolae, pentru sufletele răposaților bunici și părinți și frați ai noștri și pentru sănătatea domniei noastre și a copiilor noștri, care a început a se zidi în anul 6999 (1491), luna iunie 1 și s-a săvîrșit în anul următor, 7000 (1492), luna august 10“

CEHOSLOVACIA
POLONI
UNGARIA
IUGOSLAVIA
BULGA
Sajo
Miskolc
Tokaj
Hust
Eger
Nyíregyháza
Halmeu
Tisa
Sighet
Satu Mare
Vişeu de Sus
Baia Mare
Cavnic
Borşa
Carei
Crasna
Someş
Debrecen
Târgu Lăpuş
Rodna
Karcag
Marghita
Năsăud
Szolnok
Barcău
Jibou
Şimleu Silvaniei
Zalău
Dej
Beclean
Bistriţa
Mezőtúr
Oradea
Salonta
Huedin
Cluj
Someşu Mare
Reghin
Békéscsaba
Beiuş
Gyula
Crişu Negru
Turda
Târgu Mureş
Nucet
Crişu Alb
Câmpia Turzii
Sintana
Câmpeni
Târnăveni
Szeged
Târnava Mică
Târnava Mare
Nădlac
Arad
Abrud
Blaj
Sighişoara
Brad
Mediaş
Lipova
Mureş
Alba Iulia
Kikinda
Deva
Cugir
Sebeş
Sibiu
Făgăraş
Timişoara
Bega
Hunedoara
Orăştie
Lugoj
Timiş
Cisnădie
Haţeg
Tisa
Novi Sad
Birzava
Caransebeş
Petroşeni
Reşiţa
Curtea de Argeş
Anina
Râmnicu Vîlcea
Oraviţa
Baia de Aramă
Târgu Jiu
Cerna
Bela Crkva
Mehadia
Băile Herculane
BELGRAD
(Beograd)
Kovin
Piteşti
Orşova
Jiu
Sava
Smederevo
Požarevac
Turnu Severin
Drăgăşani
Motru
Olteţ
Slatina
Craiova
Morava
Oltu
Bor
Kragujevac
Timok
Vidin
Băileşti
Caracal
Zaječar
Calafat
Kraljevo
Lom
Corabia
Turnu Măg
Nicopole
Iskăr
Plevna

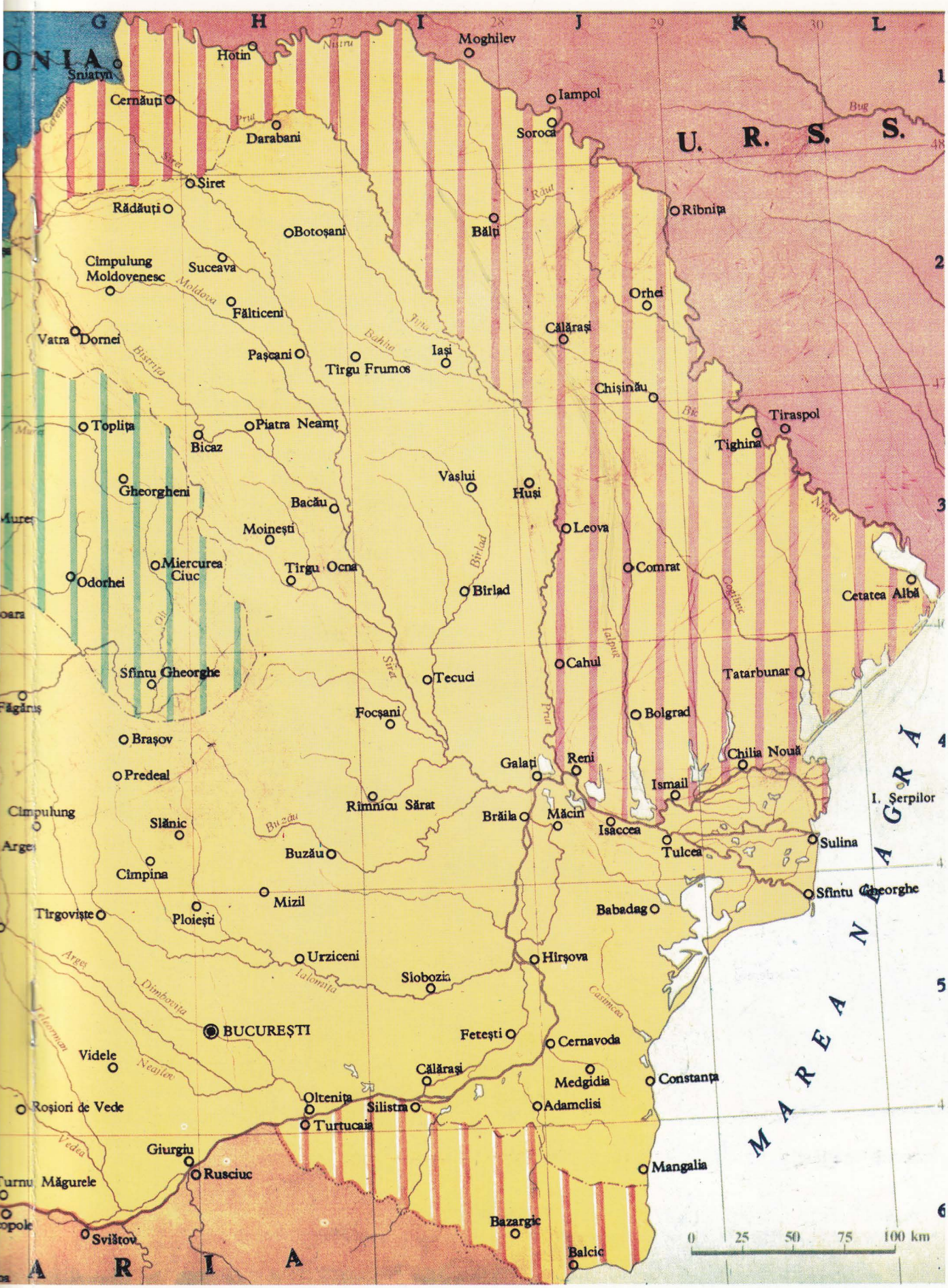

România. Anul 1940

Biserica mănăstirii Cetățuia, ctitorie a domnului Moldovei Gheorghe Duca

„...s-a ridicat acest dumnezeiesc templu, cu hramul sfinților vestiți și pretutindeni lăudați și înainte mergători apostoli Petru și Pavel de iubitorul de Dumnezeu și strălucitul Domnul, Domn, Io Duca voievod al întregii Moldove, pentru mîntuirea sufletului său, fiind Patriarh al sfintei cetăți a Ierusalimului Domnul, Domn Dositei și păstorind preasfințitul mitropolit al Moldo-Vlahiei Domnul, Domn Dosoftei. În anul de la zidirea lumii 7180, iar al întrupării 1672“

Un mare rol în consolidarea sistemului comunist în R.S.S.M. l-au jucat congresele II (5–8 februarie 1949), III (30 martie –1 aprilie 1950), IV (18–21 septembrie 1952), V (16–18 februarie 1954), VI (18–20 ianuarie 1956) ale P.C.(b)M. Conform statutului Partidului Comunist din U.R.S.S., P.C.(b) M. avea drepturile unei organizații regionale și își convoca congresele o dată la doi ani. La fiecare congres se discutau formal și se adoptau hotărîri care în esență erau deja aprobate de C.C. al P.C.(b) din U.R.S.S. De exemplu, la congresul II al P.C.(b)M. au fost determinate sarcinile principale ale comuniștilor și populației R.S.S.M. – realizarea înainte de termen a planului cincinalului al IV-lea, conducerea organizatorico-economică a colhozurilor, continuarea colectivizării și obținerea victoriei depline a orînduirii colhoznice, intensificarea muncii organizatorice de partid, politice și ideologice, dezvoltarea în continuare a culturii socialiste, întărirea tuturor verigilor aparatului de partid și de stat, ridicarea combativității organizațiilor de partid. Toate aceste hotărîri reieșeau nu din interesele populației băștinașe, ci din politica dictată de Moscova și sistemul comunist de conducere. Congresul IV al P.C.(b) din Moldova (18–21 septembrie 1952) a adoptat proiectul directivelor congresului al XIX-lea al P.C.U.S. cu privire la planul de dezvoltare a U.R.S.S. în 1951–1955, proiectul hotărîrii C.C. al P.C.U.S. privind schimbările în statutul partidului, darea de seamă a C.C. al P.C.(b) și a comisiei de revizie, alegerea organelor de conducere.

Acest congres a aprobat schimbarea denumirii partidului: din Partidul Comunist (bolșevic) din U.R.S.S. în Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. Automat, cuvîntul *bolșevic* a fost omis și din denumirea Partidului Comunist din Moldova, însă esența bolșevismului leninist a rămas.

La toate congresele P.C.M., care au avut loc în 1944–1956, se vorbea despre dezvoltarea agriculturii, viticulturii, legumiculturii, industriei, transporturilor, a culturii, despre munca de partid.

Rolul conducător îi revenea P.C.U.S., care era un partid de guvernămînt, dar neconsfințit prin lege, prin Constituție. În Constituția R.S.S.M. nu se vorbea despre rolul conducător al P.C.M. Partidul Comunist al Moldovei era o parte componentă a P.C.U.S. și executa toate indicațiile venite de la Moscova. Din punct de vedere politic, R.S.S. Moldovenească depindea în întregime de centru, de politica Kremlinului.

Un rol considerabil în viața politică a Moldovei în anii 1944–1956 l-au jucat personalitățile politice, oamenii care au fost trimiși la muncă în Moldova de către C.C. al P.C.(b) din Uniunea Sovietică. Printre ei: F. Butov, V. Ivanov, N. Șciolokov, L. Zîkov, F. Kașnikov, I. Mordoveț, B. Gorban, E. Tutușkin, G. Kvasov, L. Brejnev, C. Cernenko, Z. Serdiuk și mulți alții. Anume aceștia au ocupat posturi înalte în structurile de partid și de stat ale R.S.S.M. Anume ei poartă toată răspunderea în fața istoriei pentru determinarea și aplicarea formelor și metodelor de instaurare a sistemului stalinist în R.S.S.M. Ei au îndeplinit întocmai indicațiile privind

Zinovi SERDIUC, născut în 1903, s. Arbuzinka, reg. Nikolaev, prim-secretar al C.C al P.C.(b)M. (1954–1961)

consolidarea regimului totalitar comunist, au dirijat toate transformările politice, economice și culturale din R.S.S.M.

În R.S.S.M., a activat o pleiadă întreagă de oameni de partid și de stat din rîndul moldovenilor: N. Salagor, N. Koval, M. Radul, F. Brovko, S. Zelenciuk, S. Țaranov, P. Tereșcenko, G. Rudi, S. Afteniuk, G. Antoseak, M. Scurtul, D. Tkaci și mulți alții. Aceste persoane au pledat pentru construirea socialismului și comunismului în R.S.S. Moldovenească, au promovat o politică și o ideologie cu un caracter colonial, au executat orbește indicațiile și directivele Kremlinului, devenind instrumente ale regimului totalitar.

În anii 1954–1956, în viața politică a R.S.S.M. apar unele schimbări – *dezghețul* hrușciovian. A început perfecționarea tacticii sistemului, însă strategia rămăsese aceeași – consolidarea în continuare a colonialismului sovietic. Această strategie a fost elaborată și perfecționată în următorii ani ai sistemului totalitar.

Victor JUC

VIAȚA ȘI OPERA LUI VASILE LAȘCU

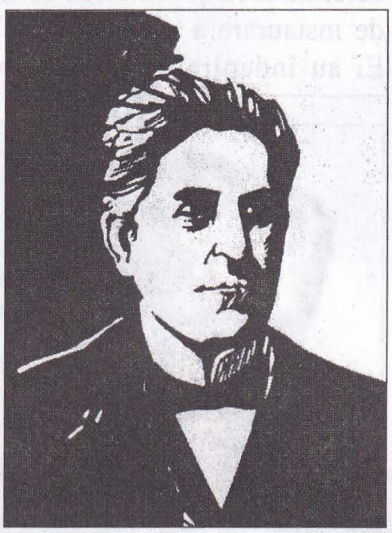

Omenirii, mai ales în momente critice, de cotitură ale istoriei sale, în scopul tragerii învățămintelor și a evitării repetării greșelilor de cîndva, îi este caracteristică apelarea la experiența trecutului, iar tezaurul acestei experiențe, în modul cel mai concentrat și mai profund, este exprimat de filosofie. Multe probleme de ordin filosofic au un caracter etern și fiecare generație nouă de oameni, fiecare om în parte în decursul vieții sale este nevoit să se confrunte cu aceste probleme, să caute soluțiile proprii. De fiecare dată ele se prezintă în fața oamenilor în forme irepetabile, specifice, determinate atît de evoluția istoriei cît și de experiența individuală a omului, fiind în același timp și exponente ale conținutului general-uman. Aceste probleme nu au pentru om o semnificație minoră sau de suprafață, ele referindu-se la însăși esența existenței sale.

Gîndirea filosofică a fiecărui popor se dezvoltă în interconexiune cu gîndirea filosofică a popoarelor învecinate: pe de o parte, ea este supusă influenței, iar pe de alta, ea însăși înrîurește asupra culturii și filosofiei altor țări, creîndu-se în așa mod un context filosofic unic.Totodată, este necesar de subliniat că gîndirea filosofică a fiecărui popor se distinge prin originalitatea sa, prin specificul său, fapt ce îi determină locul în cadrul istoriei filosofiei universale.

Activizarea în ultimul timp, în Republica Moldova, a cercetărilor în domeniul istoriei filosofiei naționale are ca scop reevaluarea critică a moștenirii filosofice, precum și familiarizarea publicului de cititori cu creația unor gînditori mai puțin cunoscuți, mai puțin popularizați în trecut. Tratarea istoriei filosofiei într-o anumită măsură de pe pozițiile sociologismului vulgar a avut urmări nefaste asupra procesului de valorificare a gîndirii filosofice naționale. Unii gînditori, printre care e și Vasile Lașcu, au fost excluși în mod voluntarist din procesul istorico-filosofic sau opiniile lor au fost interpretați în mod tendențios, unilateral.

Născut la 1 ianuarie 1861, la Chișinău, în familia preotului Luca, în 1871, după absolvirea școlii primare din aceeași localitate, Vasile Lașcu este înscris la Seminarul Teologic din capitala noii gubernii, însă la sfîrșitul anului al treilea de studii, din motive necunoscute, își întrerupe studiile la instituția dată, încălcînd în așa mod tradițiile familiale. În 1879, adică la 18 ani, tînărul Vasile Lașcu se

înscrie ca voluntar în regimentul de infanterie nr. 54 *Minsk,* cazat la Chișinău. În luna octombrie a aceluiași an devine cursant la școala de ofițeri din Odesa, dar numai pentru o perioadă de două luni, căci către începutul anului 1880 trece în rezervă. În aprilie 1881 se angajează la Secția gubernială de jandarmerie, iar peste un an este avansat în post, devenind supraveghetor la sus-numita instituție. În decembrie 1883 Vasile Lașcu se licențiază, transferîndu-se mai apoi pentru mulți ani la Direcția Fiscală din Basarabia de pe lîngă Ministerul Finanțelor, unde a lucrat în calitate de contabil-adjunct. Conform izvoarelor ce s-au păstrat, el nu avea rang.

În timpul aflării la instituțiile de învățămînt, s-a angajat într-un studiu intensiv autodidactic, de cunoaștere a lumii înconjurătoare, el axîndu-și atenția în special asupra literaturii ruse și occidentale, filosofiei și științelor naturale. Vasile Lașcu era bine familiarizat cu cele mai mari realizări din fizică, chimie și biologie. A dat dovadă de o pregătire relativ bună în filosofie, în opera sa întîlnim citate lucrările lui Platon și Aristotel, R. Descartes și G. Barkeley, Rousseau și I. Kant. Ca oglindire a celor studiate și analizate în decurs de zece ani (1878–1888) apar *Reflecțiile* sale (schițe, aforisme, paradoxe), mai mult de o mie de raționamente cu conținut diferit.

Activitatea și creația lui Vasile Lașcu pot fi convențional divizate în următoarele etape bine pronunțate:

• anii 70–80 ai secolului al XIX-lea – a scris peste 170 de poezii și a alcătuit *Reflecțiile* sale;

• sfîrșitul anilor 80–mijlocul anilor 90 – scrie lucrările sale cu caracter filosofic și cîteva piese de teatru;

• jumătatea a doua a anilor 90 ai secolului al XIX-lea–1916 – se afirmă plenar ca critic de teatru, făcînd în același timp și un studiu asupra istoriei teatrului din Chișinău de la începutul secolului al XIX-lea;

• anii 1916–1920 – se încadrează mai activ în viața politică a societății, începînd cu publicarea opiniilor sale privind situația politică din Rusia și Europa, ca mai apoi să fie antrenat în activitatea de vîrf;

• anii 20–începutul anilor 30 – abandonează activitatea politică, practicînd în temei traducerea în limba rusă a poeziilor unor poeți români și scrie cîteva poezii în limba română (poeziile din tinerețe le-a scris în limba rusă). Moare la 2 iunie 1932, la Chișinău.

Deja am subliniat că sfera intereselor cugetătorului cuprindea aproape toate sferele manifestării geniului omenesc. Însuși Vasile Lașcu a împărțit *Reflecțiile* sale în următoarele subdiviziuni: geniul și sublimul; femeia, dragostea și prietenia; natura, omenirea și omul; personalitatea, mîndria, cinstea și egoismul; fericirea și suferința; lumea corporală; lumea spirituală; lumea morală; viața, moartea și eternitatea; cunoașterea, înțelepciunea și adevărul; știința, filosofia, arta și literatura; într-o subdiviziune aparte au fost grupate raționamente ce se referă la prostia omenească. Se cuvine a preciza că multe reflecții expuse nu sînt altceva decît rezultatul unui joc de cuvinte și nu întotdeauna corespund concepțiilor autentice ale autorului. Persistența în scrierile sale a raționamentelor ce se autoexclud pune obstacole în calea determinării cu mai multă sau mai puțină precizie a concepțiilor împărtășite de către gînditor și, totodată, le imprimă un caracter contradictoriu. Contradicțiile caracteristice concepțiilor cugetătorului se explică prin următoarele:

a) dificultățile imanente investigațiilor filosofice, analiza unor complicate probleme de acest gen cere mobilizarea întregului potențial intelectual al cercetătorului. Însă deseori posibilitățile sale sînt la nivelul unor rezolvări competente ale complicatelor întrebări de ordin filosofic, găsirea răspunsurilor fiind însoțită de căutarea variantei optime, de reevaluarea valorilor;

b) constituirea vederilor filosofice ale gînditorului este paralelă în timp cu formarea concepțiilor sale despre lume, mutațiile din cadrul acestora nu puteau să nu se răsfrîngă într-o oarecare măsură asupra concepțiilor sale filosofice, favorizînd unele modificări;

c) prezența în opera sa a maximelor expuse de dragul retoricii;

d) nu a avut o pregătire specială în filosofie, este autodidact.

Contradicțiile din concepțiile lui Vasile Lașcu își găsesc explicare și în faptul că gînditorul și-a desfășurat activitatea într-o perioadă frumoasă și contradictorie a istoriei universale, perioadă însoțită de modificări cardinale de ordin social-economic, politic și conceptional.

Concepţiile despre lume ale lui Vasile Laşcu sînt produsul a două epoci – cea a domniei lui Alexandru al II-lea, cînd manifestarea învăţăturilor sociale *periculoase* a atins un asemenea grad, încît dezvoltarea lor ulterioară inspira teama autorităţilor, în Imperiul Rus întronîndu-se un regim reformator de nuanţă liberal-aristocratică, şi cea a lui Alexandru al III-lea, cînd, conform mărturisirilor lui Ion Nistor, reacţiunea cea mai strașnică se manifesta în toate domeniile vieţii publice.

Publicarea în 1888 la Odesa a unei culegeri de poezii incluse peste trei ani în *Operele* editate la Sankt-Petersburg a constituit bilanţul creaţiei lui Vasile Laşcu ca poet. Poeziile sale, în special cele ce vizează problemele sensului vieţii, destinului omului, poartă o puternică amprentă a pesimismului, ceea ce, după cît se pare, reflectă depresia psihologică devenită predominantă în conştiinţa păturilor largi ale intelectualităţii din Imperiul Rus din ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea. Tematica creaţiei lui Vasile Laşcu ca poet este destul de variată. În fond, ea s-ar rezuma la următoarele:

a) poeziile vizînd problemele omului, vieţii lui pe pămînt (*Bătrînul şi tînărul*, *Dreptul la viaţă*, *Va veni, va veni medicul meu dorit* etc.);

b) poeziile de dragoste; ele alcătuiesc unul dintre cele mai frumoase capitole din opera cugetătorului, în care e descrisă o dragoste nostalgică, ce s-a întrerupt la momentul cel mai nepotrivit, rămînînd pentru totdeauna un vis frumos, dar irealizabil. Dintre acestea vom nominaliza poezii ca *21 septembrie*, *Tu te-ai îndepărtat*, *Către L.* etc.;

c) poeziile în care este reflectată frumuseţea naturii; autorul a descris natura în întreaga ei splendoare, încîntat de întinsurile ei miraculoase, de bogăţiile ei dătătoare de inspiraţie (*Stejarul*, *Miezul nopţii în pădure)* etc.;

d) poeziile cu caracter religios; gînditorul laudă faptele lui Dumnezeu, Creatorul Universului (*Nazorei*, *Rugăciune către Hristos*, *Proorocul* ş.a.) Unele poezii conţin un şir de teze de ordin filosofic, spre exemplu: despre existenţă şi nonexistenţă, raţiune şi adevăr *(Întrebările vieţii*, *Viaţa*, *Mărturiile ucigaşului*, *Ce este adevărul?)*.

Către sfîrşitul anilor 80 şi începutul anilor 90 Vasile Laşcu a scris o serie de lucrări cu caracter filosofic – *Ce este viaţa?* (1888), *În ce constă creaţia?* (1892) şi cîteva piese de teatru – *Struldburgii*, *Lebăda neagră*, *Teoria* ş.a. Gînditorul caută să obţină claritate, să pătrundă în esenţa eternelor şi complicatelor probleme ale vieţii, tinzînd să răspundă la întrebările: *Ce este viaţa? În ce constă sensul ei şi ce va fi dincolo de limitele ei?* În aspiraţia de a găsi răspuns la ele, autorul a abordat şi a elucidat un şir de noţiuni şi categorii filosofice: existenţa şi nonexistenţa, materia şi mişcarea, spaţiul şi timpul, schimbarea şi conştiinţa. În lucrarea *În ce constă creaţia?* Vasile Laşcu ne prezintă o clasificare a artelor, însă cea mai mare parte a studiului este consacrată analizei critice a literaturii. Piesele sale de teatru conţin unele teze de ordin filosofic; în comedia *Struldburgii* se face o succintă trecere în revistă a istoriei esteticii, însoţită de analiza şi comentariile cugetătorului. În 1898, în ziarul de limbă rusă *Бессарабец*, a văzut lumina tiparului articolul *Nici reci, nici fierbinţi*, lucrare prin intermediul căreia Vasile Laşcu s-a afirmat, în linii mari, ca teoretician al artelor. Această publicaţie conţine o succintă analiză a literaturii contemporane lui, însă cea mai mare parte este consacrată evidenţierii neajunsurilor ei. Cugetătorul a apreciat înalt în special poeziile lui M. Lermontov şi A. Fet. (De altfel, după toate probabilităţile, poetul preferat al lui Vasile Laşcu a fost Mihail Lermontov).

Evenimentele de proporţii din jumătatea a doua a deceniului al doilea al secolului al XX-lea nu l-au lăsat indiferent nici pe Vasile Laşcu. El considera că războiul mondial a fost provocat de *bandiţii Europei*, în timp ce Rusia era tratată ca jertfă a lor. Firește, nu putem împărtăşi opinia gînditorului, din cauză că acest război a fost provocat atît de Blocul Central, cît şi de Antanta, iar poziţia interesată şi activă a Sankt-Petersburgului privind evenimentele de la Sarajevo, din 1914, a fost unul dintre factorii hotărîtori ce au apropiat izbucnirea lui. Poziţia lui Vasile Laşcu poate fi înţeleasă – el nu chema la întoarcerea armelor împotriva propriilor guverne, ci din contra, făcea apeluri la consolidarea tuturor forţelor.

Orientîndu-se bine în situaţia creată, Vasile Laşcu opina că războiul poate să provoace

explozii revoluționare, să conducă spre transformări esențiale în societate. El a salutat Revoluția din februarie 1917, considerînd că Rusia a păşit pe calea popoarelor civilizate şi a aderat la contextul cultural al omenirii. Cugetătorul susținea că intelectualitatea, fiind purtătorul libertății, a avut de suferit cele mai multe jertfe în lupta neîntreruptă pentru idealurile libertății. Vasile Lașcu specifica, nu fără temei, că democratizarea vieții publice urmează să înceapă de jos, el era pregătit pentru o muncă pașnică îndelungată într-o Rusie democratică și nu dorea noi coliziuni. Evenimentele din octombrie 1917 le respinge plenar, angajîndu-se într-o luptă intransigentă împotriva lor prin intermediul presei periodice, considerînd că socialiștii ruși sînt analfabeți și ignoranți. Escaladarea violenței l-a făcut ireconciliabil vizavi de consecințele revoluției din octombrie 1917.

Sîntem tentați să credem că acapararea puterii de stat de către bolșevici, haosul și anarhia ce veneau de la Răsărit au constituit factorii decisivi care au condiționat unele modificări în concepțiile social-politice ale lui Vasile Lașcu. În 1917 el a fost ales deputat în Sfatul Țării din partea presei basarabene. Comportamentul său în cadrul acestui for, conform aprecierilor cercetătorului Iurie Colesnic, merită respectul urmașilor. Deși își scrie opera în limba rusă, în calitatea-i de președinte al Societății Ziariștilor din Basarabia, a votat Unirea Basarabiei cu România, iar în 1918 a devenit membru al Senatului. În anii 1917–1919 a participat la elaborarea multor proiecte de legi, a depus mari eforturi în vederea creării condițiilor menite să contribuie la ameliorarea situației de criză din societate. La începutul anilor 20 Vasile Lașcu abandonează activitatea politică. În 1928 a editat *Antologia poeziei românești*, culegere înalt apreciată de către profesorul Ștefan Ciobanu. În *Antologie*... au fost incluse unele poezii ale lui M. Eminescu și V. Alecsandri, G. Coșbuc și L. Blaga ș.a., traduse în limba rusă. Fiind membru al colegiului de redacție al revistei *Viața Basarabiei*, Vasile Lașcu, spre sfîrșitul vieții sale, publica, în paginile acestei reviste, creații poetice noi, scrise deja în limba română.

Este dificil de a determina izvoarele ce au contribuit la formarea concepțiilor filosofice ale lui Vasile Lașcu. El nu a creat un sistem filosofic bine conturat, nu a fost adept al unei școli anume, al unui curent filosofic, ci, pur și simplu, și-a expus opiniile față de un șir de fenomene așa cum le înțelegea, fără a face cuiva apologetică. Ținem să remarcăm că identitatea de opinii referitor la un anumit fenomen nu întotdeauna trebuie tratată ca influență. Și totuși, dacă am analiza concepțiile lui Vasile Lașcu pe compartimente, am constata că concepțiile sale etice și cele estetice au tangențe cu idei și opțiuni ale lui Nikolai Cernîșevski, iar multe dintre tezele lui Vasile Lașcu privind religia sînt în mare măsură identice cu opiniile lui Ludwig Feuerbach. Totuși el nu amintește nici de N. Cernîșevski, nici de L. Feuerbach (de primul, probabil, din cauză că astfel ar fi dat dovadă de necuviință, de al doilea, mai curînd fiindcă acesta era ateu, iar în Rusia religia era ideologie oficială). În plus, nu avem dovezi sigure că gînditorul nostru ar fi fost familiarizat cu opera filosofului german. Există de asemenea unele tangențe între concepțiile lui Vasile Lașcu și cele ale lui Vasile Conta: bunăoară, tezele caracteristice principiului cauzalității și determinismului, opinia privind caracterul obiectiv al legilor naturii, opțiunea în favoarea unității dintre senzorial și rațional în procesul de cunoaștere etc. Identitatea de opinii nicidecum nu constituie un indice al influenței concepțiilor lui Vasile Conta asupra ideilor de conținut filosofic expuse de Vasile Lașcu, din cauză că nu avem dovezi că acesta ar fi fost familiarizat cu opera lui Vasile Conta. Ordinea de idei relevată nu atestă influența, ea semnifică mai curînd căutarea în parte a răspunsurilor la unele probleme de bază de ordin filosofic. Tangențele de opinii, totuși, fac dovada existenței unui context filosofic unic, a fenomenului continuității și discontinuității în gîndirea filosofică.

Scrierile filosofice ale lui Vasile Lașcu nu prezintă schimbări spectaculoase de perspectivă, rupturi vizibile. Cugetătorul și-a elaborat de timpuriu ideile de bază de ordin filosofic, limitîndu-se numai la această elaborare, nu atestăm ulterior nici evoluție, însoțită de modificări și reevaluări, nici dezvoltare organică, însoțită de comentarii și credință în propriul adevăr. De

fapt, filosofia era pentru Vasile Lașcu un mecanism de găsire a răspunsurilor la întrebările fundamentale, soluționarea cărora era de neamînat. Nu este exclus că ea ar fi fost pentru gînditorul nostru o pasiune sau abandon al unei crunte realități. Concepțiile filosofice ale lui Vasile Lașcu prezintă interes nu numai prin tematica problemelor abordate, ci și prin profunzimea, cu unele excepții, a investigațiilor. În tentativa de a găsi răspunsuri la întrebările eterne ce stau în fața fiecărui om cu rațiune (iar pentru Vasile Lașcu o atare problemă se așază în jurul dilemei *a fi sau a nu fi*, a sensului vieții), el apelează la o serie de categorii filosofice; *existență* și *nonexistență*, *materie* și *mișcare*, *spațiu* și *timp*, elucidează unele noțiuni filosofice: *senzație*, *rațiune*, *adevăr* etc. Este necesar de precizat că modalitatea de abordare a acestor noțiuni și categorii filosofice, reflectarea lor în contextul rezolvării problemelor de bază denotă o cunoaștere superficială a conținutului acestor componente ale aparatului ideatic al filosofiei. Cu unele excepții, ele nu au pentru gînditor semnificație primară, prioritatea este acordată problemelor vieții și morții, existenței și nonexistenței, adevărului și dreptului la fericire, în timp ce analizei categoriilor și noțiunilor susmenționate le acordă puțină atenție. Concepțiile filosofice ale lui Vasile Lașcu nu formează o totalitate integră, bine conturată, este vorba mai degrabă de o concepere a fenomenelor încadrate în limite mai mult sau mai puțin pronunțate, persistența unor valori, le-am considera bine definite pentru cugetător, care nu numai că nu admiteau devieri concepționale extreme, dar și le conferea acestora un anumit grad de armonie.

O apreciere veridică a concepțiilor filosofice ale lui Vasile Lașcu reclamă necesitatea examinării lor în contextul istoriei gîndirii filosofice românești. Se are în vedere aplicarea fenomenului continuității și discontinuității în gîndirea filosofică națională. Acest proces, fără îndoială, joacă un rol deosebit în istoria gîndirii filosofice din fiecare țară. În Germania concepțiile filosofice ale neokantianiștilor, bunăoară, sînt o modificare (în funcție de noile realități istorice și culturale) a ideilor lui I. Kant. Filosofia lui J. Locke, la rîndul ei, poate fi apreciată la justa valoare în comparație cu cea a lui F. Bacon. Cu mult mai greu pot fi evaluate, în acest sens, ideile filosofice ale lui Vasile Lașcu. Reflecțiile filosofice ale cugetătorului atestă în mod elocvent fenomenul discontinuității în cadrul gîndirii filosofice naționale, acest fapt nu este întîmplător și din cauză că sînt lipsă centre filosofice de tradiție durabilă. Raționamentele filosofice ale lui Vasile Lașcu prezintă un fenomen important de ordin cultural, unele idei abordate apar pe făgașul gîndirii filosofice din Basarabia pentru prima dată: cugetătorul înclină spre conceperea existențialistă a timpului, el fiind primul gînditor din Basarabia care a elucidat problema în cauză, soluționînd-o pe măsura pregătirii, intuiției, inteligenței, pe scurt, a posibilităților sale. În același timp, e de subliniat că el înaintează și teze întîlnite la predecesorii săi. Astfel, afirmațiile lui Vasile Lașcu referitoare la infinitatea spațial-temporală a universului, cognoscibilitatea lumii, rolul principal al rațiunii în procesul de cunoaștere, subordonarea mișcării legilor naturii ș.a. par a fi inspirate din scrierile lui Alexandru Hîjdeu. Vasile Lașcu nu face nici o trimitere la opera lui Alexandru Hîjdeu, după toate aparențele, din cauză că nu era familiarizat cu scrierile acestuia. De altfel, Vasile Lașcu nu amintește de nici un om de cultură, de nici un savant din România, el nu era familiarizat cu operele filosofilor și gînditorilor români, deși era originar din Chișinău, unde a locuit aproape toată viața. El și-a scris opera în limba rusă, cunoștea foarte bine literatura rusă și abia în anii 20 ai secolului al XX-lea a îmbrățișat cultura română. Această realitate nu este și nu poate fi un obstacol în calea aprecierii la justa valoare a creației lui Vasile Lașcu și a determinării locului demn de sine în cadrul gîndirii filosofice naționale. Concepțiile filosofice ale lui Vasile Lașcu sînt o mărturie elocventă a existenței momentului discontinuității în cadrul procesului istorico-filosofic, acest moment îl însoțește pe altul, hotărîtor – cel al continuității; aici este vorba de prezența unei continuități *obiective* și nicidecum subiective.

Existența unor tangențe de opinii dintre tezele lui Vasile Lașcu și paradigmele lui Vasile Conta vine să evidențieze paralelismul persistent, fenomenul continuității și nu pretinde la rolul de a-l plasa pe Vasile Lașcu în cea mai

apropiată vecinătate a lui Vasile Conta. Concluziile obținute în baza utilizării metodei analogiei, suprapunerii tezelor diferiților gînditori nu întotdeauna sînt cele mai veridice, însă ignorarea lor completă nu este cea mai reușită variantă.

În linii generale ideile filosofice expuse de Vasile Lașcu sînt următoarele:

• existența este de un singur tip – prezentul, iar nonexistența – de două tipuri: trecutul și viitorul. Existența este ceva singular, iar nonexistența este alcătuită din două faze. Eternitatea vieții se conține într-un șir de schimbări, sfîrșitul trecutului este începutul ei (al vieții), momentele prezentului alcătuiesc mișcarea ei, iar trecerea spre viitor semnifică eternitatea. Totodată, viața este limitată, fiecare agent al vieții fiind o verigă de legătură dintre intervalele de timp, este limitat în timp, și nimeni și nimic nu poate depăși această limitare. Fiecare clipă a prezentului formează linia de demarcațiune dintre trecutul mort și viitorul fără viață, anume această pauză este viața;

• materia este de două tipuri: cea care posedă formă și cea care este lipsită de formă. Materia care posedă formă este limitată în timp, iar materia lipsită de formă, după toate probabilitățile, are un caracter etern;

• mișcarea este esența și baza existenței, ea nu poate fi concepută nici în afara existenței, nici în afara materiei. Mișcarea este forța motrice a schimbării (existența necesită două condiții: schimbarea și conștiința), ea face posibilă schimbarea formelor de manifestare ale existenței. Mișcarea este esența vieții, mișcarea și viața se află într-o conexiune organică;

• fiind principalele categorii ale materiei, spațiul și timpul se află într-o legătură reciprocă cu materia și totodată o mărginesc. Timpul este nelimitat, iar spațiul infinit, spațiul – timpul, fiind nelimitate, limitează, fiind nemărginite, mărginesc;

• conștiința este o facultate ce determină modalitatea și limitele conceperii existenței de către fiecare *ego*, ea este modul subiectiv de însușire a realității înconjurătoare. Pentru un individ totul există numai în modul în care se concepe și cînd se concepe, în afara ei existența este nonexistență pentru el, mai bine zis, nimic nu există din cauză că nu este prezentă capacitatea de concepere a existenței;

• cunoașterea necesită unitatea senzorialului și raționalului, ea prezintă în sine un proces integru, părțile componente ale căruia se află într-o conexiune organică. Senzațiile nu pot crea în mod independent scheme de cunoaștere a realității înconjurătoare, ele au nevoie de concursul rațiunii, cunoștințele căpătate în baza lor sînt vagi și incomplete. Rațiunea are nevoie de prezența senzațiilor, din cauză că acestea îi furnizează bogățiile sale, îi asigură materialul necesar pentru activitate;

• cunoașterea adevărului este identică obținerii libertății și invers: libertatea poate fi căpătată numai în condițiile cunoașterii adevărului;

• obiect al artei este omul, scopul ei se conține în tendința spre ideal, spre perfecționarea forțelor spirituale ale omului. Este inadmisibil ca arta să se acomodeze, să-și coordoneze sarcinile cerințelor înaintate de o anumită perioadă a existenței omenești, ea trebuie să conțină în sine necesitățile spirituale ale tuturor și fiecăruia, în caz contrar, operele de artă se vor stinge concomitent sau chiar înaintea creatorilor lor.

Cele expuse de noi prezintă, de fapt, niște adevăruri relative, ele purtînd mai mult un caracter aprioric. O apreciere mai obiectivă a concepțiilor lui Vasile Lașcu poate fi întreprinsă numai în urma unei analize mai detaliate a scrierilor gînditorului.

Anatol PETRENCU

ROMÂNIA POSTBELICĂ: DE LA INSTAURAREA DICTATURII COMUNISTE PÎNĂ LA PRĂBUŞIREA EI (1945–1989)

La 26 februarie 1945, Andrei Vîşinski, primul locţiitor al comisarului poporului pentru afacerile externe ale U.R.S.S., a sosit pe neaşteptate la Bucureşti. Pe motiv că *forţe reacţionare se dedau la acte de violenţă, precum şi la sabotaje împotriva armatei sovietice*, A. Vîşinski a cerut regelui Mihai demiterea Guvernului condus de generalul Nicolae Rădescu şi constituirea unui nou Guvern, în care Kremlinul să aibă încredere. El a înmînat regelui o listă cu persoane ce urmau să intre în componenţa noului Guvern.

La replica regelui că o monarhie constituţională trebuie să respecte Legea fundamentală a ţării şi că el, regele, are nevoie să consulte alte oficialităţi române, A. Vîşinski i-a cerut să se grăbească. În cadrul celei de-a doua întrevederi cu regele (1 martie 1945), la care a asistat şi C. Vişoianu, ministrul Afacerilor Externe ale României, la obiecţia acestuia că la Ialta a fost aprobată *Declaraţia cu privire la Europa eliberată*, care prevedea neamestecul Puterilor Aliate în afacerile interne ale ţărilor eliberate de fascism, A. Vîşinski ar fi răspuns: *Ialta?... Ialta sunt eu!*

După un şir de presiuni şi ameninţări, la 6 martie 1945 regele a acceptat, în cele din urmă, Guvernul impus de sovietici, în frunte cu Petru Groza, dominat de comunişti. Astfel, în România a început procesul de comunizare a ţării.

Guvernul condus de P. Groza a îmbunătăţit asigurarea tehnică a armatelor române, ce luptau împotriva trupelor germane şi horthyste, a trimis pe front noi forţe armate.

La 25 martie 1945 Guvernul a adoptat Legea cu privire la reforma agrară, în conformitate cu care a fost confiscat pămîntul marilor latifundiari, lăsîndu-le acestora doar cîte 50 ha. A fost creat un fond de peste 1,4 mln ha, din care peste 1,1 mln ha a fost împărţit ţăranilor. În urma reformei agrare, ponderea gospodăriilor mici şi mijlocii a ajuns la 77%, iar moşierii au dispărut ca pătură socială.

Petru GROZA

Guvernul procomunist condus de P. Groza a adoptat o lege care prevedea curăţarea aparatului de stat de *elementele fasciste*. La Caracal a apărut primul lagăr de deţinuţi politici, în care, iniţial, au fost închişi legionari, mai apoi însă – cei mai diferiţi oponenţi ai Guvernului. Opoziţia politică, reprezentată de Partidul Naţional Ţărănesc (P.N.Ţ.) şi Partidul Naţional Liberal (P.N.L.), a depus eforturi în vederea înlăturării Guvernului P. Groza ca fiind nereprezentativ şi, respectiv, a

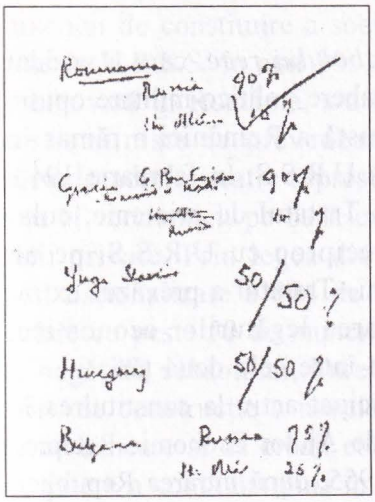

1944, octombrie 18, Moscova. **„Acordul de procentaj" convenit de Stalin și Churchill, prin care influența sovietică în România era de 90%, iar a Aliaților occidentali – de 10%**

nerecunoașterii lui de către marile puteri occidentale. Opoziției i s-a alăturat regele Mihai, care în august 1945 a declarat așa-numita de către comuniști *grevă regală*. El a cerut demisia Guvernului și a refuzat să semneze deciziile Cabinetului P. Groza, care fără semnătura suveranului nu aveau putere juridică. Criza politică internă n-a durat mult. Ea a fost soluționată departe de hotarele României. În decembrie 1945, la Moscova, a avut loc consfătuirea miniștrilor Afacerilor Externe ale S.U.A., Marii Britanii și U.R.S.S., care a recomandat Guvernului P. Groza să coopteze cîte un reprezentant al P.N.Ț. și P.N.L. La începutul anului 1946 completarea a fost făcută, țărăniștii și liberalii au primit cîte un post de ministru fără portofoliu, fapt ce *n-a schimbat cursul politic al Guvernului*, în schimb, la 5 februarie, Marea Britanie și S.U.A. au recunoscut Guvernul României.

Anul 1946 a fost dominat de confruntarea Partidului Comunist din România (P.C.R.) cu opoziția și de alegerile parlamentare din 19 noiembrie. Blocul Partidelor Democratice (B.P.D.), constituit la 17 mai, în a cărui componență intrau P.C.R., Partidul Național-Popular, P.N.L., Partidul Social Democrat, P.N.Ț. și Frontul Plugarilor, condus de comuniști, a publicat tot atunci programul său în calitate de platformă electorală. Atenția principală a fost acordată soluționării problemelor economice. În domeniul politicii interne se preconiza *întărirea regimului democratic în cadrul monarhiei constituționale*, în sfera politicii externe – prietenia și colaborarea cu U.R.S.S., cu țările numite de *democrație populară*.

Pentru forțele de opoziție, în special P.N.Ț. și P.N.L., a apărut șansa de a-și restabili pozițiile în viața politică a țării. Însă alegerile parlamentare, deși erau declarate „libere și democratice", au debutat cu falsuri la întocmirea listelor electorale și s-au încheiat cu mistificarea grosolană a rezultatelor alegerilor. Ele au decurs sub controlul strict al autorităților sovietice, iar după anunțarea rezultatelor, buletinele de vot au fost distruse. După cum s-a declarat oficial, circa 80% din voturile alegătorilor au revenit B.P.D.

În urma alegerilor parlamentare, P. Groza a format un nou guvern, bazat pe principii paritare – cîte patru reprezentanți de la fiecare formațiune-membru a B.P.D. În noua componență a Guvernului comuniștii și-au întărit pozițiile, ocupînd portofoliile ministerelor economiei, transporturilor, de interne etc.

În plan internațional, România a participat la lucrările Conferinței de pace de la Paris din vara și toamna anului 1946, exprimînd o serie de cerințe, printre care: recunoașterea cobeligeranței României, a faptului că ea a intrat în război nu la 12 septembrie 1944 – așa cum s-a insistat în proiectul Tratatului de Pace, ci la 23 august 1944. Cerințele României însă nu au fost satisfăcute.

După redactarea finală a Tratatului de Pace de către Consiliul Miniștrilor Afacerilor Externe (U.R.S.S., S.U.A., Marea Britanie, Franța), la 10 februarie 1947 el a fost semnat de România, pe de o parte, și de Puterile Aliate și Asociate, pe de altă parte. În conformitate cu Tratatul de Pace, frontierele României au fost stabilite așa cum erau la 1 ianuarie 1941. României i s-a recunoscut că a participat activ la războiul împotriva Germaniei hitleriste, dar nu i s-a acceptat cobeligeranța. Tratatul a recunoscut drepturile României asupra Transilvaniei, anulîndu-se,

10 februarie 1940. **Delegația României semnează tratatul de pace**

astfel, Dictatul de la Viena. Frontiera dintre România și Ungaria a fost restabilită astfel cum exista la 1 ianuarie 1938. România a obținut sprijinul Puterilor Aliate în intrarea ei în O.N.U. Deosebit de grele au fost, însă, clauzele economice. Așa cum a arătat istoricul V. F. Dobrinescu, cheltuielile României, legate de îndeplinirea reparațiilor datorate Aliaților, s-au ridicat la 1,2 mlrd dolari. Cu toate condițiile extrem de grele ale Tratatului pentru România, în august 1947 Adunarea Deputaților a aprobat în unanimitate (cu 224 voturi) Legea privind ratificarea Tratatului de Pace dintre România și Puterile Aliate și Asociate.

În situația în care România se afla sub controlul sovieticilor, au crescut numeric rîndurile P.C.R., reprezentanții lui au ocupat cele mai importante posturi în aparatul de stat. A. Pauker devenise ministru de Externe, E. Bodnăraș – ministru al Apărării, Gh. Gheorghiu-Dej – ministru al Economiei Naționale.

Către sfîrșitul anului 1947 în România opoziția față de comuniști fusese lichidată, iar baza socială a regalității devenise izolată și puternic slăbită. La 30 decembrie P. Groza și Gh. Gheorghiu-Dej, solicitînd audiență, i-au cerut regelui demisia. După cîteva ore de ezitare, regele Mihai a fost nevoit să semneze actul de abdicare. În seara aceleiași zile, Parlamentul a proclamat România republică populară. La 31 ianuarie 1949 fostul rege, în vîrstă de 26 de ani, luînd bunurile ce aparțineau Casei regale, într-un tren special, a plecat spre Elveția, stabilindu-se apoi în Marea Britanie.

În condițiile *războiului rece*, care a scindat omenirea în două tabere politico-militare opuse, conducerea comunistă a României a rămas în sfera de influență a U.R.S.S. În februarie 1948, România a semnat Tratatul de prietenie, colaborare și ajutor reciproc cu U.R.S.S. pe un termen de 20 de ani. Tratatul a prevăzut extinderea și aprofundarea legăturilor economice, politice și culturale între cele două țări.

România a participat activ la constituirea în 1949 a Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (C.A.E.R.), iar în 1955, după intrarea Republicii Federale Germania în blocul N.A.T.O., ea a semnat, împreună cu alte state totalitar-comuniste, Tratatul de la Varșovia.

O dată cu instaurarea dictaturii P.C.R., în România a început formarea structurilor de stat totalitar-comuniste. După aprobarea Constituției din 13 aprilie 1948 a fost constituit Comitetul de Stat al Planificării, în fruntea căruia s-a situat Gh. Gheorghiu-Dej, primul secretar al P.C.R. (Din 1948, după fuziunea cu social-democrații, partidul și-a schimbat denumirea în Partidul Muncitoresc Român, iar din 1965 pînă în decembrie 1989 s-a numit din nou P.C.R). Au fost formate, de asemenea, Comitetul Controlului de Stat, Comitetul Securității de Stat, Miliția etc.

După ce comuniștii au obținut puterea deplină, României i-a fost impus modelul stalinist al socialismului administrativ de comandă, ceea

6 martie 1945. **Miting la București cu ocazia instalării Guvernului P. Groza.**

ce a însemnat *internaționalizarea* concepției și practicii de constituire a socialismului, cristalizate în U.R.S.S. în anii 30. Politica economică, promovată în România, s-a bazat pe teze leninist-staliniste ce prevedeau construirea prin metode administrativ-represive a sectorului de stat al economiei, pe baza exproprierii proprietății private. Prin legea din 11 iunie 1948 au fost naționalizate 8 894 de întreprinderi industriale cu peste 50 de muncitori fiecare, precum și bogățiile subsolului, întreprinderile de transport, de construcție a navelor maritime, societățile bancare și de credit etc. Campania de expropriere a continuat pînă în 1950 pe baza altor decrete – din 3 noiembrie 1948, 2 aprilie 1949, 20 aprilie 1950. Ca rezultat, în proprietatea statului totalitar comunist au trecut toate întreprinderile industriale mijlocii, băncile și societățile de credit care nu intraseră sub incidența Legii din 11 iunie 1948, spitalele, farmaciile, cinematografele, hotelurile, întreprinderile comerciale.

A doua direcție de activitate politico-economică a comuniștilor a fost colectivizarea agriculturii. Nu trecuseră nici patru ani de la împroprietărire, că a început deja campania de creare forțată a sectorului de stat în agricultură și a cooperativelor agricole. În iulie 1949 au fost constituite primele cinci gospodării colective, spre sfîrșitul anului 1950 erau deja 1027 asemenea gospodării, care au întrunit 67 mii de familii țărănești. Productivitatea muncii în aceste unități agricole a fost însă sub așteptările scontate. În 1951, de pildă, în gospodăriile particulare roada la hectar la grăunțoase și alte culturi agricole a fost mai mare decît în cele cooperatiste.

În ciuda acordării unor ajutoare substanțiale de către stat prin constituirea stațiilor de mașini și tractoare, în pofida agitației intense, în pofida diferitelor mijloace de presiune asupra țăranilor pentru a-i sili să intre în gospodăriile colective, inclusiv represiunile împotriva celor care s-au opus (numai în perioada 1949–1953 au fost arestați circa 80 000 de țărani), colectivizarea în România nu prindea rădăcini. La sfîrșitul anului 1955 în gospodăriile colective au intrat doar 14 la sută din familiile de țărani, iar pămîntul arabil pe care îl lucrau era de numai circa 12 la sută din totalul terenurilor arabile ale țării. Rezistența țăranilor români a încetinit ritmul colectivizării în masă. De-abia la sfîrșitul anilor 50 autoritățile comuniste au intensificat procesul de colectivizare compactă, pentru ca, în cele din urmă, în primăvara anului 1962, colectivizarea să se considere oficial încheiată. În sectorul socialist al agriculturii au fost atrase 3,44 milioane de familii țărănești, care lucrau 96% din pămîntul arabil al țării.

Ca rezultat al instaurării dictaturii comuniste, a fost afectată deosebit de grav viața spirituală a țării. Ideologia marxist-leninistă, trecută prin optica stalinistă, a devenit dominantă în țară. Intelectualitatea de elită a României, în marea ei majoritate, a fost etichetată *burgheză* și a fost, în parte, supusă represiunilor, în parte – marginalizată.

Prezența elementului rus (sovietic) în viața spirituală a României devine totală. Încă în 1945 la București a fost înființat Institutul Pedagogic de Limbă și Literatură Rusă *Maksim Gorki*. În același an și-au început activitatea Editura și Librăria *Cartea rusă*, în 1948 a fost deschis Muzeul româno-rus cu filiale în 27 de orașe ale țării, în școlile de toate gradele a fost introdusă limba rusă ca obiect de studiu obligatoriu. În toate școlile trebuia să fie create în mod obligatoriu cercuri ale Asociației Române pentru legături de prietenie cu Uniunea Sovietică (A.R.L.U.S.) – unele pentru elevi și altele pentru învățători și profesori. Durata de școlarizare în licee s-a redus la 10 ani, ca la sovietici, sistemul de notare a cunoștințelor a fost de asemenea preluat din U.R.S.S. – de la 1 la 5.

Între 1944 și 1956 în România au fost propagate pe larg lucrările și personalitatea zeificată a lui I. V. Stalin. Au fost editate în tiraje enorme cele 12 volume ale *operelor* lui Stalin, cărți și broșuri aparte. *Cursul scurt al istoriei P.C.(b) din Rusia* a suportat cîteva ediții, au fost publicate biografia lui Stalin, culegeri de lucrări de popularizare, de versuri consacrate *genialului conducător*. Pe parcursul mai multor ani, pînă la moartea generalisimului roșu, osanalele din presă la adresa lui n-au încetat. Brașovul a fost numit *Orașul Stalin*. Într-un mod falsificat erau prezentate *realizările* construcției socialismului în Uniunea Sovietică.

Teza lui Stalin despre așa-numita *înăsprire a luptei de clasă în timpul construirii socialismului* a fost pe larg pusă în practică în România. În eșalonul superior al puterii de stat și de partid lupta pentru influență a devenit o permanență. În 1948 a fost exclus din partid și arestat L. Pătrășcanu, unul dintre conducătorii P.C.R.,

intelectual cu autoritate, un rival potențial al lui Gh. Gheorghiu-Dej. În 1952, sub pretextul *devierii de dreapta*, au fost excluși din P.C.R. Ana Pauker, Teohari Georgescu și Vasile Luca – grupul comuniștilor moscoviți (care, pînă spre sfîrșitul războiului, au activat la Moscova în cadrul Internaționalei Comuniste). După excluderea lor din partid s-a întărit considerabil grupul staliniștilor naționali, în frunte cu Gh. Gheorghiu-Dej. Din iunie 1952 pe lîngă funcția de prim-secretar al P.C.R el deținea și funcția de prim-ministru.

Gheorghe GHEORGHIU-DEJ

Moartea lui Stalin și critica cultului personalității lui, ce s-au făcut auzite la Moscova, l-au pus în gardă pe dictatorul stalinist din București. În 1954 L. Pătrășcanu a fost judecat și împușcat. După opinia unor autori, rușii l-ar fi putut eventual folosi pe L. Pătrășcanu *drept candidat la șefia unui partid comunist destalinizat.*

Zeci de mii de deținuți politici, închiși în temnițele comuniste, au murit muncind la săpatul canalului Dunărea-Marea Neagră; în multe închisori a fost aplicată metoda reeducării prin violență, cunoscută mai ales datorită *fenomenului Pitești.*

În 1957, liderul comuniștilor români Gh. Gheorgiu-Dej a inițiat noi arestări, în special în rîndul intelectualilor. A fost demis din post M. Constantinescu, ministru al Învățămîntului. Astfel, a fost întărită linia dogmatică stalinistă în detrimentul *dezghețului* hrușciovist.

La sfîrșitul anilor 50 politica externă și internă promovată de Gh. Gheorghiu-Dej a suferit schimbări importante. În condițiile slăbirii substanțiale a dictatului direct al Moscovei asupra Bucureștilor, au apărut unele divergențe între conducătorii comuniști ai României și cei ai U.R.S.S. Este vorba de neacceptarea de către conducerea de la București a propunerilor de specializare a țărilor membre ale C.A.E.R., în conformitate cu care România urma să se *specializeze* în dezvoltarea prioritară a agriculturii, fapt ce ar fi condus în ansamblu la o economie națională ineficientă. Propunerea a fost cu atît mai inacceptabilă cu cît încă din 1955 comuniștii români au elaborat calea românească de construire a socialismului, care prevedea, între altele, dezvoltarea prioritară și accelerată a industriei, în special a celei grele.

Cu toate divergențele existente, Gh. Gheorghiu-Dej a reușit să-i convingă pe sovietici să-și retragă armatele de pe teritoriul României, fapt realizat în 1958.

La începutul anilor 60 conducerea României s-a orientat spre o colaborare economică strînsă cu statele occidentale. Cota-parte a acestora din urmă în comerțul extern al României a crescut simțitor: de la 22,3% în 1961 pînă la 37% în 1975. În anii 60–70 România a semnat peste 260 de acorduri de lungă durată de colaborare economică, industrială, tehnică etc. cu statele occidentale, inclusiv au fost construite 33 de societăți mixte de producție și comercializare. Raționamentele ce au stat la baza acestei activități au fost următoarele: importul tehnologiilor moderne, mobilizarea largă a resurselor interne, folosirea forței ieftine de muncă puteau permite industrializarea rapidă și asigurarea progresului țării.

O dată cu extinderea și adîncirea raporturilor economice cu Occidentul, conducerea României a depus eforturi în vederea distanțării de U.R.S.S., strădanii ce au dat anumite rezultate. Dacă în 1961 cota-parte a U.R.S.S. în comerțul extern al României era de 40,1%, în 1975 ea s-a redus la 27% (în 1980 – la 17,5%).

În 1964 România și-a oferit serviciile de mediere în conflictul sovieto-chinez, fapt care, în opinia lui Hrușciov, a dus la agravarea divergențelor chino-sovietice și, respectiv, la critici la adresa Bucureștilor. În aprilie 1964 a fost publicată *Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale*, considerată de unii autori drept *Declarație de independență* a României.

Politica internă inițiată în anii 60 de către Gh. Gheorghiu-Dej, continuată apoi de către N. Ceaușescu, poate fi considerată de *derusificare* și de *desovietizare*. În 1963 a fost redeschis Institutul de Studii Sud-Est Europene care edita

publicația *Revue des etudes sud-est europeennes*. Din 1965 Institutul de Istorie Universală începe să poarte numele marelui istoric Nicolae Iorga, întemeietorul acestui institut. În 1961 s-a revenit la durata de învățământ de 12 ani în licee, iar ceva mai înainte (în anul de studii 1957–1958), s-a revenit la sistemul tradițional de notare de zece puncte.

O dată cu reîntoarcerea la instituțiile științifice tradiționale, cu deschiderea noilor așezăminte de cercetare, a avut loc lichidarea celor prosovietice. Astfel, în 1959 și-a încetat activitatea Editura *Cartea rusă*, în 1963 a fost închis Institutul de cercetări româno-sovietice și Muzeul româno-rus. În 1964 Institutul Pedagogic de Limbă și Literatură Rusă *Maksim Gorki* a fost transformat în Institutul de Limbi și Literaturi Străine.

Noile autorități comuniste au schimbat denumirile străzilor, instituțiilor, cinematografelor. *Orașul Stalin* a revenit la vechea sa denumire – Brașov. Au fost schimbate radical accentele în cercetările istorice. A fost *o perioadă* (1960–1965 – *A.P.*) *de antislavonism, de redescoperire a originii latine, de diminuare a rolului rușilor*. În 1964 la București a fost publicată traducerea manuscrisului lui K. Marx *Însemnări despre români*. Totuși în *Introducere* la ediția română a *Însemnărilor* lui Marx academicianul A. Oțetea și S. Schimwann n-au scris nimic despre politica externă a Rusiei țariste în Balcani. În această problemă cuvîntul i s-a oferit însuși întemeietorului materialismului istoric, care, în mod special, în documentul B-63, *Ruşii în Moldova şi Ţara Românească,* a arătat de pe poziții proletare, de clasă, politica imperială a Rusiei feudale în Balcani în toată goliciunea ei, scriind despre nedreptatea ocupării Basarabiei la 1812, despre diferite planuri de anexare totală sau parțială a Principatelor Române de către ruși etc.

Deci, procesul de destalinizare, început în U.R.S.S. și urmat în alte state ale Europei de Răsărit și de Sud-Est, n-a ajuns în România. În opinia unor autori, *dezgheţul lui Hruşciov n-a străbătut pînă la malurile româneşti.* Dînd o înaltă apreciere hotărîrilor congresului al XX-lea al P.C.U.S., care a acuzat teoria și practica stalinismului, Gh. Gheorghiu-Dej s-a temut ca procesul de democratizare să nu aibă urmări negative asupra poziției sale în stat și în partid, și, întorcîndu-se de la Moscova, a declarat că în România destalinizarea începuse încă în 1952. Astfel, el și echipa sa, în care intra și N. Ceaușescu, viitorul conducător de stat și de partid, mai mult sau mai puțin, *au rămas fideli stalinismului.*

Totuși, schimbarea atmosferei generale din cadrul lagărului socialist a permis conducerii române să elibereze țara de tutela U.R.S.S., să se distanțeze cît de cît de modelul sovietic al socialismului de cazarmă impus României în economie, ideologie, învățămînt, politica externă etc. Cercetătorii istorici au început să

Nicolae CEAUȘESCU

trateze obiectiv natura relațiilor româno-ruse. A fost pus începutul unui proces de derusificare a societății românești. Am putea susține, cu unele rezerve, că destalinizarea în România a căpătat forma de derusificare. Așa-numitele *manifestări de antisovietism* trebuia să fie respinse și considerate ca neîntemeiate.

Politica externă căpătase deja o orientare nouă. În istoriografia sovietică ea a fost numită *linia deosebită* a României, diferită de cea a țărilor blocului răsăritean: nedorința României de a participa la specializările în cadrul C.A.E.R., orientarea ei spre o colaborare economică mai strînsă cu Occidentul.

Între timp au intervenit schimbări în U.R.S.S.: *pensionarea* lui Hrușciov și venirea la putere a lui Brejnev au pus capăt manifestărilor încă destul de slabe de destalinizare reală din Uniunea Sovietică, au îndepărtat pentru decenii (ceea ce se numește acum *anii stagnării*) înțelegerea profundă a stalinismului, specific nu numai fostei U.R.S.S.

În martie 1965, măcinat de boală, a murit Gh. Gheorghiu-Dej. După cum susțin unii autori, problema succesiunii lui Gh. Gheorghiu-Dej fusese hotărîtă de acesta încă pe la sfîrșitul anilor

50, cînd *dictatorul român îl desemnase pe tînărul Nicolae Ceauşescu ca viitor lider al partidului.*

N. Ceauşescu s-a născut în ianuarie 1918, la Scorniceşti, judeţul Olt, în familia unor ţărani săraci cu mulţi copii. Făcînd cunoştinţă cu Gh. Gheorghiu-Dej în închisoare, după eliberare, cu sprijinul acestuia, N. Ceauşescu a urcat, pas cu pas, treptele ierarhiei de partid. În 1965 Ceauşescu a fost ales în fruntea partidului comunist, fiind în acel moment un *primus intepares*, dat fiind faptul că partidul împărtăşea la moment principiul conducerii colective, interzicînd cumulul funcţiilor de stat şi de partid. Nu trecuseră nici doi ani de la aprobarea noului statut al P.C.R., care interzicea cumulul de funcţii, că N. Ceauşescu a şi fost ales preşedinte al Consiliului de Stat al României. De la congresul al X-lea al P.C.R.(1969), cînd în organele de partid au fost promovaţi adepţii lui Ceauşescu, aşa cum a menţionat istoricul Vlad Georgescu, *putem socoti că preluarea puterii de către acestea era acum desăvîrşită.*

În perioada iniţială a conducerii lui N. Ceauşescu (1969–1971), în România au fost reabilitaţi numeroşi deţinuţi politici. Partidul a încurajat iniţiativa particulară a *mandatarilor*, permiţînd deschiderea restaurantelor, prăvăliilor particulare etc. Cel mai mult au avut de profitat de pe urma politicii liberale a lui Ceauşescu cultura, învăţămîntul, ştiinţa, inclusiv cea istorică, deoarece partidul a dat dovadă de dezinteres ideologic oficial etc.

În economie regimul a obţinut rezultate pozitive. Traducerea în viaţă a politicii de industrializare rapidă a condus la creşterea substanţială a capacităţilor industriale ale României. În anii 70 în ţară a fost format un nou complex industrial solid. Au apărut ramuri netradiţionale pentru România: construcţia de maşini-unelte, electronica, construcţia de calculatoare etc. Aceste succese însă au fost obţinute în condiţiile unei centralizări excesive a planificării de stat şi sub controlul rigid al partidului. Totodată, partidul a elaborat planuri de construire a unor mari obiective industriale, întreprinderi siderurgice, rafinării de petrol etc., legate de colosale importuri de materii prime şi carburanţi.

În politica externă regimul Ceauşescu a continuat linia iniţiată de Gh. Gheorghiu-Dej, poziţie deosebită de celelalte state membre ale Organizaţiei Tratatului de la Varşovia (O.T.V.) în anumite probleme, împotrivirea faţă de tendinţele de limitare a suveranităţii de stat în cadrul C.A.E.R. etc. Cîteva acte curajoase de politică externă i-au adus lauri conducătorului comunist român. Este vorba de stabilirea, în 1967, a relaţiilor diplomatice cu Germania Federală, în condiţiile în care ea nu recunoscuse existenţa fostei R.D.G. şi pretindea la rolul de reprezentant unic al tuturor germanilor. La insistenţa R.D.G., ţările socialiste, cu excepţia U.R.S.S., nu aveau stabilite relaţii diplomatice cu R.F.G., deşi Consfătuirea conducătorilor ţărilor membre ale O.T.V., din 1966, de la Bucureşti, recunoscuse necesitatea îmbunătăţirii relaţiilor cu ambele state germane. România a fost prima care a făcut pasul respectiv.

Dar cel mai mult a contribuit la creşterea autorităţii interne a lui Ceauşescu poziţia lui fermă de condamnare a intervenţiei U.R.S.S, împreună cu cinci aliaţi ai ei, în Ceho-Slovacia, în august 1968. De acum înainte Ceauşescu va fi un aprig luptător împotriva teoriei şi practicii suveranităţii limitate a ţărilor socialiste, aşa-numita *doctrină Brejnev*, care prevedea *responsabilitatea colectivă a ţărilor socialiste pentru soarta comunismului în fiecare din ele*, aceasta fiind singurul argument, în condiţiile absenţei unei baze juridice internaţionale pentru introducerea forţelor armate.

România socialistă, proclamîndu-se şi ţară *în curs de dezvoltare*, a aderat la un şir de organisme internaţionale, ignorate de celelalte regimuri comuniste din considerente ideologice. Deci, politica externă i-a adus dividende lui Ceauşescu, însă a vorbi în mod serios despre o politică independentă a lui faţă de Moscova nu avem temeiul din mai multe considerente, cele mai importante fiind marea dependenţă a României faţă de materiile prime sovietice şi – poate chiar cel mai important – nedorinţa conducerii române de a depăşi modelul stalinist al socialismului, geamăn cu cel sovietic.

Anii 70–80 au fost perioada consolidării regimului puterii personale a lui N. Ceauşescu, a neostalinismului în România. Impresia pe care a avut-o în urma vizitei în China şi în Coreea de Nord a devenit un important imbold în procesul de consolidare a dictaturii personale. Ceauşescu însuşi a menţionat că, fiind în China, a avut întîlniri *deosebit de cordiale* cu Mao Tzedun, cu alţi tovarăşi din conducerea de partid şi de stat a R.P. Chineze. Analiza materialelor şi documentelor vizitei lui în China şi în Coreea de Nord

permit a trage concluzia că ea (vizita) a exercitat o influență dacă nu determinantă, apoi, cel puțin, foarte mare asupra formării concepției *educării omului nou*, asupra metodelor de conducere a dezvoltării bazei materiale și spirituale a societății românești.

Întorcîndu-se din China, N. Ceaușescu a supus criticii politica economică promovată de Gh. Maurer, precum că nu ar fi destul de accelerată, că nu ar fi pus accentul pe dezvoltarea industriei grele etc. La consfătuirea de lucru cu activul de partid din domeniul ideologiei și al activității politice și social-culturale din iulie 1971, apoi la plenara C.C. al P.C.R., din noiembrie 1972, conducătorul partidului a pus accente deosebite pe rolul activiștilor de partid în toate domeniile vieții umane. Din iulie 1971 pînă în noiembrie 1974 pot fi observate tot mai multe semne de manifestare a cultului personalității și de orientare spre un nou regim politic, cel prezidențial. Așa cum a menționat Vl. Georgescu, secretarul general al partidului nu se mai așază acum doar în rîndul *eroilor* clasei muncitoare, el începe să se vadă la capătul unui lung șir de principi, regi, voievozi, de la care încearcă să-și tragă o legitimitate pînă atunci ignorată...

În 1972 N. Ceaușescu a anunțat că rotația cadrelor va deveni un principiu de bază al politicii partidului. În 1973 își începe cariera politică Elena Ceaușescu, soția dictatorului. În 1974 N. Ceaușescu devine președinte al țării. În România s-a instaurat un regim dictatorial al puterii personale a lui N. Ceaușescu, care a cumulat toate posturile principale de stat și de partid: secretar general al P.C.R, președinte al României, comandant suprem al Forțelor Armate, președinte al Frontului Democrației și Unității Socialiste etc. Elena Ceaușescu, neavînd nici măcar studii liceale, devenise între timp *academician doctor-inginer*, specialist cu *renume mondial* în domeniul chimiei polimerilor și cumulase posturi foarte importante de președinte al Comitetului de Stat pentru Știință și Tehnică, prim-viceprim-ministru al Guvernului. Nicu Ceaușescu, feciorul dictatorului, fusese „ales" prim-secretar al Uniunii Tineretului Comunist și numit ministru pentru problemele tineretului. Frații, surorile, rudele apropiate au ocupat de asemenea posturi-cheie în organe de stat.

Concentrînd toată puterea de stat în mîinile sale, N. Ceaușescu s-a dedat unui voluntarism nemaiîntîlnit în țările civilizate, dînd cu orice ocazii *indicații prețioase* în toate domeniile – industrie, agricultură, cercetare, artă, învățămînt, – astfel *anihilînd spiritul de inițiativă și răspundere la toate nivelurile, și care, pe deasupra, ținînd seama de calitatea conducerii superioare, a mărit riscul adoptării unor măsuri arbitrare sau de-a dreptul greșite din punct de vedere economic*.

N. Ceaușescu a insistat să se mărească considerabil fondurile de dezvoltare în detrimentul celor de consum, a insistat asupra accelerării unor obiective industriale ambițioase. Intervențiile arbitrare în dezvoltarea economică au adîncit criza de care se lovise economia românească la sfîrșitul anilor 70. Dezvoltarea exagerată a industriei de prelucrare a petrolului a condus la apariția unor probleme. Cumpărînd pe baza creditelor occidentale tehnologii moderne, România a construit gigantice rafinării de petrol cu o capacitate sumară anuală de 36 mln tone. Extragerile românești de petrol, în anii cei mai buni, au fost de 11–14 mln tone pe an, restul urma să fie importat din străinătate (din U.R.S.S. – 5–8 mln tone). Produsele industriei de prelucrare a petrolului urmau să fie exportate în țările occidentale, astfel urmărindu-se achitarea creditelor, iar apoi obținerea valutei atît de necesară țării. Însă s-a întîmplat ceea ce n-a putut prevedea nimeni: războiul iranoirakian a condus la reducerea considerabilă a exportului de țiței; prețurile la petrol s-au majorat de două și mai multe ori, ceea ce a făcut nerentabilă cumpărarea materiei prime și exportarea produselor finite în Occident. Precum a subliniat, pe bună dreptate, cercetătoarea moscovită N. Feit, *lipsa în mecanismul economic al României a pîrghiilor ce ar asigura o reacție rapidă a economiei naționale la schimbările de conjunctură a prețurilor pe piețele de materii prime nu i-au permis țării să evite influența negativă a crizei energetice din a doua jumătate a anilor 70*. În anii 1976–1980 cheltuielile pentru procurarea din străinătate a materiei prime au depășit de două ori veniturile obținute în urma comercializării producției ramurilor de prelucrare a acestor materii prime și carburanților. În 1980 deficitul în comerțul extern al României a fost de 14,5 mlrd lei-valută, din care 14,3 mlrd lei-valută s-au adunat în ultimii cinci ani. Astfel, a apărut problema datoriilor externe.

Economia țării n-a fost în stare să producă mărfuri industriale competitive pe piața occidentală. Este adevărat că nici Occidentul n-a deschis larg porțile pentru importul mărfurilor românești, promovînd o politică protecționistă a pieței sale interne.

Alte momente negative au apărut în economia propriu-zisă a țării. Industrializarea forțată, ambițiile de gigantism ale lui Ceaușescu au condus la disproporții serioase în dezvoltarea complexului economic național al României. După cum a menționat însuși N. Ceaușescu la conferința națională a P.C.R. din decembrie 1982, în economia țării au apărut disproporții între industria extractivă și cea prelucrătoare, între necesitățile economiei naționale în energie și posibilitățile bazei energetice. A scăzut și calitatea mărfurilor destinate exportului. Problema îmbunătățirii calității produselor de export a devenit o *prioritate a priorităților*. Epuizarea, la sfîrșitul anilor 70, a factorilor extensivi de creștere economică, a greutăților trecerii economiei naționale a țării pe calea de dezvoltare intensivă, conjunctura economică nefavorabilă, disproporțiile dintre ramurile economiei naționale au afectat greu populația țării. Din 1979 ritmurile de creștere a venitului național au scăzut brusc. Dacă în anii 1976–1980 creșterea venitului național brut a fost de 8,0% anual, apoi în 1980–1981 a fost de 2,3% în comparație cu prevederile planului de 8,8% anual.

În anii 80 s-a constatat o scădere a ponderii statelor occidentale în relațiile comerciale și economice ale României, o creștere a cotei statelor comuniste.

În anii 70–prima jumătate a anilor 80 șaizeci la sută din volumul comerțului românesc cu țările occidentale reveneau S.U.A., R.F.G., Italiei și Franței.

Pînă la mijlocul anilor 70 S.U.A. au avut un rol modest în relațiile economice ale României. Apoi situația s-a schimbat: cota-parte a S.U.A. a început să se mărească, și în 1980 volumul comerțului bilateral a atins suma de un miliard de dolari. România a semnat mai multe acorduri de cooperare tehnică și industrială în așa ramuri ca electronica, farmaceutica, industria extractivă, chimică. Din 1980 România a investit sume de bani pentru exploatarea cărbunelui cocsificabil în S.U.A.

Conducerea comunistă a României a apreciat pozitiv evoluția raporturilor româno-americane, și în mod special, faptul acordării clauzei națiunii celei mai favorizate României de către S.U.A. Statele Unite, însă, n-au acordat acest avantaj pe o bază permanentă, ci îl prelungeau anual, folosind uneori această procedură drept mijloc de apărare a drepturilor omului în România. Astfel, în martie 1983, președintele S.U.A. R. Reagan a anunțat că intenționa să retragă, începînd cu 30 iunie 1983, clauza națiunii celei mai favorizate acordată României în legătură cu aprobarea de către Consiliul de Stat a unui decret ce obliga cetățenii români care doreau să părăsească definitiv țara să compenseze cheltuielile statului pentru căpătarea studiilor superioare și liceale. Intenția președintelui S.U.A. n-a fost tradusă în viață, deoarece partea română a făcut pași concreți pentru a preîntîmpina o perspectivă negativă în relațiile româno-americane.

Locul al doilea în relațiile economice ale României cu țările occidentale l-a ocupat R.F.G. Între România și R.F.G. au fost semnate peste 50 de acorduri de lungă durată de cooperare, funcționa o bancă mixtă *București–Frankfurt*. Partea germană, însă, a dat dovadă de o grijă permanentă față de problemele nemților din România, fapt ce nemulțumea de multe ori regimul comunist de la București.

Au fost intensive legăturile economice cu Italia, autoritățile române putînd stabili relații prietenești nu numai cu structurile de stat italiene, ci și cu forțele politice ale așa-numitului *arc constituțional* italian. În anii 1975–1980 volumul comerțului între aceste două țări s-a dublat, atingînd suma de 4 168,9 mln lei-valută.

Relațiile regimului ceaușist cu Franța au suferit unele modificări. În a doua jumătate a anilor 70 relațiile româno-franceze au reprezentat o continuare logică a colaborării dintre cele două țări, stabilită încă la sfîrșitul anilor 60. În această ordine de idei, ziarul francez *Le Figaro* sublinia că la finele deceniului al șaptelea, raporturile româno-franceze au fost *bune într-atît, încît aceasta a fost în general posibil între țări cu regimuri diferite*. La sfîrșitul anilor 70 începutul anilor 80 relațiile româno-franceze s-au agravat mult. După cum au menționat specialiștii în domeniu, cauzele recrudescenței raporturilor au fost: înrăutățirea climatului internațional, în special a relațiilor Est–Vest; efectele negative și de amploare pe multiple planuri ale politicii economice ceaușiste, creșterea dependenței României față de colaborarea în cadrul C.A.E.R.,

în special față de raporturile economice cu U.R.S.S., fapt care, la rîndul său, a permis Franței să conchidă că România nu va putea promova o politică externă cu adevărat independentă; încercarea conducerii române de a depăși criza economică din țară pe contul reducerii programelor sociale, a nivelului de trai al populației și a înăspririi regimului politic, fapt ce a provocat critici vehemente din exterior la adresa lui Ceaușescu, reducerea completă a prestigiului internațional al acestuia.

Totodată, după cum s-a subliniat în literatura de specialitate, relațiile româno-franceze au fost modificate o dată cu venirea la putere a lui François Mitterrand. În anii 60 Franța a sprijinit politica externă *deosebită* a Bucureștilor (deosebită față de politica de bloc a țărilor membre ale Tratatului de la Varșovia), Parisul a sprijinit *disidența română* în cadrul fostului bloc de răsărit. Însă, după alegerea lui F. Mitterrand în calitate de președinte al țării, Franța s-a dezis de rolul tradițional de apărătoare a *independenței* politice a țărilor din Europa de Răsărit, inclusiv a României, de hegemonia U.R.S.S. și a început să-și consolideze legăturile cu acele state, care erau predispuse să efectueze *transformări progresiste* interne în sensul debarasării de *modelul sovietic impus de Ialta*, altfel spus, debarasarea de stalinismul intern. Conducerea României n-a fost în stare să aprecieze, nici să reacționeze adecvat la aceste momente noi în politica externă a Franței.

N. Ceaușescu considera, ca și mai înainte, că problemele interne nu trebuie să influențeze relațiile externe. Era de așteptat ca în noile condiții România va pierde statutul de *partener privilegiat* al Franței.

La mijlocul anilor 80 criza economică a devenit și mai acută. Ea s-a agravat și din cauza ambiției lui Ceaușescu de a plăti datoriile externe ale României pînă în 1990, reducînd simțitor importul, inclusiv strictul necesar (piese de schimb, medicamente etc.) și exportînd peste hotare tot ce avea trecere pe piața occidentală. O astfel de orientare a dus la o penurie de alimente pe piața internă. Produsele alimentare au fost rigid dozate: pîinea, cu excepția orașelor mari, precum și uleiul, zahărul etc. se vindeau pe cartele.

Oamenii din agricultură au avut de suferit cel mai mult. Prin cîteva decrete prezidențiale din 1983 regimul ceaușist a obligat țăranii să contracteze animale în mod obligatoriu doar cu statul, să le vîndă la prețul fixat de autorități. Tăierea animalelor urma să se facă doar în abatoarele statului. Chiar și intelectualii de la sate erau obligați să predea statului animale. Nu trebuie trecute cu vederea nici abuzurile autorităților locale.

O adevărată năpastă pe capul sătenilor a fost așa-numita sistematizare rurală. Sub paravanul îmbunătățirii condițiilor de trai țăranii erau scoși din casele lor și mutați la blocuri fără comodități.

Cu cît situația economică devenea mai grea, cu atît regimul polițienesc devenea mai represiv. Prin decretul *despre secretul de stat* cetățenii

Decembrie 1989. **Victorie! Comunismul a căzut.**

români erau obligați să raporteze autorităților despre convorbirile lor cu străinii aflați în România. Convorbirile telefonice erau ascultate de Securitate, cele internaționale fiind limitate.

În timpul friguros al anului clădirile publice și de locuit nu se încălzeau. Pe fundalul schimbărilor din țările ex-socialiste vecine cu România situația a devenit insuportabilă. Unele speranțe pe care le-au nutrit românii, că situația lor se va schimba după achitarea datoriilor externe, au fost spulberate de hotărîrile și orientările ultimului congres al P.C.R. (noiembrie 1989).

Clasa conducătoare, însă, o ducea destul de bine. Pe lîngă C.C. al P.C.R. a existat un *birou de deservire*, care avea grijă să asigure clanul conducător cu apartamente luxoase gratuite, cu mobilă, îmbrăcăminte, alimente. În 1989 acest birou a cheltuit 70 mln de lei. Numai familia Ceaușescu irosea anual 20 mln de lei. Nomenclatura de partid – circa 200 mii oameni sau, împreună cu membrii familiilor, circa 3% din populația țării – a profitat de un larg sistem de privilegii, inclusiv de o rețea de magazine bine asigurate, spitale speciale, mijloace de transport etc.

Nemulțumiți de situația existentă, primii care s-au ridicat la luptă împotriva tiraniei au fost studenții și tinerii din Timișoara. Chemați de Ceaușescu să condamne manifestările din Timișoara, bucureștenii au schimbat direcția energiei lor, îndreptînd-o împotriva dictatorului roșu. Decretul din 22 decembrie 1989 al lui Ceaușescu privind introducerea stării de urgență în România a fost ultimul în viața lui. Armata a trecut de partea poporului răsculat și aceasta a determinat victoria asupra detașamentelor de securiști devotați lui Ceaușescu. După cum s-a menționat în literatura de specialitate, în cercurile conducătoare ale forțelor armate române și ale Securității s-a urzit o lovitură de stat împotriva despotismului, iar evenimentele de la Timișoara au servit drept ocazie prielnică pentru puci.

La 22 decembrie 1989, dictatura ceaușistă a căzut. La 27 decembrie Nicolae și Elena Ceaușescu au fost judecați sumar de un Tribunal militar extraordinar. Ei au fost acuzați de genocid (omorîrea a mii de oameni), de subminarea puterii de stat, de subminarea economiei naționale etc.; au fost condamnați la moarte, averea lor a fost confiscată. Hotărîrea Tribunalului a fost executată imediat.

În timpul evenimentelor revoluționare din București s-a constituit Consiliul Frontului Sal-

Ion ILIESCU

vării Naționale (F.S.N.), avîndu-l ca președinte pe Ion Iliescu. În comunicatul de la 23 decembrie 1989 al Consiliului F.S.N. s-a declarat că se dizolvă structurile de putere ale clanului Ceaușescu, se abandonează rolul conducător al unui singur partid și se stabilește un sistem democratic, se vor organiza alegeri libere în aprilie 1990 și un șir de alte propuneri ce urmau să fie realizate urgent.

Conducerea F.S.N. a anulat cele mai odioase decrete și legi ale lui Ceaușescu, a scos în afara legii P.C.R., a permis renașterea și constituirea noilor partide, a numeroase organizații obștești, a acordat libertatea presei.

Totuși, F.S.N. nu s-a grăbit să creeze baza unui sistem politic pluralist, să democratizeze economia, să introducă pîrghiile economiei de piață în schimbul celor de stat. Iată de ce partidele istorice, iar mai apoi intelectualitatea liberală au trecut în opoziție față de F.S.N.

BIBLIOGRAFIE

[1] **Georgescu V.,** *Istoria românilor de la origini pînă în zilele noastre*, München, 1984.

[2] *Istoria românilor. Epoca contemporană*, Chișinău–Galați, 1992.

[3] **Alexandrescu I.,** *Economia României în primii ani postbelici. 1945–1947*, București, 1986.

[4] **Dobrinescu V.,** *România și organizarea postbelică a lumii. 1945–1947*, București, 1988.

[5] *Istoria Românilor. Compendiu*, Editura Cultura fără frontiere, Iași, 1996.

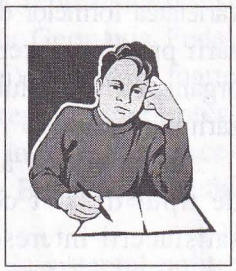

Ştefan MARCHITAN

REGIMUL POLITIC ŞI FORMA DE GUVERNARE

Problema regimurilor politice este vitală pentru organizarea şi soluţionarea în interesul cetăţenilor a problemelor legate de viaţa şi de activitatea acestora, constituind în particular problema funcţionalităţii sistemului politic şi a mecanismelor aplicării puterii.

I. Conţinutul, esenţa şi tipologia regimurilor politice

Prin noţiunea regim politic *se subînţelege, în fond, modul de guvernare, modul de organizare a puterii politice într-o ţară (monarhie, republică, dictatură).* În ultimul timp în literatura politologică se foloseşte, cu aceleaşi semnificaţii, sintagma *sistem politic*. Aprecierea regimului politic are deseori o semnificaţie simbolică, ce reprezintă modul de viaţă, *faţa* ţării, a statului, tipul conducerii – fără o analiză concretă (regim absolutist, ţarist, fascist, *fostul* regim şi altele). Uneori această imagine poartă o formă personificată prin numele conducătorului de stat (regimul lui Castro, Hussein, Hitler şi altele).

În literatura politică întîlnim mai multe definiţii ale regimului politic:

• *regimul politic reprezintă modul concret de organizare şi funcţionare a sistemului politic, îndeosebi modul de constituire şi acţiune a organelor de stat în raport cu cetăţenii;*

• *regimul politic caracterizează latura funcţională a sistemului politic şi este un indicator al nivelului democraţiei, al drepturilor şi libertăţilor cetăţenilor;*

• *regimul politic caracterizează procesul de acomodare a sistemului politic la condiţiile social-economice, politice şi spirituale ale dezvoltării societăţii şi altele.*

Menţionăm că, în cazul în care organele de conducere ale puterii politice, în general, organele de stat, în particular, se constituie şi acţionează prin consultarea cetăţenilor, prin respectarea voinţei şi intereselor acestora, avem de a face cu un regim democratic. Un astfel de regim, de regulă, reprezintă interesele generale ale tuturor membrilor societăţii, ale tuturor categoriilor sociale.

Şi dimpotrivă, dacă organele puterii politice, organele de stat se constituie şi acţionează prin nesocotirea voinţei cetăţenilor, fără consultarea acestora şi împotriva voinţei lor, avem de a face cu un regim dictatorial, antidemocratic, care reprezintă interesele unui grup minoritar, în conflict cu interesele generale ale societăţii.

Aşadar, regimul politic este determinat, în ultimă instanţă, de raporturile de forţă dintre cetăţeni, dintre societatea civilă şi stat. Cu cît cetăţenii acţionează mai organizat şi mai conştient, cu cît gradul de cunoaştere şi voinţă politică este mai ridicat, cu atît ei pot să impună un regim care să le servească interesele, respectiv, un regim democratic, sau invers.

În evoluţia sa istorică societatea a cunoscut atît regimuri democratice, cît şi antidemocratice, dictatoriale, în raport cu condiţiile istorice. De aceea caracterul regimului politic se determină de un şir de factori social-economici, politici şi ideologici. Baza

social-economică a regimului politic o constituie varietatea formelor de proprietate, principiile organizării producției, repartiției și consumului, modul organizării controlului asupra producției și repartizării ei și altele.

Baza politică a regimului este determinată de tipul de stat constituit, orientat în scopul satisfacerii intereselor economice ale păturilor sociale dominante, al menținerii ordinii pentru funcționarea normală a societății în întregime. Aici am putea adăuga și pluralismul politic, existența unei opoziții politice, nivelul libertăților și garanțiilor cetățenilor.

Fundamentul ideologic al regimului politic îl constituie diversitatea de concepții teoretice, doctrine, idei, programe orientate spre restructurarea sau conservarea sistemului politic dat.

Menționăm aici că regimul politic nu trebuie confundat cu forma de guvernare. Aceasta din urmă se referă la raporturile dintre diferite organisme ale Statului în procesul lor de constituire. În acest sens, pot exista ca forme de guvernare: monarhii absolute sau constituționale, republici prezidențiale, parlamentare etc.

Evident, regimul politic nu depinde atît de forma de guvernare, cît de raportul dintre aceasta și cetățeni. Este adevărat că în cadrul unor monarhii cu caracter absolut nu pot să existe decît regimuri politice dictatoriale, iar în cazul unei republici prezidențiale pot exista atît regimuri politice democratice, cît și dictatoriale.

Se știe că actuala hartă politică a globului este destul de variată, pestriță, în acest sens. În lume conviețuiesc mii de popoare unite în sute de state. Astăzi, din O.N.U. fac parte circa 180 de state. Este firesc ca în lume să existe și tot atîtea regimuri politice. În multe state acestea au un șir de trăsături comune. În baza unei analize a acestor trăsături caracteristice poate fi efectuată tipologizarea respectivelor regimuri.

Doctrina ideologică marxistă a divizat simplist și dogmatic regimurile politice în regimuri socialiste și regimuri burgheze. De aici reiese că în Marea Britanie și în Germania anilor 30 existau regimuri identice (Hitler și Chamberlain sau Roosevelt și Stalin).

O parte a autorilor occidentali divizează regimurile politice în regimuri occidentale, orientale, marxiste, fasciste, maoiste etc. Cea mai răspîndită tipologie ține, în opinia noastră, de evidențierea a două tipuri mari de regimuri politice:

a) *regimuri democratice;*

b) *regimuri antidemocratice (dictatoriale).*

II. Regimuri politice democratice

Pentru început să reamintim definiția democrației. *Democrația este o formă de conducere politică a societății prin consultarea cetățenilor, ținînd cont de voința lor.* Concomitent, putem menționa că regimurile democratice au apărut o dată cu primele forme de organizare democratică a societății; încă în antichitate agora ateniană și forumul roman au constituit modele ale democrației directe.

Dacă în societatea antică și cea medievală regimurile democratice au fost raritați, apoi în epoca modernă, cel puțin în țările dezvoltate, acestea devin forma principală de exercitare a conducerii politice a societății, în funcție de condițiile concrete ale fiecărei țări: regimuri politice democratice în cadrul unor monarhii constituționale (Marea Britanie, Belgia, Olanda, Norvegia, Japonia ș.a.); regimuri politice democratice în cadrul unor republici parlamentare (Italia, Germania, Portugalia, Finlanda etc.); regimuri politice democratice în cadrul unor republici prezidențiale (S.U.A., Rusia, Ucraina ș.a.).

De menționat, de asemenea, că o dată cu căderea regimurilor totalitare din fostele țări socialiste, procesul de democratizare se extinde și în țările din lumea a treia, inclusiv în țările aflate de multă vreme sub influența sistemului socialist.

Procesul de democratizare a vieții politice se desfășoară activ în America Latină, iar țările Africii traversează o perioadă ascendentă de transformări politice cu tendință vădită de democratizare.

Așadar, putem afirma că în epoca modernă regimurile democratice capătă o pondere tot mai mare în viața politică a tuturor țărilor, de acest fapt fiind legate promovarea progresului și a prosperității, colaborarea între popoare și, în ultimă instanță, menținerea păcii.

Conținutul regimului politic democratic își găsește reflectarea în sistemul drepturilor și libertăților omului, ceea ce permite cetățenilor să aibă acces la viața politică și să determine prin voința lor regimul politic și calitatea acestuia. Un regim politic este democratic în măsura în care libertatea, democrația, pluralismul și parlamentarismul fundamentează existența societății globale.

În altă ordine de idei, esența democratică a regimului politic presupune ca statul să fie liber, puterile sale de natură politică, economică, culturală, educațională etc. să nu fie acaparate sau subordonate nici uneia dintre grupările care le

dispută, căci orice identificare cu acestea în detrimentul majorității cetățenilor poate să conducă la un regim politic antidemocratic, dictatorial. De aceea, încălcarea principiilor democratice de către un grup sau altul înseamnă nu numai anularea libertății proprii a celorlalte grupuri sau a cetățenilor, ci și un atentat la libertatea, autoritatea și suveranitatea puterii publice a statului ce reprezintă interesele societății.

De menționat că legitimarea funcționării regimului politic democratic este acordată de către votul cetățenilor în momentul alegerilor, activitate prin care se exercită un control atît asupra regimului politic, cît și asupra opoziției. Într-un astfel de regim, sistemul politic se caracterizează prin lipsa puterii personale, prin limitarea mandatului și creșterea responsabilității în fața poporului a celor aleși. În acest mod, puterea este dispersată, limitată, controlată și concurențială, ceea ce determină reproducerea puterii politice a regimului în procesul dezvoltării democratice.

Acum vom trece de la caracteristica generală a regimurilor politice democratice la o analiză mai concretă a principalelor forme de guvernare, și anume: sisteme parlamentare și prezidențiale, care astăzi sînt cele mai răspîndite.

Regimul parlamentar poate fi un regim republican sau o monarhie în care parlamentul deține un rol preponderent. Șeful statului, dacă este rege, are un rol nesemnificativ în viața politică. În cazul unei republici, președintele este ales de către parlament. Președintele are, în aceste condiții, prerogative mult mai reduse, fiind dependent de parlament. Parlamentul formează cabinetul de miniștri, numește organele de supraveghere constituțională.

Istoria Europei postbelice ne demonstrează o independență a politicii republicilor parlamentare față de dinamica corelației de forțe în parlament și față de presiunea extraparlamentară asupra deputaților. Instabilitatea Guvernului este o trăsătură caracteristică a republicilor parlamentare. În regimul parlamentar nu funcționează pe deplin principiul separării puterii. Atît puterea legislativă, cît și cea executivă aparțin parlamentului.

Cabinetul (executivul) și președintele (premierul) au putere numai datorită majorității parlamentare de partid (Marea Britanie, Italia, Germania ș.a.). Instituția de bază a regimului parlamentar ține de acordarea votului de încredere sau de neîncredere față de guvern. Neîncrederea înseamnă demisia acestuia.

De obicei, în republicile parlamentare contemporane parlamentul alege și președintele țării, care exercită, în fond, funcții reprezentative și consultative. Spre exemplu, în Germania Federală, președintele (șeful statului) are putere foarte limitată. El are o funcție de reprezentare, intervenind pe scena politică doar în situații de excepție, cum ar fi un conflict între Bundestag și șeful guvernului (cancelarul).

Rolul politic preponderent în sistemul politic german îi revine cancelarului, care numește și demite membrii guvernului, stabilește linia politică, îndeplinește funcția de comandant-șef al forțelor armate. În sfera sa de activitate se află afacerile externe, apărarea, finanțele, comunicațiile, căile ferate și altele. Președintele federal, spre exemplu, acordă grațiere individuală, înmînează decorații supreme, felicită cetățenii cu ocazia împlinirii a 100 de ani și a următoarelor zile de naștere, soții – la 65, 70 și 75 de ani de la căsătorie, ia sub tutela sa fiecare al șaptelea copil din familiile numeroase și altele.

Pentru o republică prezidențială este caracteristic faptul că Constituția statului acordă președintelui prerogative mari. El reprezintă puterea supremă în stat și este ales prin vot general sau de către parlament. Președintele nu poate fi rechemat sau reales înainte de termen, în afară de unele cazuri extraordinare, prevăzute de Constituție, el posedă dreptul constituțional de a convoca și dizolva parlamentul, în baza unor proceduri, dreptul de inițiativă legislativă, dreptul participării dominante la formarea guvernului și la numirea sau alegerea premierului.

Conform Constituției Statelor Unite ale Americii, președintele este capul Cabinetului de miniștri, care nu se subordonează nemijlocit Congresului (parlamentului). Președintele numește conducătorii departamentelor, care sînt responsabili numai în fața conducătorului țării. Aceasta însă nu înseamnă că președintele poate deveni un dictator. Conducerea prezidențială are limitele sale. Președintele nu are împuterniciri legislative. Puterea legislativă ține în întregime de competența Congresului.

Congresul ia decizii referitoare la buget, anulează orice candidatură a președintelui la posturi de stat (veto), recurge la impeachement, dar numai în cazul încălcării Constituției, al trădării sau al altor crime, și nicidecum dacă, spre exemplu, Congresul nu este de acord cu politica președintelui.

Republica prezidențială nu a cunoscut răspîndire în Europa, aceasta fiind caracteristică mai ales

pentru țările din America Latină. În Europa este mai răspîndită republica parlamentară. Din 15 țări membre ale Comunității Europene (la 1996), 7 erau monarhii parlamentare (Marea Britanie, Danemarca, Belgia, Olanda, Luxemburgul, Spania, Suedia), iar 8 – republici parlamentare (Franța, Italia, Germania, Grecia, Irlanda, Portugalia, Austria, Finlanda). E de menționat că Franța, Portugalia, Finlanda, ca republici parlamentare, au trăsături specifice legate de alegerile directe de către populație a președintelui țării, din care motiv uneori orînduirea politică din aceste state e calificată ca formă mixtă de guvernare ce îmbină elemente ale formei prezidențiale și ale celei parlamentare, această formă (respectiv, țara) fiind numită semiprezidențială.

Regimul semiprezidențial este o variantă de regim republican care îmbină trăsături ale regimului prezidențial și ale regimului parlamentar. Regimul semiprezidențial presupune un președinte de republică, ales prin sufragiu universal și cu anumite puteri proprii, un prim-ministru și un guvern responsabil în fața parlamentului. Menționăm aici că regimul politic actual al Republicii Moldova, conform Constituției adoptate la 29 iulie 1994 (articolele 77, 78, 81–83, 85, 98, 101, 104), poate fi apreciat ca un regim politic semiprezidențial.

Așadar, mai sus am încercat să dezvăluim unele caracteristici ale regimurilor politice democratice și în continuare vom trece la o scurtă caracteristică a regimurilor antidemocratice.

III. Regimuri politice antidemocratice (dictatoriale)

Menționăm că în politologie, termenii *despotism, absolutism, antidemocrație, dictatură, totalitarism, autocrație* în principiu sînt de aceeași ordine, se află în relații de sinonimie. Se știe că nu poate exista o dictatură rafinată, iar un regim totalitar poate avea unele trăsături ale autoritarismului, și invers. Acești termeni se deosebesc, probabil, mai mult stilistic și mai puțin prin conținut.

Deci, regimul dictatorial. Termenul *dictatură* provine de la latinescul *dictatura*, derivat din *dictare* (a porunci, a afirma), însemnînd dominația nelimitată a unui grup social, a unei persoane.

Dictatorul (latinește *dictator*) este persoana care exercită conducerea, fără nici un control din partea societății, avînd puteri discreționare.

În istoria Romei antice dictatura însemna puterea absolută a unui despot (autocrat, tiran). Noțiunea era atribuită magistraților superiori, învestiți cu puteri nelimitate în împrejurări excepționale – războaie, răscoale populare, pentru o perioadă, în principiu, de șase luni. Inițial, această formă de manifestare a dictaturii era considerată legal instituită. Cu timpul, spre sfîrșitul republicii romane, prin dictatură se subînțelegea puterea acaparată prin mijloace ilegale.

Putem evidenția unele trăsături definitorii ale dictaturii, printre care menționăm:

- *caracterul absolut al autorității supreme;*
- *absența unor norme de succesiune;*
- *lipsa unor legi în virtutea cărora dictatorii să răspundă pentru faptele lor;*
- *concentrarea puterii în mîinile unei singure persoane* ș.a.

În analiza conceptului de dictatură, politologia evidențiază mijloacele și metodele proprii guvernării dictatoriale, de la cele legale pînă la cele ilegale, de la manipularea *pașnică* pînă la violența deschisă, în funcție de evoluția concret istorică.

În istorie au existat mai multe regimuri dictatoriale, îndeosebi în epocile antică și medievală, sub forma monarhiilor absolutiste. În epoca modernă regimurile absolutiste au primit lovituri puternice prin apariția regimurilor democratice. Cu toate acestea, în istoria modernă și, în mod deosebit, în cea contemporană s-au înregistrat și regimuri politice dictatoriale.

În istoria contemporană au avut o mare amploare dictaturile de tip fascist (Mussolini, Hitler, Horthy, Franco) și comunist (Stalin, Mao Tzedun, Ceaușescu, Kim Ir Sen etc.). În afară de aceste regimuri dictatoriale antidemocratice de mare amploare, sînt cunoscute și regimuri dictatoriale militare.

O analiză aparte cer sistemele totalitare sau totalitarismul ca ideologie și practică. Termenul *totalitarism* provine de la latinescul *totalitas* – atotcuprinzător, total. Totalitarismul este o formă de guvernare în care statul controlează și reglementează toate aspectele vieții sociale și individuale, sprijinindu-se pe represiune și violență. Pentru prima dată termenul *totalitarism* a fost utilizat de către istorici în anii 30–40 pentru caracteristica regimului lui Benito Mussolini din Italia.

Regimurile politice totalitare sînt fundamentate pe o ideologie și un partid politic (sau, posibil, cîteva) de extremă dreaptă sau de extremă stîngă, ale căror mijloace și practici de guvernare au atins formele cele mai arbitrare ale puterii absolute.

Dacă regimurile democratice fac distincție între public și privat, între aspectele politice și nepolitice ale vieții sociale, regimurile totalitare nu recunosc această distincție. Statul totalitar nu tolerează activități ale indivizilor sau grupurilor sociale (sindicate, organizații de tineret, confesionale, etnoculturale etc.), care nu sînt corelate direct cu țelurile statului.

Regimurile totalitare au unele trăsături comune. La baza apariției și menținerii lor au stat:

• *existența unui singur partid, fapt ce determină înlăturarea statului de drept și lichidarea societății civile;*

• *ideologii singulare, absolutiste, cu caracter mesianic,* care în cadrul regimului fascist s-au manifestat prin exterminarea popoarelor și a indivizilor aparținînd altor comunități, rase sau confesii, iar ideologiei comuniste – prin lichidarea drepturilor și libertăților națiunilor, ale indivizilor, ale tuturor comunităților sociale care s-au aflat sub comunism (genocidul împotriva propriului său popor a fost adînc ilustrat de Aleksandr Soljenițîn în lucrarea *Arhipelagul Gulag*);

• *mitul dominației charismatice, mitologizarea șefului*, creîndu-se cultul personalității, întreținut prin mijloacele propagandei impuse pînă la dimensiunile unei isterii colective.

Se mai pot evidenția și alte caracteristici ale regimurilor totalitare:

• *problema majorității și minorității; aplicarea principiului „Cine nu e cu noi, acela este împotriva noastră"; în toate se cere unanimitate deplină;*

• *formarea puterii la toate treptele se efectuează prin canale închise;*

• *toate succesele obținute sînt atribuite partidului și guvernului;*

• *organizațiile social-politice (dacă există) sînt transformate în niște anexe ale statului;*

• *regimul cere sprijin și subordonare necondiționată, dragoste pentru conducător;*

• *are loc o unificare structurală a societății;*

• *se formează o pătură specială de conducători (nomenclatura);*

• *asumarea unor supersarcini (*spre exemplu, în Uniunea Sovietică – cucerirea cu orice preț a cosmosului, construcția căii ferate Baikal–Amur, schimbarea cursului unor fluvii din Siberia de Nord, valorificarea pămînturilor de țelină și altele);

• *omul (personalitatea) încetează de a mai fi o valoare.*

În continuare, menționăm că în regimurile politice totalitare se practică fuziunea puterilor (legislativă, executivă și judecătorească), iar unitatea puterilor se identifică cu puterea personală a conducătorului. Cu toate acestea, în condițiile totalitarismului continuă să se producă evoluții politice, anumite forțe (armata, birocrația, conducătorii economici) fiind în competiție pentru influență și putere.

Regimurile totalitare comuniste au apărut după primul război mondial (Rusia bolșevică – U.R.S.S.) și după al doilea război mondial (în unele țări din centrul și estul Europei, în Asia și America Latină) și au dispărut, în bună parte, ca urmare a revoluțiilor anticomuniste și a mișcărilor de eliberare națională în anii 1989–1991.

Regimurile totalitare fasciste au apărut, de asemenea, după primul război mondial și au fost înlăturate la sfîrșitul celui de al doilea război mondial, ca urmare a victoriei coaliției națiunilor unite.

Se cuvin aici și unele explicații referitoare la analiza regimurilor autoritare. Termenul *autoritarism* provine din latinescul *autoritas* – putere, influență, puterea unuia, prin sine de la sine. În condițiile autoritarismului, se reduce substanțial rolul instituțiilor reprezentative, al opoziției și autonomiei subsistemelor politice.

Fenomenul autoritarismului este imanent puterii și politicii, însă formele și gradul de manifestare pot fi diferite și depind de darul natural al liderului politic, de situația politică în societate (război, criză economică, conflicte sociale). Uneori ele pot fi justificate, apreciate ca regimuri raționale, dar de multe ori – ca iraționale, bunăoară atunci cînd autoritarismul trece în forma sa extremă la totalitarism și despotism.

Este autoritară orice impunere a puterii și voinței societății. Fundamentul obiectiv al autoritarismului poate fi legat de activitatea transformatoare a puterii, însă cu cît această temelie este mai îngustă și cu cît mai pasivă e puterea, cu atît mai evidente sînt motivele subiective, personale ale autoritarismului.

Așadar, autoritarismul este un regim în care exercitarea puterii nu este în întregime conformă cu normele de legitimare politică proprii democrațiilor pluraliste. Regimurile autoritare acceptă un pluralism limitat, nu recurg întotdeauna la o ideologie obligatorie pentru toți cetățenii.

Evidențiem, în această ordine de idei, unele trăsături ale regimurilor autoritare:

• *regimul autoritar limitează libertatea, dar nu o anulează;*

• *acceptă, în anumite limite, existenţa societăţii civile;*

• *aplicarea programelor politice se face mai mult cu mijloace forte decît prin convingerea populaţiei prin mijloace democratice;*

• *recrutarea conducătorilor acestor regimuri se face îndeosebi prin cooptare, şi nu în cadrul unei concurenţe electorale sau alegerile au un caracter formal;*

• *sînt lichidate, de regulă, organele reprezentative centrale şi locale sau sînt transformate în instituţii-marionete;*

• *Constituţia are, în temei, un caracter declarativ.*

Putem aduce şi alte caracteristici din care să tragem următoarea concluzie: autoritarismul poate servi, uneori, drept punte (perioadă) de trecere la democraţie. Însă o trecere directă de la regimul totalitar la cel democratic este imposibilă.

Un model al regimului autoritar l-a constituit autocraţia ţaristă. Ţarul era proprietarul oamenilor şi al lucrurilor, şi numai el dispunea de toate libertăţile civile şi politice, nefiind limitat de lege sau de tradiţii.

Astăzi regimul autoritar ia forme extrem de diverse precum: regimurile militare din America Latină sau din Asia de Sud-Est, guvernările teocratice din lumea islamică (Iordania, Iran, Maroc, Arabia Saudită etc.), regimurile cu partid unic din unele ţări ale lumii a treia eliberate de sub dominaţia colonială etc.

Bazîndu-ne pe cele expuse mai sus, conchidem că sistemul politic al societăţii nu este static, el se află într-o permanentă dinamică, în schimbare, transformare. Formele de trecere de la un regim politic la altul sînt variate: revoluţiile, lovitura de stat, restaurarea, revederea Constituţiei ş.a. Putem evidenţia două căi de transformare a societăţii – revoluţionară şi reformistă.

Revoluţia este o acţiune politică violentă, chemată să lichideze structurile statale existente. Se stabileşte o nouă structură politică, se stabilesc forme noi de proprietate şi sisteme de valori. Revoluţia este orientată spre crearea altor sisteme sociale.

Reforma prevede o schimbare a societăţii, ea poartă, de obicei, un caracter de profilaxie. Reformiştii se călăuzesc de principiul: a transforma continuu unele părţi componente pentru a menţine întregul. Istoria politică a secolului XX ne demonstrează că revoluţia nu aduce libertate şi democraţie. Revoluţiile violente prevestesc, de regulă, regimuri antidemocratice. Mişcarea spre democraţie e cu mult mai posibilă în condiţii paşnice, pe căi reformiste, şi fiecare ţară alege cele mai adecvate reforme.

În încheiere menţionăm că *regimul politic înseamnă o totalitate de mijloace şi metode de realizare a forţei economice şi politice de către grupele sociale dominante şi liderii politici.* Totodată, subliniem că actualmente se adînceşte procesul conştientizării politice a cetăţenilor, se evidenţiază tendinţa de extindere a arealului democratizării şi a constituirii regimurilor politice democratice. Şi totuşi, astăzi ştiinţa politică atribuie tipul de regim democratic la aproximativ 40–50 de state contemporane, pe cînd forma alternativă – la 150–160 de state, care sînt situate, în fond, în Africa, Asia şi America Latină.

Se adînceşte procesul democratizării vieţii politice şi în fostele ţări socialiste, în Comunitatea Statelor Independente, în particular în Republica Moldova, unde este evidentă tendinţa stabilirii regimurilor democratice.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

[1] **Vîslan Călin,** *Politologie*, Bucureşti, 1997.

[2] **Mitran Ion,** *Politologia în faţa secolului XXI*, Bucureşti, 1997.

[3] **Andris Alexe,** *Politologia sau ştiinţa politică*, Bucureşti, 1993.

[4] **Tămaş Sergiu,** *Dicţionar politic. Instituţiile democraţiei şi cultura civică*, Bucureşti, 1996.

[5] **Ciupercă I.,** *Totalitarismul – fenomenul secolului XX*, Iaşi, 1995.

[6] **Бенюк Валентин,** *Тоталитаризм как реальность: историко-политологическое исследование на примере послевоенной Молдовы*, Кишинев, 1998.

[7] *Политология, Курс лекций*, Часть II, Кишинев, 1994.

[8] *Политология*, Учебное пособие для высших учебных заведений, под редакцией проф. Г. В. Полуниной, М., 1996.

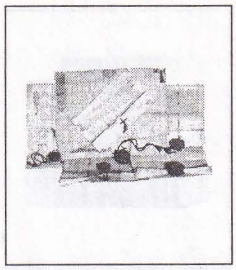

DIN NOTELE ULTIMATIVE SOVIETICE DIN 26–27 IUNIE 1940, ADRESATE ROMÂNIEI, ŞI RĂSPUNSUL GUVERNULUI ROMÂN

Guvernul U.R.S.S. propune guvernului regal al României

1. Să înapoieze cu orice preţ Uniunii Sovietice Basarabia;

2. Să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei cu frontierele sale potrivit cu harta alăturată.

Fiind însufleţit de aceeaşi dorinţă ca şi guvernul sovietic de a vedea rezolvate prin mijloace pacifice toate chestiunile care ar putea să producă o neînţelegere între U.R,S şi România, guvernul regal declară că este gata să procedeze imediat şi în spiritul cel mai larg, la discuţiunea amicală

Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forţă şi deschiderea ostilităţilor în această parte a Europei, se vede silit să accepte condiţiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic.

Guvernul U.R.S.S. consideră că răspunsul guvernului regal al României din 27 iunie ca imprecis, deoarece în răspuns nu se spune direct că el primeşte propunerea guvernului sovietic de a-i restitui neîntârziat Basarabia şi partea de nord a Bucovinei. Insă cum ministrul României la Moscova, d. Davidescu, a explicat că răspunsul menţionat al guvernului regal al României înseamnă accedarea la propunerea guvernului sovietic, guvernul sovietic primind această explicaţie a d-lui Davidescu, propune:

1. In decurs de patru zile, începând de la ora 14, du ora Moscovei, la 28 iunie să evacueze teritoriul Basarabiei şi Bucovinei de trupele româneşti.

2. Trupele sovietice în acelaşi timp să ocupe teritor Basarabiei şi partea de nord a Bucovinei.

3. In decursul zilei de 28 iunie trupele sovietice să ocupe următoarele puncte: Cernăuţi, Chişinău, Cetatea-Albă.

LEGEA UNIUNII REPUBLICILOR SOVIETICE SOCIALISTE CU PRIVIRE LA FORMAREA REPUBLICII SOVIETICE SOCIALISTE MOLDOVENEŞTI

Venind în întîmpinarea doleanţelor oamenilor muncii din Basarabia, ale oamenilor muncii din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească privind reunirea populaţiei moldoveneşti din Basarabia cu populaţia moldovenească din R.A.S.S. Moldovenească şi călăuzindu-se de principiul dezvoltării libere a naţionalităţilor, Sovietul Suprem al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste hotărăşte:

1. Se formează Republica Sovietică Socialistă Moldovenească unională.

2. În componenţa Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti unionale se includ oraşele Tiraspol şi Grigoriopol, raioanele Dubăsari, Camenca, Rîbniţa, Slobozia şi Tiraspol ale Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldoveneşti, oraşul Chişinău şi judeţele Bălţi, Bender, Chişinău, Cahul, Orhei şi Soroca ale Basarabiei.

3. În administrarea Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti unionale se transmit întreprinderile industriale, aflate pe teritoriul Basarabiei şi R.A.S.S. Moldoveneşti, în conformitate cu punctul 2 al prezentei Legi, cu excepţia unui mic număr de întreprinderi, care au o importanţă unională.

4. Sovietul Suprem al R.S.S. Ucrainene şi Sovietul Suprem al R.S.S. Moldoveneşti vor prezenta spre examinare Sovietului Suprem al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste proiectul privind stabilirea unei frontiere precise între Republica Sovietică Socialistă Ucraineană şi Republica Sovietică Socialistă Moldovenească unională.

5. În conformitate cu articolele 34 şi 35 din Constituţia (Legea Fundamentală) a Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, se vor desfăşura alegeri de deputaţi în Sovietul Suprem al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste din partea Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti unionale.

Prezidiul Sovietului Suprem al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste va fixa ziua desfăşurării alegerilor.

2 august 1940, Moscova, Kremlin. **Sesiunea a VII-a a Sovietului Suprem al U.R.S.S. adoptă hotărîrea despre formarea R.S.S. Moldoveneşti**

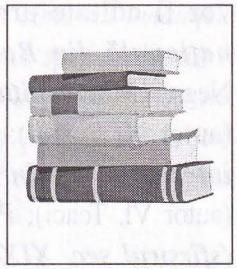

Eugenia DANU
Gheorghe NICOLAEV

«CIVITAS» – O EDITURĂ DE CARTE ISTORICĂ NAȚIONALĂ

În prezent, cînd istoria națională este încă slab cunoscută de cercuri largi de cititori, cînd ea continuă să fie denaturată de către adepții vechiului regim, care încearcă să inventeze o istorie fără tradiții, rădăcini și valori naționale românești, capătă o deosebită importanță restabilirea adevărului istoric și propagarea lui în rîndurile unor cercuri cît mai largi de cititori, în primul rînd, printre tinerii studioși. Tocmai aceste sarcini au fost puse la baza activității Editurii *CIVITAS* (denumire avînd în latină semnificația de *cetate*, iar prin extensiune – *pămînt, neam*), condusă de către istoricul Mihai Adauge, specialist cu o mare experiență în activitatea de editare. Cu mijloace modeste, editura a reușit, în colaborare cu Institutul de Istorie al Academiei de Științe, să facă lucruri mari și utile pentru societate. Propunîndu-și drept scop propagarea adevărului istoric, editura s-a angajat să editeze lucrări elaborate atît de cercetătorii Institutului de Istorie cît și din afara lui, în condițiile în care statul nu mai poate sprijini o asemenea activitate. Bineînțeles, activul editurii include cărți din alte domenii, însă profilul de bază îl constituie editarea literaturii istorice.

Astfel, în ultimii doi ani editura a scos de sub tipar 24 de cărți în domeniul istoriei, inclusiv 9 manuale și materiale didactice, 15 monografii și broșuri, care s-au învrednicit de o înaltă apreciere din partea cititorilor și a specialiștilor din Republica Moldova și România. *CIVITAS* a fost, de fapt, prima editură care a editat, în Basarabia, manuale de Istorie a Românilor. Elaborate de specialiști de înaltă calificare, manualele de Istorie a Românilor pentru clasele VI, VII și VIII au fost o noutate editorială în republică, devenind foarte solicitate de către profesori, elevi și studenți. Apariția acestor manuale în 1997 a constituit, totodată, și o stavilă serioasă în calea acelor forțe, care în acel timp căutau să excludă din programele de studii cursul de Istorie a Românilor.

Sunt mult solicitate de către elevi, studenți și profesori manualul de Istorie medie universală, pentru clasa a VI-a, editat în același an, precum și materialele didactice pentru examenele de bacalaureat și de absolvire a școlii medii, precum și de admitere la facultăți, apărute recent în două volume: (I) Istoria Românilor, care cuprinde toate perioadele de la epoca veche pînă în prezent; (II) Istoria Universală, care cuprinde epoca modernă și contemporană.

O realizare a editurii o constituie lansarea Colecției istorice *CIVITAS*, elaborată în colaborare cu cercetătorii Institutului de Istorie al A.Ș.M., care cuprinde un spectru larg de probleme de istorie națională, începînd cu epoca antică și pînă în zilele noastre. Pe parcursul anului 1998 și în prima jumătate a anului 1999 în cadrul acestei colecții au fost editate 13 lucrări (monografii și broșuri) care vin cu un mesaj nou în istoriografie, cu noi informații, documente și concluzii la temele abordate și care, fiind reușit redactate, sunt accesibile și pentru cititorul de masă.

În timpul apropiat, în cadrul acestei colecții vor fi editate următoarele lucrări: ***Mișcarea națională din Basarabia (1812–1918)*** de Gh. Negru; ***Mitropolitul Dosoftei. Viața și activitatea*** (autor N. Fuștei); ***Moldova în relațiile politice internaționale în deceniile 7–8 ale sec. XVIII*** (autor Vl. Tcaci); ***Presa românească în Basarabia (sfîrșitul sec. XIX–1918)*** de I.Varta ș.a.

Se află în curs de apariție primele două lucrări – ***Letopisețul Țării Moldovei (1741–1769)*** de Ion Canta și ***Letopisețul lui Axintie Uricarul***, cu studiu introductiv, comentarii și îngrijire de A. Eșanu și V. Eșanu dintr-o nouă colecție – *Tezaur istoric* –, care va repune în circulație scrieri istorice vechi și documente inedite.

În continuare vom face o prezentare succintă a cărților editate în cadrul Colecției istorice *CIVITAS*.

Corneliu POPOVICI, Spiritualitatea tracilor septentrionali și orfismul timpuriu, Chișinău, 1998, 120 p.

Prezenta monografie este o expresie a preocupărilor pentru trecutul neamului nostru. Ea reprezintă o sistematizare a rezultatelor investigațiilor consacrate concepțiilor antropologice și cosmologice din doctrinele tracilor septentrionali și cele ale orficilor.

În capitolul I – *Reflecții antropologice* – sînt examinate concepțiile despre destinul omului în doctrinele antropologice homeriene și simbolismul antropomorfic în mediul spiritual elen. Autorul evidențiază următoarele trăsături care definesc concepțiile antropologice ale geților: concepția despre destinul uman deține un loc central; relatările lui Herodot sînt principala sursă folosită la reconstituirea concepției despre destinul uman; geții concepeau ființa umană ca un subiect activ; concepția despre destin se află în strînsă legătură cu cel de divinitate și al nemuririi individuale. Totodată, cercetarea concepțiilor antropologice ale orficilor l-a condus pe autor la concluzia că orfismul a fost o mișcare mistico-religioasă, una din cele trei ipostaze ale filosofiei grecești; concepțiile antropologice ale orficilor aveau un caracter antifatalist, fiind asemănătoare cu cele ale tracilor septentrionali.

Capitolul II – *Concepții cosmogonice* – este consacrat examinării conceptului de *divinitate* în structurile mitologice ale tracilor septentrionali și ideilor panteiste și monopanteiste în doctrinele orficilor. În perioada inițială a existenței lor doctrinele cosmologice ale orficilor erau dominate de concepțiile panteiste. Atît concepțiile panteiste cît și cele monopanteiste au coexistat în textele orfice.

Capitolul III – *Orfismul și mitologia septentrională (geți, sciți) în contextul spiritualității indo-europene arhaice* – tratează problemele ce țin de spiritualitatea sciților, substratul ei de constituire fiind comun cu orfismul, spiritualitatea tracilor septentrionali care s-a cristalizat în sud-estul Europei în urma destrămării comunității indo-europene.

Un interes deosebit prezintă anexa, în care sînt inserate relatările autorilor antici despre credințele geto-dacilor. Fragmente din Istoriile lui Herodot, operele lui Platon, Hellanicos, Strabon, Diodor din Sicilia, Lucian, Origenos și alți autori sunt de un real folos pentru toți cei interesați de istoria și spiritualitatea strămoșilor noștri.

Apariția acestei monografii vine să elucideze o întreagă epocă din istoria gîndirii tracilor septentrionali, reliefînd aspecte care au fost insuficient tratate în istoriografie.

Eduard BAIDAUS, Politica și diplomația Moldovei în timpul domniei lui Vasile Lupu (1634–1653), Chișinău, 1998, 130 p.

Din complexul de probleme majore privind relațiile politice externe ale Țărilor Române în secolul al XVII-lea, în lucrarea sus-numită este elucidat doar un singur aspect, mai puțin cercetat: relațiile Moldovei cu Republica Nobiliară Polonă (Rzeczpospolita) și Marele Cnezat Moscovit (Moscovia) în timpul domniei lui Vasile Lupu, singura cîrmuire de durată pentru secolul al XVII-lea.

În baza a numeroase documente editate în România, Polonia, Rusia, Ucraina, Italia, cît și a documentelor inedite, descoperite în arhivele rusești, E. Baidaus a întreprins o investigare analitică a politicii externe a domniei moldovene din anii 1634–1653 în cele două direcții – Republica Nobiliară Polonă și Rusia Moscovită, în dependență de ascensiunea ori declinul acestora. În același timp, constată autorul, obiectivul menționat a fost realizat prin prisma intereselor geopolitice ale Imperiului Otoman, uneori ținîndu-se cont și de politica externă a Casei Imperiale de Viena.

Primul capitol – *Moldova în contextul politic internațional est- și sud-est-european în perioada*

incipientă a domniei lui Vasile Lupu (1634–1653) – vizează două aspecte importante: consolidarea poziției Porții Otomane în Țara Moldovei și reacția Poloniei (1634–1642), restabilirea contactelor politice ale Curții domnești din Iași cu Rusia Moscovită (1636–1642). Este evidențiată înrăutățirea raporturilor turco-ruse din cauza cetății Azov, care a produs o schimbare a locului și rolului serviciului diplomatic moldovenesc în estul și sud-estul Europei: în anii 1636–1642 diplomația moldovenească s-a reorientat de la Republica Nobiliară Polonă spre Moscova. Diplomația Curții domnești din Iași și-a asumat misiunea de mediator în disputa turco-rusă pentru Azov. Contribuind la reîntoarcerea cetății Azov, pe cale relativ pașnică, sub jurisdicția Porții Otomane, voievodul Moldovei și-a consolidat substanțial pozițiile în fața autorităților turcești, fapt de care depindea durata aflării sale în scaunul Țării Moldovei.

În capitolul II – *Noi coordonate externe ale Țării Modovei în anii 1643–1647* – este reflectată evoluția atitudinii domnului Moldovei Vasile Lupu față de proiectul senatului Veneției și a regelui polon Vladislav al IV-lea de a organiza o campanie militară a țărilor creștine contra Imperiului Otoman. Partea a doua a capitolului tratează raporturile politice dintre Moldova și Statul Rus din perioada 1643–1647, fiind evidențiată activitatea diplomatică la Iași a misiunii secrete condusă de boierul rus Aleksandr Ordin-Nașciokin, mare diplomat al Rusiei din a doua jumătate a sec. al XVII-lea, corespondența lui Vasile Lupu cu administrația rusă și rolul lui de mediator între marile puteri – Imperiul Otoman, Polonia și Rusia – în aplanarea unor incidente provocate de cazaci și tătari.

Ultimul capitol – *Relațiile politice ale Moldovei cu Rzeczpospolita și Rusia Moscovită în timpul războiului cazaco-polon (1648–1653)* – reflectă atît activitatea diplomatică a lui Vasile Lupu la începutul rebeliunii zaporojene (primăvara anului 1648–toamna anului 1651), cît și impactul disensiunilor polono-cazace asupra situației politice interne din Moldova în anii 1651–1653.

Rezumînd materialul expus în lucrare, autorul concluzionează că, în perioada 1634–1653, în politica sa externă Moldova a dat preferință Poloniei, Rusia fiind plasată pe plan secundar. Astfel, autorul conchide: *Privit în ansamblu, cursul extern promovat de Vasile Lupu a remaniat și cimentat tendințele politice ale boierimii moldovene spre Polonia; a contribuit la avansarea dispozițiilor promoscovite, conservînd totuși crezul stărilor moldovene în justețea orientării lor spre Imperiul Otoman și Polonia.*

Vladimir MISCHEVCA, Moldova în politica Marilor Puteri la începutul secolului al XIX-lea, Chișinău, 1999, 143 p.

Autorul abordează o problemă științifică majoră privind istoria politică a Moldovei, ce ține de cunoașterea dramaticului act de nedreptate săvîrșit la 1812 – răpirea Moldovei de la est de Prut de către Imperiul Rus.

Utilizînd documente inedite, depistate în Arhiva politicii externe a Imperiului Rus, în Arhiva de Stat de Acte Vechi a Rusiei, în Arhives du Quai d'Orsay, cît și numeroasele colecții de documente publicate, însemnările memorialistice, lucrările cronicarilor timpului și notele călătorilor străini, autorul a reușit să abordeze amplu și detaliat problemele privind istoria raporturilor internaționale de la începutul secolului al XIX-lea, lupta diplomatică în jurul Problemei Orientale, locul și rolul Principatelor Române în istoria politică europeană. Materialul lucrării este structurat în *Introducere*, două capitole impunătoare (*Moldova sub impactul problemei orientale la începutul secolului al XIX-lea; Lupta diplomatică pentru Principatele Române în timpul războiului ruso-turc din 1806–1812)* și *Încheiere.* Analizînd critic izvoarele istorice, autorul a demonstrat expansionismul politicii rusești în sud-estul Europei, fiind pentru prima dată prezentată așa-zisa *formulă a Dominației Imperiale.* Abordînd și analizînd locul și rolul Moldovei în raporturile internaționale, se demonstrează că, în perioada cercetată, sporește importanța geopolitică a marilor puteri. Chestiunea Principatelor Române a stat mereu pe ordinea de zi a politicii europene, căpătînd o deosebită *actualitate* la Tilsit și Erfurt (1807; 1808), Țărilor Române revenindu-le doar rolul de *obiect,* și nu de *subiect,* al raporturilor internaționale. Autorul concluzionează: la 1812, are loc geneza unei noi probleme internaționale, problema Basarabiei, care, ulterior, pe parcursul secolelor XIX–XX, va fi pusă nu o singură dată în centrul atenției opiniei mondiale.

Gheorghe E. COJOCARU, Sfatul Țării. Itinerar, Chișinău, 1998, 178 p.

Studiul monografic *Sfatul Țării. Itinerar* este o lucrare analitică de o reală valoare științifică, care a ieșit de sub tipar în ajunul celei de-a 80-a aniversări a Marii Uniri și a constituirii statului național unitar român. Avînd ca suport documentar o sursă arhivistică inestimabilă ca valoare științifică – procesele-verbale ale ședințelor în plen ale Sfatului Țării – autorul a reușit să ofere cititorilor cea mai amplă și mai solid documentată, la ora actuală, istorie a primului parlament basarabean, liber constituit, așezat pe principii democratice, care a exercitat o influență majoră asupra destinului Basarabiei.

Parafrazîndu-l pe autor, putem afirma cu toată certitudinea că eforturile sale de cercetare, completare și readucere în actualitate a imaginii nealterate a Sfatului Țării se constituie într-o veritabilă realizare istoriografică. Cele cîteva zeci de compartimente ale lucrării (deși nu prea mari ca volum) definesc tot atîtea aspecte esențiale din istoria constituirii și activității Sfatului Țării. În compartimentul *Scurtă abordare istoriogarfică* (p. 9–19), sînt trecute în revistă opiniile unor autori în problema constituirii, esenței și rolului Sfatului Țării în viața provinciei dintre Prut și Nistru. După o evocare succintă a preistoriei și a reactivării ideii Sfatului Țării în 1917, autorul prezintă cele cîteva proiecte de organizare a organului superior ținutal, evidențiază etapele creării Sfatului Țării, locul și rolul diverselor forțe politice în constituirea organului suprem legislativ al provinciei dintre Prut și Nistru. Autorul varsă lumină și asupra unui aspect mai puțin elucidat în istoriografie – refractarismul forțelor centraliste față de ideea creării Consiliului Suprem al Basarabiei și relațiile Sfatului Țării cu centrul în cadrul Republicii Ruse.

În continuare sînt reflectate cele mai diverse aspecte ale activității Sfatului Țării, începînd cu inaugurarea ședințelor, la 21 noiembrie 1917, și terminînd cu dizolvarea lui la 27 noiembrie 1918. Sînt evidențiate, firește, momentele majore din activitatea Sfatului Țării: proclamarea, la 2 decembrie 1917, a Republicii Populare Moldovenești, declararea, la 24 ianuarie 1918, a independenței Republicii Democratice Moldovenești, actul istoric din 27 martie 1918 cu privire la Unirea Basarabiei cu România, decizia din 27 noiembrie 1918 despre Unirea necondiționată a Basarabiei cu România. Lucrarea se încheie cu subiectele: *Ratificarea Unirii* și *Recunoașterea internațională a suveranității României asupra teritoriului dintre Prut și Nistru*. Este concludentă aprecierea primei instituții legislative basarabene dată de autor la finele studiului:

Integrat într-un scurt interval cronologic, dar marcat de evoluții spectaculoase, itinerarul urmat de Sfatul Țării a avut drept finalitate scoaterea Basarabiei la lumină din pîcla provizoratului, nesiguranței și insecurității. La finișul acestui drum anevoios, ce deschidea un nou început de cale, Sfatul Țării pășea în istorie cu conștiința misiunii împlinite.

Anton MORARU, Ion NEGREI, Anul 1918. Ora astrală a neamului românesc, Chișinău, 1998, 223 p.

Lucrarea constituie rezultatul marii doleanțe a autorilor, după cum mărturisesc ei înșiși în *Cuvînt înainte*, de a pune la dispoziția cititorilor, mai ales a celora din Basarabia și din Transnistria, o relatare plenară a evenimentelor derulate în 1918 în spațiul locuit de români, care au culminat cu Marea Unire și constituirea statului unitar român. Cartea este concepută și ca un omagiu adus generației de la 1918 care și-a făcut un crez al vieții din lupta pentru triumful unității naționale.

Anul 1918. Ora astrală a neamului românesc este o lucrare de sinteză, scrisă accesibil, materialul fiind structurat în mod reușit în șapte capitole. În primul capitol autorii prezintă în mod succint *premisele marelui act istoric al Unirii*, printre care: păstrarea și perpetuarea populației băștinașe în Basarabia, Transilvania și Bucovina, rezistența ei împotriva rusificării, maghiarizării și germanizării; mișcarea de eliberare națională în teritoriile înstrăinate; activitatea intelectualilor români orientată spre păstrarea identității naționale a românilor din afara hotarelor țării; dezvoltarea culturii naționale; războiul întregirii.

Capitolul II – *Unirea Basarabiei cu România* – cel mai mare ca volum, scoate în evidență etapele principale ale acestui proces și forțele lui motrice. Dintre compartimentele acestui capitol evidențiem cele mai relevante: *Crearea Partidului Național Moldovenesc, Organizațiile militare moldovenești, Lupta pentru școala națională, Glasul clerului din Basarabia, Constituirea Sfatului Țării, Proclamarea Republicii Democratice Moldovenești, Armata română și Republica Moldovenească, Unirea Basarabiei cu România.*

Adunarea de la Tiraspol din 17–18 decembrie a moldovenilor din stînga Nistrului constituie subiectul capitolului III. Următorul capitol (IV) tratează *Unirea Bucovinei cu România*, din care desprindem astfel de subiecte: *Adunarea Constituantă a românilor bucovineni, Congresul General al Bucovinei, Delegația Basarabiei la Congresul General al Bucovinei.*

Împrejurările militare și politice ce au condiționat unirea românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș cu România sînt elucidate în capitolul V. Autorii prezintă cele mai semnificative fapte și evenimente care definesc finalul măreței opere a Unirii, un loc deosebit revenindu-i Adunării Naționale din Alba-Iulia, de la 18 noiembrie /1 decembrie 1918.

Cartea semnată de istoricii Anton Moraru și Ion Negrei demonstrează legitimitatea Marii Uniri a românilor de la 1918. Atît prin conținutul valoros, cît și prin ținuta grafică deosebită, lucrarea de sinteză *Anul 1918. Ora astrală a neamului românesc* va fi citită cu interes nu numai de istorici cu pregătire specială, dar și de cele mai largi cercuri de cititori.

Mihai ADAUGE, Eugenia DANU, Valeriu POPOVSCHI, Mișcarea națională din Basarabia. Cronica evenimentelor din anii 1917–1918, Chișinău, 1998, 103 p.

Prin prisma unor documente istorice inedite, dar și a celor publicate, a materialelor din periodicele timpului și a mărturiilor contemporanilor, în paginile cărții este prezentată o succintă cronică a evenimentelor care au precedat actul istoric al Unirii Basarabiei cu România din 27 martie/9 aprilie 1918.

În *Cuvînt introductiv* sînt doar punctate etapele principale ale mișcării naționale din Basarabia, ca în paginile următoare să fie derulat, zi de zi, filmul acelei mari mișcări populare a românilor basarabeni, care a început cu revendicarea dreptului băștinașilor la limba lor maternă, evoluînd spre dobîndirea autonomiei, independenței politice și culminînd cu revenirea lor în Patria istorică – România. Cititorul va lua cunoștință de informații documentare riguros verificate, care se referă la crearea și activitatea Partidului Național Moldovenesc, constituirea organizațiilor politice naționale ale ostașilor moldoveni din armata rusă, activitatea organizațiilor tineretului și femeilor moldovence din Basarabia, rolul clerului ortodox în mișcarea de emancipare națională, democratizarea sistemului de instruire și introducerea în toamna anului 1917 a predării în școală a limbii materne.

O atenție deosebită este acordată evenimentelor decisive pentru destinul Basarabiei, care s-au derulat spre sfîrșitul anului 1917 și în primele trei luni ale anului 1918: convocarea Congresului militar moldovenesc și crearea Biroului de organizare a Sfatului Țării, constituirea parlamentului basarabean și principiul reprezentativ revoluționar-democratic, deschiderea solemnă la 21 noiembrie 1917 a Sfatului Țării, proclamarea la 2 decembrie 1917 a Basarabiei ca Republică Democratică Moldovenească, declararea la 24 ianuarie 1918 a independenței R.D.M., Unirea, la 27 martie 1918, a Basarabiei cu România, ratificarea și recunoașterea internațională a Unirii Basarabiei cu România.

Un merit al autorilor constă și în faptul că ei pun în circuitul științific date noi despre activitatea unor personalități mai mult sau mai puțin cunoscute, care la 1917–1918 au făurit istoria: Ion Pelivan, Pan Halippa, Vasile Stroescu, Ion Inculeț, Pantelimon Erhan, Vladimir Cristi, Alexei Mateevici, Simion Murafa, Andrei Hodorogea, Ștefan Ciobanu, Emanoil Cateli, Nicolae Alexandri, Gurie Grosu, Elena Alistar, Anton Crihan, Paul Gore, Ion Buzdugan, Teofil Ioncu, Dumitru Vrabie, Vlad Bogos, Vasile Țanțu și mulți alți militanți pentru drepturile sociale și naționale ale românilor basarabeni.

Lucrarea este destinată profesorilor, studenților, liceenilor.

Nicolae ENCIU, Basarabia în anii 1918–1940. Evoluția demografică și economică, Chișinău, 1998, 95 p.

Cartea este compusă din două compartimente, tratînd două probleme distincte: populația Basarabiei și evoluția economică a Basarabiei în perioada circumscrisă de cele două războaie mondiale. Este prezentat un tablou demografic complex, dar și concis, fiind evidențiate următoarele aspecte: suprafața și densitatea populației, organizarea administrativ-teritorială, structura populației după profesie, sex, vîrstă, stare civilă, origine etnică, confesiune, studii.

Urmărind evoluția organizării administrativ-teritoriale a Basarabiei în cadrul Statului Român, autorul consideră că modificările de ordin administrativ la nivelul județelor, plaselor și comunelor, operate pînă la 1938, precum și redarea tuturor comunelor basarabene a denumirilor lor corecte, înființarea unor comune, înființarea unor plase noi în diferite județe, în vederea facilitării gestiunii lor, au avut un caracter pozitiv, fiind dictate de rațiuni administrative și economice.

Descriind suprafața teritoriului și densitatea populației, autorul subliniază faptul că Basarabia a contribuit esențial prin acești indici la constituirea Statului Român unitar. Sporul populației Basarabiei între anii 1918 și 1940 este ilustrat atît de cifre absolute (de la 2 642 000 locuitori, în 1918 la 3 191 016 locuitori, la finele anului 1939), cît și de cele referitoare la densitatea populației (de la 44 locuitori pe km^2, la finele secolului XIX, pînă la 70 locuitori pe km^2, la sfîrșitul anilor 30). Împreună cu Bucovina și Transilvania, Basarabia se remarca printr-un număr mediu al locuitorilor ce reveneau unui sat – 1382.

Referindu-se la structura etnică și confesională, știința de carte a populației, autorul remarcă caracterul românesc al populației Basarabiei, evidențiind totodată preocupările Statului Român pentru asigurarea tuturor minorităților naționale a unor posibilități legale și egale pentru dezvoltarea limbii și culturii naționale. Cititorul va reține concluzia ilustrată cu lux de date statistice, precum că pe parcursul perioadei dintre cele două războaie mondiale în Basarabia s-a produs o reducere fără precedent a ponderii populației analfabete și o creștere a numărului știutorilor de carte în ritmuri net superioare celor din perioada anterioară anului 1918.

Evoluția economiei Basarabiei este ilustrată de reforma agrară și dezvoltarea agriculturii, dezvoltarea industriei, cooperației, comerțului, transportului și comunicațiilor. Agricultura fiind ramura de bază a economiei Basarabiei în perioada vizată, autorul relevă ameliorarea standardului de viață al țăranilor împroprietăriți în urma reformei agrare, dar nu trece cu vederea nici faptul că reforma agrară nu a condus la intensificarea producției agriculturii, nu a produs bunăstarea țăranilor așa cum speraseră legiuitorii ei.

Prin cifre și date concludente autorul prezintă situația din industria Basarabiei, care a înregistrat progrese notabile, deși viața cerea schimbări radicale.

Menționăm și faptul că Nicolae Enciu a explorat din plin o astfel de sursă statistică importantă ca Recensămîntul general al populației României din 1930, precum și buletine statistice, documente de arhivă, realizările precedente ale istoriografiei românești.

Ion ȘIȘCANU, Răpirea teritorială a României în 1940, Chișinău, 1998, 71 p.

Lucrarea doctorului habilitat în istorie Ion Șișcanu abordează probleme de importanță primordială privind istoria contemporană a românilor. Ea se încadrează în efortul istoriografic mai general, care vizează restabilirea adevărului istoric despre răpirea teritoriilor românești în fatidicul an 1940, pămînturi a căror istorie a fost falsificată ori trecută sub tăcere în anii regimului totalitar bolșevic.

Cele șase capitole ale cărții abordează aspecte primordiale ale temei propuse de autor: *Basarabia în sfera de interese ale U.R.S.S.; Declanșarea celui de-al doilea război mondial și situația internațională a României; Raptul Basarabiei, nordului Bucovinei și a ținutului Herța; Dictatul de la Viena; Cedarea Cadrilaterului; Tratativele sovieto-române din august–septembrie 1940; Consecințele anexării Basarabiei (iunie 1940–iunie 1941).*

Autorul se referă la concepția geopolitică a U.R.S.S. privind asigurarea securității țării pe contul lărgirii sferelor de influență și acaparării de teritorii străine, ce a condus la aranjamentul sovieto-german din 23 august 1939, semnarea *Tratatului de neagresiune între Germania și U.R.S.S.* și a *Protocolului adițional secret* prin care Basarabia, parte integrantă a teritoriului României, era plasată în *sfera de interese* a U.R.S.S. Urmărind agravarea situației internaționale a României după declanșarea celui de-al doilea război mondial, autorul prezintă în conti-

nuare evenimentele dramatice din iunie 1940, înțelegerile din 23–26 iunie 1940 dintre U.R.S.S. și Germania nazistă privind ocuparea militară de către U.R.S.S. a Basarabiei și a nordului Bucovinei. Este evidențiat faptul că guvernul sovietic avea planul să ocupe întreaga Bucovină, dar s-a limitat numai la partea de nord a acestei provincii românești, doar pentru o vreme, ca apoi, în împrejurări mai favorabile pentru sine, să revină la el. Nota ultimativă a U.R.S.S. din 26 iunie 1940 și Consiliile de Coroană în problema ultimatumului sovietic sînt momentele ce scot în evidență tot tragismul situației în care se afla Statul Român rămas singur, fără aliați, în fața mașinii de război sovietice. Se menționează că prin cedarea Basarabiei, România pierde 20,5 la sută din întreaga suprafață agricolă a țării, peste 3 770 mii de locuitori.

Descriind concis consecințele Dictatului de la Viena, prin care România pierde nord-vestul Transilvaniei, apoi cedarea Cadrilaterului în folosul Bulgariei, autorul constată că răsluirea teritorială a României a fost rezultatul acțiunilor marilor puteri totalitare – Uniunea Sovietică, Germania și Italia. *Actele arbitrare prin care erau smulse din trupul țării Basarabia, nordul Bucovinei, nord-vestul Transilvaniei și Cadrilaterul au fost impuse în contextul izolării totale a României pe plan internațional, a înfrîngerilor militare suferite de marile state democratice.*

Sînt relevate dificultățile, pentru partea română, a tratativelor sovieto-române în cadrul comisiilor mixte de la Odesa și de la Moscova din vara–toamna anului 1940, prin care se trasează liniile de demarcație. U.R.S.S. a smuls României teritorii ce depășeau limitele prevederilor „notei Molotov" din 26 iunie 1940 (brațul Chilia al Dunării, insulele Salagnic, Dalerul Mic, Dalerul Mare, Maican și Musura).

Ultimul compartiment tratează aspecte ale sovietizării Basarabiei, consecință a anexării ei de către Imperiul Sovietic: instaurarea puterii absolute a partidului bolșevic, lichidarea proprietății private, etatizarea economiei, utilizarea terorii, manifestată prin arestări și deportări, aplicarea unui violent mecanism de deznaționalizare, în scopul modificării componenței etnice a Basarabiei etc. Autorul precizează că *sovietizarea teritoriului dintre Prut și Nistru este efectuată de Kiev, sub conducerea Moscovei* (p. 47), că oamenii care au format *toate structurile orînduirii socialiste au fost aduși de la est de Nistru* (p. 54), că *revoluția culturală s-a manifestat prin înlocuirea grafiei latine cu scrisul rusesc și introducerea sistemului sovietic de instruire și educație* (p. 64), că *Basarabia devenise furnizorul de brațe de muncă ieftine pentru economia Uniunii Sovietice* (p. 64).

Autorul adresează această carte atît studenților, liceenilor, cît și publicului dornic să afle adevărul despre rapturile teritoriale românești din 1940.

Elena ȘIȘCANU, Regimul totalitar bolșevic în R.S.S. Moldovenească (1940–1952), Chișinău, 1997, 99 p.

Lucrarea a fost elaborată în baza tezei de doctorat, susținută de autoare și confirmată de Comisia Superioară de Atestare a Republicii Moldova. Mesajul acestei monografii este anunțat chiar în *Introducere* în felul următor:

În istoria noastră comunismul, în ipostaza sa stalinistă, a însemnat un moment grav de ruptură, o încercare de scoatere definitivă a moldovenilor din făgașul european, includerea lor forțată într-un imperiu semiasiatic, într-un sistem politic, economic și social inuman.

Semnificația regimului totalitar bolșevic pentru românii moldoveni din Basarabia este redată în cele cinci capitole ale lucrării, în care fenomenul totalitarist în R.S.S. Moldovenească este analizat prin elucidarea următoarelor subiecte: *Totalitarismul – fenomen al secolului XX; Partocrația bolșevică în R.S.S. Moldovenească; Sovietizarea economiei; Ghilotina bolșevică; Efectele regimului totalitar bolșevic asupra vieții spirituale a românilor de la Est de Prut.*

Lucrarea Elenei Șișcanu constituie o contribuție substanțială la valorificarea adevărului istoric despre anii 1940–1941 și 1944–1952, cînd în Basarabia a fost instaurat în mod abuziv regimul totalitar bolșevic cu cortegiul lui de orori și crime contra umanității.

Mihai GRIBINCEA, Trupele ruse în Republica Moldova. Factor stabilizator sau sursă de pericol? Chișinău, 1998, 144 p.

Lucrarea abordează una dintre cele mai complicate probleme cu care se confruntă politica externă a Republicii Moldova – lupta pentru retragerea formațiunilor militare ruse de pe teritoriul tînărului stat independent. Este scrisă în

baza a numeroase materiale din presa din Rusia şi din Republica Moldova, şi în baza unor documente inedite.

Structurată în mod reuşit în patru capitole, monografia lui M. Gribincea oferă o analiză pertinentă a cauzelor ce au condus la stagnarea procesului de evacuare a trupelor ruse din Republica Moldova, a statutului juridic şi patrimoniului Grupului Operativ de Trupe Ruse din Transnistria, a impactului acestora asupra situaţiei din zonă şi asupra procesului de reglementare a conflictului transnistrean.

În concluzii autorul constată că trupele ruse din Transnistria, aflate la o depărtare de circa o mie kilometri de frontierele Rusiei, continuă să rămînă unul dintre cele mai mari pericole pentru securitatea Republicii Moldova, pentru liniştea şi pacea în această parte a continentului european. Trupele ruse dislocate pe teritoriul Republicii Moldova constituie suportul politic, material şi moral al separatismului transnistrean şi un factor de presiune asupra Guvernului de la Chişinău.

Autorul demască intenţiile Rusiei de a transforma Grupul Operativ de Trupe Ruse din Transnistria într-o bază militară, fapt ce intră în flagrantă contradicţie cu practica internaţională de creare a bazelor militare şi cu Constituţia Republicii Moldova, care interzice staţionarea unor armate străine pe teritoriul ei. Autorul pune speranţe în comunitatea internaţională, care, prin organismele ei politice, militare şi economice, ar putea sprijini Republica Moldova în soluţionarea problemei ce ţine de retragerea trupelor ruse de pe teritoriul ei. La sfîrşitul cărţii sînt anexate bibliografia selectivă şi textul Acordului dintre Federaţia Rusă şi Republica Moldova din 21 octombrie 1994 cu privire la statutul, modul şi termenul de retragere a formaţiunilor militare ale Federaţiei Ruse, aflate temporar pe teritoriul Republicii Moldova, care vor fi de un real folos pentru cititori.

Irina CEREŞ, Republica Moldova în relaţiile economice internaţionale (1991–1995). Chişinău, 1998, 159 p.

Lucrarea reprezintă teza de doctor în ştiinţe istorice *Aderarea Republicii Moldova la organizaţiile politice şi economice internaţionale. Relaţiile economico-comerciale externe (1991–1995)*, susţinută de autoare în cadrul Institutului de Istorie al Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Este tratată o problemă de istorie recentă – lansarea Moldovei pe arena internaţională după proclamarea suveranităţii şi independenţei ei.

Utilizînd documente din arhivele curente ale Ministerului Economiei şi Reformelor, ale Ministerului Afacerilor Externe, ale Departamentului pentru Statistică, cît şi din periodice, cercetătoarea analizează cauzele care au condus la obţinerea suveranităţii şi independenţei Republicii Moldova, evidenţiind, în mod deosebit, aspectele legate de recunoaşterea internaţională a Republicii Moldova, aderarea ei la organismele politice, economice şi financiare internaţionale, de stabilire a relaţiilor economice şi comerciale cu ţările străine.

Prezintă interes şi compartimentele care tratează aderarea Republicii Moldova la Comunitatea Statelor Independente (cap. II), investiţiile şi creditele străine în viaţa social-economică şi comercială a Republicii Moldova în anii 1991–1995. Demersul ştiinţific este întregit de 17 tabele şi de documente anexate la finele cărţii.

Elena PLOŞNIŢĂ, Muzeul basarabean în fluxul istoriei, Chişinău, 1998, 152 p.

La baza prezentei cărţi se află teza de doctorat a autoarei *Analiza antropologic-istorică a muzeelor din Moldova*, susţinută în cadrul Facultăţii de Istorie a Universităţii *Lucian Blaga* din Sibiu, România, în 1997. Lucrarea este prefaţată de profesorul universitar dr. Radu Florescu şi se constituie din introducere, patru capitole, încheiere.

Evidenţiind actualitatea temei abordate, semnificaţia ei pentru cultura şi istoria naţională, autoarea tratează (în baza izvoarelor de arhivă, a documentelor provenite din cîmpul investigaţiilor sociologice, a literaturii) în context diacronic muzeul basarabean ca fenomen social, istoric şi cultural, analizează din punct de vedere socio-istoric muzeele basarabene ca un segment al culturii naţionale. Cadrul cronologic al lucrării cuprinde anii 1812–1995. Materialul a fost structurat în capitole corespunzătoare epocii istorice parcurse de Basarabia.

Primul capitol – *Premisele activităţii muzeale în Basarabia şi apariţia muzeului public* – con-

ține aprecierea condițiilor sociale, economice, politice în care au apărut primele muzee. Este evidențiat rolul curentelor liberal și poporanist în mișcarea muzeistică în epoca modernă.

Capitolul II – *Repere din istoria dezvoltării muzeografiei basarabene în anii 1918–1944* – este consacrat muzeului public din perioada interbelică. Este evidențiat rolul Institutului Social Român în crearea Muzeului de Etnografie al Basarabiei, rolul Bisericii Ortodoxe Române în fondarea instituțiilor muzeale.

În următorul capitol – *Rețeaua muzeistică a Republicii Moldova în perioada regimului sovietic* – autorul prezintă locul și rolul muzeului în societate, lupta pentru păstrarea patrimoniului cultural național.

În *Reflecții asupra dezvoltării muzeografiei în perioada actuală* este urmărit procesul de refacere a muzeului în ultimii ani, care încearcă să redevină un centru de educație a conștiinței civice și naționale, să evidențieze prin mijloace specifice unitatea neamului românesc.

Viorica NICOLENCO, Extrema dreaptă în Basarabia (1923–1940), Chișinău, 1999, 112 p.

Extremismul de dreapta în România interbelică a fost un fenomen ce se încadra într-un curent european mai larg, dar poate fi apreciat și explicat, în primul rînd, din perspectiva unor fenomene și procese interne, a unor contradicții și inechități, aparente sau reale, ce măcinau societatea românească în perioada dintre cele două războaie mondiale.

După căderea regimului comunist în 1989, în istoriografia din România, eliberată de restricțiile unei ideologii oficiale, se observă un interes sporit față de fenomenul extremei drepte. Sînt puse în discuție sau respinse în mod categoric cele mai multe dintre clișeele istoriografiei comuniste referitoare la organizațiile din această parte a spectrului politic.

În același timp, manifestarea extremismului de dreapta în Basarabia, parte componentă a României Mari, nu a constituit, pînă în momentul de față, obiectul unui studiu istoriografic aparte. Tocmai această problemă este abordată în lucrarea *Extrema dreaptă în Basarabia (1923–1940).*

Primul capitol – *Extrema dreaptă în România interbelică* – este compus din două paragrafe, unul privind factorii ce au favorizat apariția și evoluția extremismului de dreapta și unul despre formațiunile politice de extremă dreaptă din România.

Printre factorii ce au contribuit la constituirea unor doctrine extremiste, acceptate, într-o măsură mai mare sau mai mică, în rîndul celor mai diferite pături sociale, trebuie luate în considerare: amenințarea din partea forțelor de extremă stîngă, văzută mai ales prin prisma pericolului reprezentat de Rusia Sovietică; situația minorităților naționale, în special a comunității evreiești, care deținea poziții importante în diferite sectoare ale vieții economice, culturale, politice; carențele democrației românești ce au provocat contestarea modelului democratic. În paragraful al doilea sînt arătate, în mod succint, procesul de constituire, prevederile doctrinare și programatice și etapele principale ale evoluției unor formațiuni politice de extremă dreaptă, care au existat în România în anii dintre cele două războaie mondiale: Liga Apărării Național-Creștine, Partidul Național-Creștin și Mișcarea Legionară.

În capitolul II – *Activitatea formațiunilor de extremă dreaptă în Basarabia* – se încearcă formularea unor concluzii privind următoarele aspecte: în ce măsură și în ce medii sociale a fost receptat mesajul grupărilor respective în Basarabia; care dintre mișcările extremei drepte s-a bucurat de o popularitate mai mare în această regiune; care a fost dinamica rezultatelor electorale ale acestor formațiuni politice și în ce raport se află audiența lor în Basarabia cu media pe țară.

Făcînd un bilanț general al activității organizațiilor politice de extremă dreaptă în Basarabia, în perioada 1923–1940, se face constatarea că ideea cuzistă, în pofida caracterului său unilateral antisemit, s-a bucurat de o popularitate mai mare în Basarabia în comparație cu legionarismul, ceea ce poate fi considerat principala particularitate a activității extremei drepte în provincia dintre Prut și Nistru, deoarece în totalitate, în România, situația a fost exact inversă.

Deși conține unele carențe, explicabile atît prin faptul că este un debut al autoarei, cît și prin dificultatea temei abordate, lucrarea poate fi un instrument de lucru util în cadrul procesului didactic și un reper pentru alcătuirea de studii mai ample despre viața politica Basarabiei interbelice.

«TITANICUL» ÎN ZECE ÎNTREBĂRI ŞI RĂSPUNSURI

La 14 aprilie 1912, în apele Oceanului Atlantic, ciocnindu-se de un aisberg, a naufragiat cea mai mare şi costisitoare la moment corabie oceanică – pachebotul Titanic. *Din cei cca 2200 de pasageri, aflaţi la bordul navei, 1500 au fost înghiţiţi de apele reci ale Atlanticului. Drama petrecută în urmă cu 87 de ani continuă să suscite şi astăzi interesul public. Acesta a sporit considerabil mai ales după lansarea filmului „Ultima noapte a* Titanicului*", realizat de James Cameron.*

În jurul cazului „Titanic" au fost expuse opinii controversate, s-au strecurat şi unele inadvertenţe. În dorinţa de a face puţină lumină la această temă, republicăm cele 10 întrebări şi răspunsuri ale lui Philipe Masson, apărute, iniţial, în revista franceză Historica *(ianuarie, 1998), iar apoi, în traducerea şi adaptarea lui Dorin Matei, în revista* Magazin istoric *(iulie, 1998) de la Bucureşti.*

1. Suferea Titanicul *de un viciu de construcţie?*

În mod sigur, nu. Construit la Belfast, după planurile tînărului inginer Andrews, noul gigant al mărilor, ce aparţinea companiei *White Star*, reprezenta o remarcabilă reuşită tehnică pentru acea epocă. O dovedeşte şi faptul că, deşi cinci compartimente din faţă au fost, treptat, invadate de apă, după şocul ciocnirii cu aisbergul, *Titanicul* s-a scufundat abia după două ore şi jumătate. Dacă ar fi avut pereţi despărţitori etanşi care să ajungă pînă la nivelul punţilor superioare, sau fund dublu pînă la linia de plutire, agonia navei ar fi fost poate mai lungă. Cele două comisii de anchetă, cea engleză şi cea americană, au ajuns la concluzia că o navă care să nu se scufunde nu poate fi construită.

2. Naufragiul s-a datorat izbiturii sau unei explozii?

S-a pus în discuţie cauza reală a scufundării *Titanicului,* pentru că niciodată nu s-a putut stabili adevărata natură a avariei provocate de aisberg: sfîşierea cocii pe o lungime de 70 m, ruperea chilei de ruliu tribord sau dislocarea plăcilor de tablă. Descoperirea epavei nu a oferit un răspuns. În schimb, submarinul francez *Nautilus* a reperat, în 1987, la tribord, o breşă cu un diametru de 3–4 m, datorată unei explozii provocate de un incendiu într-un buncăr. Deci, s-a spus, nu aisbergul a fost cauza. Dar o asemenea interpretare – care a găsit ecou în presă – are mai multe puncte slabe. A apărut un incendiu la un buncăr cu cărbune, la bordul *Titanicului*, pe

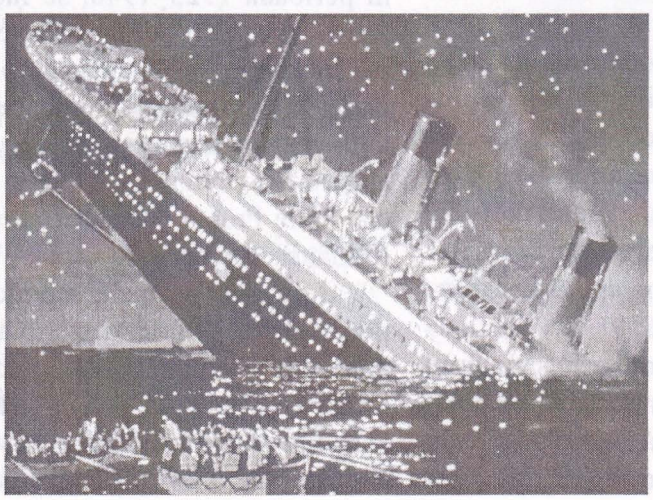

cînd se afla în dreptul Belfastului, dar el a fost stins complet duminică, 14 aprilie. Nici un supraviețuitor nu își amintește de vreo explozie. Iar faimoasa breșă este situată prea departe de respectivul buncăr și prea sus față de linia de plutire pentru a fi fost locul de pătrundere masivă a apei.

Dispariția *Titanicului* nu se poate datora decît unei sfîșieri a cocii provocate de aisberg, agravată de dislocarea plăcilor de tablă. Iar aceasta din urmă s-a datorat fragilității oțelurilor de atunci, care, în contact cu apele reci ale oceanului, au devenit casante și friabile.

3. Căpitanul a săvîrșit o greșeală de navigație?

În noaptea fatală, *Titanicul* avea o viteză de croazieră normală, procedură obișnuită pentru marile pacheboturi care navigau în zona ghețurilor, în absența ceții. În ciuda declarațiilor unor supraviețuitori, proprietarul companiei *White Star*, care se afla la bord, nu l-ar fi invitat pe căpitanul Smith să mărească viteza pentru a bate vreun record. Judecînd după poziția epavei regăsită în 1985, viteza pachebotului abia atingea 21 noduri, nu 23 sau 24 noduri, cum s-a afirmat. Este adevărat, președintele tribunalului naufragiilor de la Londra, lordul Mersey, a deplîns faptul că s-a păstrat viteza normală într-o zonă de riscuri, chiar dacă era o practică justificată prin experiența anterioară. "Evenimentul a demonstrat – spunea Lord Mersey – că ea era greșită."

Ruta urmată de *Titanic* corespundea perfect cu cea fixată prin convenția internațională din 1899. Era chiar cu vreo zece mile mai la sud. Ruta era deja controversată, căci tăia limita zonei de derivă a ghețurilor.

4. Au existat neglijențe ale operatorilor radio?

Asupra acestui punct nu există îndoieli. În cursul zilei de 14 aprilie, *Titanicul* a primit cinci mesaje din partea unor nave diferite, care avertizau despre prezența ghețurilor. Din nefericire, cel de al cincilea mesaj nu a fost transmis pe puntea de comandă. El provenea de la nava *Mesada* și a fost primit la ora 21.40. Era cît se poate de explicit: "Gheață semnalată la latitudinea 42° la 41°25' nord, [longitudinea] 49° la 50°30' vest. Am văzut aglomerări de gheață și mari aisberguri". Ele se găseau exact pe ruta urmată de *Titanic* și neglijența operatorului Phillipps a constituit una dintre cauzele directe ale catastrofei.

Altă neglijență gravă. Cu o oră înainte de coliziune, nava *California* a semnalat: „Ne-am oprit. Suntem înconjurați de ghețuri". Dar operatorul radio a fost aspru repezit de Phillipps: „Taci, sunt ocupat. Comunic cu Cape Race". Phillipps tocmai transmitea un teanc de telegrame ale pasagerilor.

Seria de neglijențe ține de faptul că, pe atunci, telegrafia fără fir de la bord – ce aparținea unor firme particulare, *Telefunken* și *Marconi* – nu era încă considerată un sprijin pentru navigație. Desigur, comandantul avea prioritatea în transmiterea mesajelor oficiale, adresate companiei, altor nave sau în caz de pericol. Dar telegrafia fără fir părea mai curînd un instrument comercial, aflat în serviciul pasagerilor, pentru a transmite știri familiilor lor sau mesaje de afaceri.

O altă caracteristică a aparatelor aflate la bord o constituia bătaia lor ce varia foarte mult și lipsa unor ascultări sistematice. Doar marile vapoare dispuneau de doi operatori, care lucrau în ture. În momentul catastrofei, operatorii de pe două nave din apropiere, *Parisian* și *Californian*, tocmai debranșaseră aparatele. Iar cel de pe *Carpathia* a recepționat S.O.S.-ul *Titanicului* exact în clipa în care se pregătea să se culce.

5. Existau bărci de salvare în număr suficient?

Spre surpriza și indignarea tuturor, comisiile de anchetă au arătat că pentru o capacitate maximă de 3 547 persoane – pasageri și membri ai echipajului – *Titanicul* nu oferea decît 1 178 de locuri în bărcile de salvare. De fapt, o situație similară se putea întîlni la bordul tuturor marilor pacheboturi de atunci. Și *Titanicul* corespundea reglementărilor de securitate fixate la Board of Trade. De fapt, le depășea, căci dispunea de 20 de ambarcațiuni, între care 4 plute, cînd s-ar fi putut mulțumi cu doar 16 bărci. Situația nu ținea de o dorință sordidă de economie, ci rezulta din experiență. Naufragiile erau din ce în ce mai rare, iar vapoarele din ce în ce mai sigure. În 20 de ani, pentru 9 milioane de persoane care au traversat Atlanticul, s-au înregistrat 118 morți și dispăruți. Intervenea

şi o doză de scepticism privind capacitatea de a lansa la apă un mare număr de ambarcaţiuni şi a transborda toţi pasagerii.

Scepticism confirmat chiar de exemplul *Titanicului*. Au fost salvaţi doar 711 pasageri, în condiţiile existenţei a 1 178 de locuri disponibile. Cauza anomaliei a constituit-o faptul că mulţi pasageri au refuzat să se îmbarce şi parte dintre ambarcaţiuni au plecat pe jumătate goale. S-a înregistrat şi o mare încetineală şi neîndemînare din partea multor mateloţi în timpul operaţiunilor de evacuare. La Southampton se făcuse un singur asemenea exerciţiu, care s-a derulat cînd nava era ancorată şi a antrenat doar două bărci.

6. Au fost sacrificaţi pasagerii de la clasa a III-a?

Întrebarea a stîrnit o vie polemică. Peste 62% dintre pasagerii de la clasa I, 41% dintre cei de la clasa a II-a şi doar 25% dintre cei de la clasa a III-a au fost salvaţi. S-a datorat acest lucru unei relaţii discriminatorii? Cea mai mare parte a pasagerilor de la clasa a III-a erau emigranţi din Europa de Est. Chiar regizorul James Cameron declara în ziarul *Libération* că ne aflăm în faţa unui caz de discriminare datorată diferenţelor sociale.

În realitate, procentajul se explică dacă ţinem cont de planul *Titanicului*. Pasagerii de la clasa a III-a, aflaţi pe punţile inferioare, au avut de parcurs un lung drum pînă să ajungă pe punţile superioare. A intervenit şi obstacolul necunoaşterii limbii engleze.

Unii dintre ei au avut reacţii brutale, încercînd să-şi asigure cu orice preţ un loc în bărcile de salvare. Ei nu ştiau că femeile şi copiii au prioritate. În alte cazuri, familii întregi au preferat să moară împreună, decît să se despartă. Scandinavii şi irlandezii, mai obişnuiţi cu marea, au scăpat în număr mult mai mare decît pasagerii de origine slavă şi orientală.

Bărbaţii de la clasa a II-a au reprezentat cel mai scăzut procentaj între cei salvaţi: doar 8%, faţă de cei 32% bărbaţi de la clasa I şi 16% de la clasa a III-a. Jumătate dintre femei de la clasele inferioare 32% au fost salvate, dar doar o treime dintre copii.

7. A mai existat o altă navă în apropierea locului naufragiului?

În momentul impactului, un număr de martori au zărit în apropiere luminile de poziţie ale unei nave ce părea să se îndrepte spre *Titanic*. Comisia americană de anchetă a fost convinsă că era *California* şi l-a acuzat pe căpitanul Lord de pasivitate. El s-ar fi aflat la 10 mile distanţă, nu la 20, cum scrie în jurnalul de bord. Poziţia epavei pare să confirme declaraţiile lui Lord. Nu este mai puţin adevărat că nimic nu justifică indiferenţa sa de necrezut, nici contradicţiile în faţa comisiilor de anchetă. Misterul persistă: poate că a existat o a treia navă.

8. În ce stare au găsit arheologii submarini epava Titanicului*?*

În urma explorărilor făcute de francezi şi americani nu mai există vreo îndoială: *Titanicul* s-a rupt în două şi pupa se află la aproape 600 metri de prova. Rămîne de stabilit în ce moment s-a produs ruptura. Potrivit unora, abia la adîncimea de 300 m, după alţii, chiar în momentul naufragiului. Mărturiile supravieţuitorilor rămîn contradictorii.

9. În afară de obiecte, au fost descoperite şi cadavre?

Cu excepţia tonelor de cărbune, a blocului motoarelor sau a cazanelor, cele mai multe obiecte se află pe partea dreaptă a epavei, datorită unui curent dinspre sud-sud-est. Sunt obiecte de o mare varietate: veselă, sticle, îmbrăcăminte etc. Starea lor de conservare diferă foarte mult. Obiectele de aramă şi de bronz sunt foarte bine păstrate. La fel, miile de sticle. În schimb, nici una dintre expediţii nu a găsit urme de cadavre. Este sigur că acestea au fost devorate de peştii şi crustaceii care trăiesc la acele adîncimi, iar resturile au fost dizolvate de salinitatea apei de mare.

10. Va fi scoasă la suprafaţă epava Titanicului*?*

Un lucru este sigur. Indiferent de evoluţia mijloacelor tehnice, *Titanicul* nu va fi adus la suprafaţă. Starea epavei se opune. Anumite zone ale cocii sunt intacte, altele însă sunt mîncate de rugină, mai ales părţile din fier sau oţel aflate în contact cu alte metale. Toate piesele din lemn au dispărut. Orice încercare de aducere la suprafaţă a epavei ar distruge-o definitiv.

Orheiul Vechi. Vedere generală

Anul acesta se implinesc 500 de ani
de la prima atestare documentară a Sorocii.
Ridicată din îndemnul lui Ştefan cel Mare şi Sfînt,
la vadul de trecere peste Nistru,
cetatea Soroca mai păstrează şi astăzi urmele ctitorilor,
care au înălţat-o, şi a oştenilor, care au apărat-o,
precum şi ale acelora, care au cucerit-o şi stăpînit-o în repetate rînduri.
Prin grele încercări i-a fost dat să treacă, de-a lungul istoriei,
fortăreţei de la hotarul de răsărit al Statului Moldovenesc medieval.

Studii şi materiale referitoare la istoria semimilenară
a cetăţi şi a oraşului Soroca vor fi inserate
în următorul număr al revistei *Cugetul*.

ISBN 9975-69-078-5